

Vassy Zoltán

Emlékmű a szocializmusnak

Összefüggő elbeszélések

2000

TARTALOM

(zárójelben a történet éve)

Előszó

Föl, Passauig! (1967)

Piros levelű cserjék (1969)

Kiáltozás a parton (1. rész) (1971)

Szerelmespárok (1965)

28993. számú levél (1969)

Amit az oroszok éreznek (1971)

Így volt rendjén (1966)

Kivétel és szabály (1970)

Kiáltozás a parton (2. rész) (1971)

Előszó

Gravitáció, 2000

A házak leballagtak a völgybe,
Csatangol fák közt a szél,
A fűben egy hangya hever.
Föl, föl, ti rabjai a Földnek.

Föl, Passauig!

1967

1.

Szakállas már két hónapja dolgozott itt a hajón, mikor a vállalatnál nagy átszervezés jött és mi is új kapitányt kaptunk. Az új kapitány körülbelül ötven éves lehetett, és azelőtt hajózási főfelügyelő volt - ebből már látszik, hogy komoly lebukások előzhették meg a dolgot, de persze ezekről mi nem sokat tudtunk.

Az egyik vitorlás mindjárt mondta is Szakállasnak, hogy baj lesz, mert az öreg Szentirmay már három-négy srácnak levágatta a szakállát meg a hosszú haját még főfelügyelő korában, többek közt neki is; de Szakállas csak vállat vont, és nem felelt semmit. Később azért kifaggatta a vitorlást, hogy történt pontosan az eset. A vitorlás nem azt jelenti, hogy tényleg volt vitorla a hajón, ez csak egy hagyományos cím, olyan főmatróz-féle, a vele járó beosztás nagyjából csoportvezetőnek felel meg.

Mikor az új kapitány először feljött a hajóra és sorba lekezelt mindenkivel - nem volt nagy szertartás, csak épp bemutatkoztunk -, tényleg rögtön kiszúrta Szakállast, és megkérdezte tőle:

- Ez a szakáll, ez fogadás?

Közben egész barátságos volt.

- Nem - mondta Szakállas, és egy idő múlva ő is elvigyorodott. Erre a kapitány kinyújtotta a kezét, és két ujjal belenyúlt a srác hajába, hogy elég tiszta-e; Szakállasnak különben inkább rövid haja volt. Akkor persze már nem vigyorogtak, és mikor a kapitány visszahúzta a kezét, az egész kormányállásnak elállt a lélegzete - ott történt az ismerkedés -, mert akkor Szakállas is kinyúlt és ő is megpödörgette a kapitány haját oldalt. Középen az öreg már kopaszodott. Aztán Szakállas azt mondta:

- Milyen érzés, kapitány úr?

De ez már úgy hangzott, mintha előre megkomponálta volna, szóval, nem idevaló szöveg volt. Sokszor történt így, ha Szakállas beszélt valakivel, nemigen mondta azt, amit az ember várt volna, és nyolc-tíz mondat után legtöbbször valami fura, idegesítő hangulatba jöttünk. De erről még úgyis beszélek. Ott a kormányállásban is csak álltuk lehorgonyozva, és egyáltalán nem szurkoltunk neki, pedig mindenki tudta, hogy végeredményben igaza van. Inkább a kapitányt figyeltük, és emlékszem, nekem tetszett, hogy ilyen jól tudja fegyelmezni magát, és nem ordítzik meg hasonlók. Ebben a helyzetben én egyből odavágtam volna, az biztos. Ő meg csak hozzánk fordult, és társalgó hangon, talán csak egy kicsit megvető arckifejezéssel azt kérdezte:

- Ez mindig ilyen?

- Mindig - válaszolt egy idő múlva a gépüzemvezető, Józsi bácsi, miközben mi többiek csak támaszkodtunk meg ültünk. Azt hiszem, egyedül én gondoltam, hogy ezt azért nem kellett volna mondani.

- Na jó - fordult megint Szakállashoz a kapitány -, öt órákor jöjjön fel a kabinomba, elbeszélgetünk.

- Rendben van - bólintott vissza Szakállas.

Most ő is olyan higgadt és udvarias volt, hogy sokért nem adtam volna, ha valahogy láthatatlanul ott lehetek azon a beszélgetésen. Pedig végül is csak egy szakállról volt szó.

*

Józsi bácsi, a gépüzemvezető, még külön haragban volt Szakállással, már egészen a kezdettől fogva. Az esetet azért mesélem el, mert igen jellemző. Épp festettük a hajót - előző héten hozták ki nagyjavításból -, és ilyenkor reggeltől-estig dolgozni kell, függetlenül attól, hogy műszakban van-e az ember. Eltart három-négy hétig, míg mindent rendbehozunk, még teljes létszám mellett is, ami ritka ennél a vállalatnál. A festésben van egy olyan szakkifejezés, vagy inkább szólásmondás, hogy azokat a részeket, ahol sok helyen átüt a régi szín, „zsidós”-nak hívják. Nem tudom, hogy ez honnan ered, de mindenki használja; még a gépházaiak is, pedig ők ritkán járnak a fedélzeten, és közel sem festenek annyit, mint a matrózok. Az eset, amit említettem, mindjárt az első nap történt, ahogy Szakállas idejött dolgozni. Az orrcsörlőket festette egy állati szar zöld zománccfestékekkel, amit én is jól ismertem már: akármilyen sűrűre kevertük, a nagyobb felületeket csak legfeljebb másodszorra fogta be. De ezt Szakállas még nem tudta, és persze egy csomó helyen zsidós lett, épp oldalt, ahol a legjobban lehetett látni. Még javában csinálta, mikor arra ment Józsi bácsi, akinek legalább húsz éve biztos nem volt ecset a kezében, de azért a szakkifejezéseket ismerte; és a maga kedélyes módján mindjárt odaszólt, hogy ez ám nem jó így, mert nagyon zsidós. Aztán hozzátette, és frankón mondom, én ismerem az öreget, hogy csak humorizálni akart:

- Maga talán zsidó?

Mire Szakállas felnézett rá oldalról, és azt mondta:

- Igen; de ha ezt még egyszer megkérdezi, belevágom a vízbe.

Pedig egyáltalán nem volt zsidó. De ezt meg az öreg nem tudta, és így totál gáz lett az egész szituáció, mert ráadásul még egy csomóan ott voltunk a közelben. Józsi bácsi aztán morgott valamit és eloldalgott, és attól kezdve nem is nagyon állt szóba Szakállással. Pláne miután megmondták neki, hogy csak szöveg volt az egész. Akkor különben mi se értettük, hogy Szakállas minek mondta ezt, és a többiek talán azóta se értik. Mikor én nem sokkal ezután négy szemközt megkérdeztem tőle, valami olyasmit mondott, hogy ilyen helyeken, mint ez a hajó, mindenki utálja a zsidókat meg a cigányokat meg a négereket és még felsorolt négy-öt fajtát meg országot, és ha ő egy ehhez hasonló szöveggel csak annyit elér, hogy a Józsi bácsi ezentúl jobban meggondolja, mikor ejti ki a „zsidó” szót a száján, akkor az már megérte a szöveget. Mondanom sem kell, én ezt a magyarázatot se értettem, noha az biztos, hogy a hajón tényleg utálták főleg a zsidókat meg a cigányokat. Dehát ez így volt más hajókon is. Zsidók nálunk még az irodán sem dolgoztak, és cigányok is legfeljebb a javítóműhelyekben, mint anyagmozgatók, egy-kettő.

*

Később megértettem, hogy Szakállas egyszerűen nevelő szándékkal csinálta a dolgot, mint ahogy sokminden mást is; és ez is egyik oka volt annak, hogy nem szerették. A főnökökkel direkt goromba volt, de mivelünk is folyton vitatkozott, amikor csak tehetett. Eleinte néhány dologban hallgattunk is rá, mit mondjak, olyanokban, hogy mi csak szalonnát ettünk mindig, ő pedig elterjesztette a tejet meg a sajtot, vagy engem például megtanított sakkozni; de ahogy múlt az idő, egyre több dologban különbözött tőlünk, és a beszédstílusát sem csíptük egyáltalán. Ezt nem úgy értem, hogy mondjuk felvágós lett volna - pedig érettségije volt -, csak valahogy mindig olyanokat mondott, hogy nem lehetett folytatni, legalábbis abban a helyzetben, és ezzel egyből agyoncsapta a hangulatot. Például nem egyszer előfordult, hogy reggel, mikor még alig kelt föl a nap, kinn álltunk néhányan a korláthoz támaszkodva, a délelőtti műszakból, és mondjuk üres vontával, jó gyorsan mentünk; oldalt állatira habzott a víz, mintha szappanos lett volna, messzebb meg totál sima volt és egyenletes, a part is mozdulatlanul ment hátrafelé azokkal a marhanagy fűzekkel meg ezüstnyárfákkal, és közben az égen

piros meg sárga felhők masíroztak, végestelen-végig, keresztben a Duna fölött; és mondjuk az egyik gépkezelő srác egyszer csak fölsóhajtott, persze mindannyian tudtuk, hogy a nőjére gondol, mert mire gondoljon ilyenkor az ember; és akkor megszólalt Szakállas valami hülyeséggel, hogy teszem azt kinek kell valamit vásárolni, mert ő délelőtt kiszáll. Amúgy jóindulatú gyerek volt, és a munkáját is elvégezte kifogástalanul, csak valahogy nem találta meg velünk a hangot. És azért bármennyire nem emlegette soha az érettségijét, ezzel is teljesen más volt, mint mi. Például amilyen könyveket olvasott. Jó, az magánügy, hogy milyen könyveket olvas az ember, de azért akaratlanul is megjegyeztük magunknak, hogy ő angol nyelvű folyóiratokat is tartott a szekrényében, meg olyan, számunkra érthetetlen vagy legalábbis annak látszó szakkönyveket, mint mondjuk a Munkaszociológia vagy A szocialista vállalatok pénzügyi rendszere. Ezekről nem is beszélt nekünk, nyilván hogy ne tartsuk nagyképűnek, de mi úgyis tudtuk, hogy csak ezért nem beszél róluk, mert hiszen azt nem titkolhatta el, hogy olvassa őket. Nyílt ellentétbe senkivel sem került - kivéve persze a három nagyfőnököt: a kapitányt, a másodkapitányt, meg a gépüzemvezetőt -, mert sose adott rá okot, mindenkivel rendes volt, direkt kereste az alkalmat, hogy segíthessen. De azt is egy kicsit úgy csinálta, mintha megparancsolná magának, és nem is mindig. Így aztán a segítségét nemigen vettük igénybe. Szóval mikor ez a szakáll-ügy elkezdődött, a hangulat vele szemben a legjobb esetben is épp csak közömbös volt a hajón.

*

A szakáll-ügy tényleg pont úgy kezdődött, ahogy Hozé, a másodvitorlás, előre megjósolta. A kapitány alapján véve nem akart túl nagyfiú lenni, és különben is már hiányzott egy matrózunk; ezért csak megkérte Szakállast, hogy borotválkozzon meg. Talán fáradt is volt az előző napi nagy nyüzsgés után, mindenesetre az egész nem tartott még öt percig se. Szakállas kicsit lelombozva jött fel a kabinból, mert ő vitatkozni akart meg méregbe gurítani az öreget, és ez nem sikerült neki. „Megkérdeztem, kinek tesz rosszat a szakállam - mesélte -, de mindjárt azt mondta, hogy köztünk nem léteznek vitatémák. Akkor persze megint megkérdeztem, hogy miért, hát kik között léteznek, de megint azt mondta, hogy erről sem vitatkozik.” A kapitány a végén adott három nap gondolkodási időt, mire Szakállas azzal ment ki, hogy akkor három nap múlva az egészet részletesebben megbeszéljük.

Miska, az egyik matróz, aki pesti srác volt és mindig rögtön megmondta a véleményét, azt tanácsolta, hogy azért csak vágja le, mert előbb-utóbb úgyis muszáj lesz. Ha jól emlékszem, én is valami hasonló morogtam, meg a többiek is, pedig én sejtettem, hogy Szakállas a fura észjárásával úgyis mást csinál, mint amit várunk tőle.

- Olyan nincs, hogy muszáj lesz - válaszolta a Miska megjegyzésére. - Ha tőled azt akarná, hogy nyiratkozz meg kopaszra, az is muszáj lenne?

Miska legyintett.

- Az nem ugyanaz.

- Hogyhogy nem ugyanaz? Hapsikám, ma levágtatják a szakálladat, holnap a hajadat, holnapután a töködet. Ha hagyod!

- Ez egy marhaság.

- Miért?! Mindig csak azzal jössz, hogy marhaság, meg hogy nem ugyanaz, egyszer már indokold is meg! Miért marhaság?

- Mert ha holnapután le akarják vágni a tökömet, akkor majd holnapután ugrálok. Csak te mindig előre ugrálsz, azért.

Szakállas, mintha megérezte volna, hogy ebben nagyjából mind egyetértünk Miskával, úgy fordult, hogy egyszerre hozzánk is beszéljen.

- Hát azt mondd meg nekem, Miska - kezdte, és már látszott, hogy nagyon benne van a szövegben -, azt mondd meg nekem, hogy volt-e már egyáltalán valami, akár kicsi dolog, akár nagy, amiért ti ugráltatok itt a hajón! Emlékszem, micsoda szájtépés ment, amikor például benn kellett maradni két vasárnap, és még karbantartást se fizettek, vagy még azelőtt, mikor naponta nem tíz, hanem legalább tizennégy órát dolgoztunk, na és balhézott valaki? Ha arra jött egy főnök, legföljebb nem köszöntetek neki meg mindenféle lehervadt pofákat vágatok, hátha abból észreveszi, hogy nem tetszik e rendszer. Pedig, haverkám, ha nem mehetsz ki innen még vasárnap se, az már tényleg annyi, mintha levágnák a tőködet. Jó, most azt mondhatjátok, hogy mit pofázok én, mikor és se balhéztam. De én akkor még nem láttam a dolgokat rendesen, te viszont, Miska, itt vagy másfél éve, meg a Gábor is, és még mindig ott ráznak át benneteket, ahol akarnak. Vagy mikor leszállították az őrségpénzt! Emlékszem, Gábor, te éppen tintás voltál, és mindjárt indultál föl a kapitányhoz, azt mondtad, ezt már nem hagyod annyiban, és mi történt? Félúton visszafordultál, hogy a kapitány úgyse tehet róla!

Ez a Gábor, ez én voltam. Egy műszakba tartoztunk Szakállással, és az eset az őrségpénzzel tényleg így történt, csak egész másképp látszott kívülről, mint valójában. Mert én három héttel azelőtt kaptam egy papírt a rendőrségtől, hogy megbírságoltak kétezer forintra egy verekedésért, és ha nem fizetek, akkor leültetnek; és mikor az akkori kapitány, a Feri bácsi, megtudta, hogy totál nincs pénzem, feljött velem az irodára és elintézte, hogy kapjak személyi kölcsönbe kétezer forintot. Ez így volt! Hogy menjek akkor én föl balhézni az óránként négy forint őrségpénzért? Na persze az világos, hogy az öreg is szarba került volna, ha engem leültetnek, mert már akkor is létszámbírányal ment a hajó, és Hozé ráadásul beteg volt, de azért mégis. Én valahogy mégis szégyelltem hozzá odamenni és pofázni, pláne részegen. De viszont ami Szakállasnak azt az ugrálás-szövegét illeti, ez azért mondott nekem valamit, tulajdonképpen ez volt az első dolog, amin egy kicsit elgondolkoztam.

Miskát persze nem győzte meg a szöveg. Annál is kevésbé, mert piásan ő is szokott néha odamondogatni egyet-mást, amit ugyan másnapra mindenki elfelejtett és a dolgok maradtak a régiben, de ő mégis úgy érezhette, hogy megpróbált valamit csinálni, csak nem lehetett. Szakállas kijelentette, hogy márpedig az öreg Szentirmay nem fogja leváogatni vele a szakállát, még ha a feje tetejére áll, akkor se, mert ő ember és nem birka, hogy nyírják; ezzel aztán szétszéledtünk, mindenki a maga dolgára, és azt hiszem, egyedül én éreztem úgy, hogy itt talán mégiscsak többről van szó, mint egy szakáll. De mikor próbáltam erre célozni Miskának, ő csak legyintett, és azt mondta: „Ez, bazdmeg, mindenből KABINETKÉRDÉST csinál.” A maga módján neki is választékos stílusa volt.

2.

Most, azt hiszem, illő, hogy röviden én is bemutatkozzam, hiszen ez a történet nemcsak Szakállas története, hanem mindnyájunké, de talán az enyém leginkább.

Dunaharaszti szültem, 1950-ben. Apám a fogság után öt évig mezőgazdasági munkás volt, aztán a Csepel Autóba ment dolgozni, anyám pedig otthon maradt és a ház körüli négyszáz négyszögöles földet művelte, meg az állatok gondozásával foglalkozott. Gyerekkoromból kevés érdekesebb dologra emlékszem: mint a többiek, iskolába jártam, segítettem a munkában otthon, nagyokat bunyóztam a haverokkal meg idegenekkel, egyszer eltörtem a balkezem is (ami nagy esemény volt), egyszer meg mezítláb beleléptem egy darázs-fészekbe a háztetőnkön; közepesen fejlett gyerek voltam, talán valamivel alacsonyabb a városiak átlagánál, de ezt

akkor még nem tudtam, mert mi nemigen jártunk be Pestre. Az általánost ismétlés nélkül végeztem el; csak nyolcadikban kerültem veszélybe egy kicsit, mert akkor fedeztem fel a nagy szeméttelpepet a falu közelében, illetve, mert hiszen már régebben is tudtam róla, akkor kezdtem rendszeresen odajárni.

Ez a szeméttelep fontos helyet foglal el az életemben. Általában pesti gyárak hulladékát hordták ide, nagy csukott teherautókkal, és az egészre két hapsi vigyázott, akik egyúttal a rakodást is végezték. Eleinte csak alkalmanként odasompolyogtam és szövegeltem velük, meg kértem ezt-azt, csokoládét, biciklialkatrészt, konzerveket; mindig tele voltak a legkülönbébb cuccokkal, abból éltek, amit találtak a szemét között, és jobban éltek, mint bárki, akit addig ismertem. Hamar jóba lettem velük, mert virgonc srác voltam, segítettem nekik, meg talán unatkoztak is ott ketten naphosszat; ők szerezték az első nőmet is, egy környékbeli cigánylányt, az üzlet pedig egy idő után úgy alakult, hogy én rakodtam helyettük, míg ők mondjuk lementek a Dunára fürödni. Akkor persze amit találtam, annak egy része az enyém lett. Fantasztikus, mi minden hevert ott a szemét között, aki ezt nem látta, el sem tudja képzelni; nekem később voltaképpen senki se hitte el igazán, amiket erről meséltem. Többször előfordult, hogy egész láda konyakot, sőt skót viszkít találtunk valamelyik kocsiában, szépen becsomagolva, hogy össze ne törjön, és nem is tört össze, míg ideért, vagy például egy köteg bowdenhuzalt, komplett csónakmotort, rezet meg más színesfémeket tömbökben; később én mindig adtam a MÉH-esnek egy százast, és át is vette frankón az egészet. Máskor egy csomó import cementet zsákokban, amit jól el lehetett adni a maszek építkezéseknél. Volt idő, mikor egy hónapban több pénzt vittem haza, mint apám - akkor már nem jártam iskolába -, otthon persze tudták, hogy a pénz nem munkából jön, de tudták azt is, hogy nem loptam vagy ilyesmi, meg aztán természetben is rengeteget hordtam haza főleg piát meg ennivalót, és ez mind jól jött otthon. Mivel addigra született egy öcsém meg egy egészen kicsi húgom is. Később teljesen egyeduralkodó lettem a szeméttelpepen, mert a két tag reggel mindig elment vagy már be se jött, és az üzemet egész napra rámbízták. Csak este vagy másnap-harmadnap jelentkeztek a részükért, én persze az értékes dolgok jó részét addigra kiválogattam magamnak, de nem bánták, mert akkor már nagyobb üzletekkel foglalkoztak. Egyikük le is bukott valami autóügyön és összesen négy évet kapott, most szabadult a napokban. Aztán rájöttem, hogy kell összejátszani a sofőrökkel, akik a gyárakból a szemetet hozzák; egy ilyen gyárban senkinek se tűnik föl, hogy egy szemeteskocsiába bepakolnak itt-ott hányódó teli ládákat, vagy mást, és ha látják, akkor se nagyon törődnek vele. A sofőrök meg biztosak lehetnek a pénzükben, mert én már akkor majdnem mindent el tudtam helyezni valahol. Egyszóval, aranyélet volt ez. Egészen 1966 szeptemberéig, mert akkor az én szeméttelpepemet a hatóságok megszüntették. Az igazat megvallva, akkor már nem is bántam. Részben érződött, hogy ezt nem lehet sokáig csinálni, mert már egyre többen ismertek, és voltak dolgok, amiken lebukhattam, részben pedig untam is egy kicsit az egészet. Ámbár lehet, hogy csak azért, mert belémnevelték, hogy az embernek végül is meg kell állapodnia valami stabil helyen, nem tudom. Elég az hozzá, beálltam én is melózni a Csepel Autóba, segédmunkásnak, aztán hamarosan gépre, le is húztam ott vagy egy évet, de ez még sokkal unalmasabb volt; és akkor egyszer, miután egy este összebalhéztam a faterral, fogtam magam, otthagytam az egész társaságot és eljöttem ide matrónak.

Később persze kibékültem velük, és azóta rendszeresen hazajárok, meg van egy nőm is ott a faluban, szóval, rendbejöttek a családi ügyeim. Hogy aztán a hajón ilyen volt az élet, arról most nem érdemes beszélni, mert ez, gondolom, úgylis kiderül a történetből.

*

Eltelt a három nap, aztán még három, és Szakállas tényleg állta a szavát - mint ahogy akkor már előre láttuk. Közben a kapitány is megismerkedett a hajóval meg az emberekkel, nem volt nehéz, mert több mint tíz évig kapitány volt még mielőtt hajózási főfelügyelő lett volna. Az útvonal minden részén persze nem tudott elmenni becsukott szemmel, mint mondjuk az első kormányos, de ezt valójában nem várták el soha a kapitányoktól, még ha a legtöbbjüknek a nagy rutin miatt gyerekjáték is volt. Az öreg Szentirmay nemigen haverkodott a legénységgel, de nem is piszkált mindet minden hülyeségért. Állatira meglátszott rajta, hogy egy ilyen hajó vezetésénél nagyobb hatalomhoz szokott: sokkal nagyvonalúbban és sokkal inkább felülről nézte a dolgokat, mint például a Feri bácsi. Emiatt tulajdonképpen furcsa is volt, hogy a szakáll meg a hosszú haj miért ingerli annyira; ez valami maszek hobbija lehetett, talán egy régebbi esettel összefüggő vagy családi dolog.

A kapitány nem volt a legkönnyebb helyzetben. Főfelügyelőként akárkit kirúghatott volna, és a hajón töltött néhány hónap után talán már kapitányként is, de most még túl korán volt, meg amúgy is hüvös szelek fújtak neki a vállalatnál. A nyolcadik nap újból lehívatta Szakállast a kabinjába, és a „beszélgetés” most több, mint negyed óráig tartott.

Én akkor, őszintén szólva, már inkább Szakállasnak drukoltam. Ahogy ő elmesélte, a következő történt: a kapitány először is kijelentette neki, hogy most sem vitatkozni hívta, és ha nem hajlandó visszafóázás nélkül meghallgatni, amit mond, akkor jobb ha már most távozik. „Így mondta, apám, hogy távozik.” Szakállas meg azt felelte, hogy szívesen végighallgatja csendben is, mert intelligens embernek tartja, akit érdemes meghallgatni. A kapitány megkérdezte, nem gúnyolódik-e, mire Szakállas azt felelte, hogy ha gúnyolódott volna, akkor azt a kapitány érezhette volna a hangján, mert nem szokása titokban gúnyolódni. Szakállas nekem külön megerősítette, hogy a kapitányt tényleg intelligensnek tartja, ahogy egyébként szerintem is az. Na és akkor jött egy nagy prédikáció a tekintélyről, a munkafegyelemről, a főnök jogairól és a beosztottak kötelességeiről, meg mindenféle ilyen dolgokról. Azt mondta Szakállas, benne volt még a termelés is meg a vállalat nyeresége. Egyébként akkor említette nekem először, hogy ilyen témákról ő olvas könyveket meg folyóiratokat, és sok mindent tudott volna válaszolni; de mikor egyszer közbeszólt, a kapitány emlékeztette az intelligens-szövegre, és azt mondta: reméli, Szakállas önmagát is elég intelligensnek tartja ahhoz, hogy ne szegje meg az ígéretét. „Ez megint egy tip-top érvelés volt” - mondta erre Szakállas nekem. A szöveg arra ment ki, hogy már nem is szakáll a lényeg, hanem a parancs tekintélye; és itt Szakállas mégsem bírta megállni, hogy vigyorogva meg ne nyugtassa, hogy ő is így gondolja egész az elejétől. A végén az öreg kijelentette, hogy nem rúgja ki, mert kell az ember a hajón, de ha a szakállát másnapra se vágja le, megvannak az eszközei, amikkel megkeseríti az életét. Szakállas még megkérdezte, mik ezek az eszközök, azt mondta, közben megint vigyorgott egy kicsit - nem vitás, ha csak ezt az ügyet nézzük, ő volt a legszemtelenebb ember a Dunán, pedig közben ő volt talán a legudvariasabb is -, de a kapitány nem válaszolt, csak kiküldte a kabinból.

- Na és mit gondolsz, mit csinál majd? - kérdeztem, mikor befejezte.

- Ugyan mit csinálhat - válaszolt. - Akinek semmije nincs, hapsikám, attól semmit se lehet elvenni!

Ez volt a második dolog, amin elgondolkoztam.

*

De mindjárt a következő nap kiderült, hogy Szakállas egy kicsit elszámította magát.

A legénységi szállás, ahol egy kétágyas meg egy háromágyas kabinban összesen öten laktunk, közvetlenül a fedélzet alatt helyezkedett el, a hajó farában. Keskeny, ferdén lefelé tartó folyosón lehetett megközelíteni, aminek a magasságát kábé másfél méteres emberekre méretezték;

a helyzetet én általában úgy oldottam meg, hogy föntről fejjel előreugrottam, közben megmarkoltam középen egy direkt kapaszkodásra szolgáló keresztrudat, és az alatt átfordulva, lábbal előre egyből lelandoltam az alsó szintre. Ilyenkor a padozat nagyot dördült, akkorát, hogy sokszor még hallani is lehetett, ami komoly dolog, mert mindjárt mellettünk volt a gépház az összesen 620 lóerős motorokkal. Szóval aznap este itt lent heverésztünk Szakállas meg én, mikor egyszer csak nagy nyöszörgéssel - mert 1 méter 86 magas volt - megérkezett Hozé, a másodvitorlás. A vitorlások külön kabinban laktak.

- A kurva anyját - kezdte tömören; mindketten tudtuk, hogy a lejáratra érti.

Hozé ritkán jött le ide, inkább beszólt föntről a két kis kerek ablak egyikén, ha akart valamit. Ennek ellenére most nem jöttem egyből rá, hogy direkt céllal van itt, és egy ideig úgy is nézett ki, mintha csak szövegelni akarna. Közelről ugyanis egész jól hallottuk egymást, főleg ha az ember a szájmozgást is számításba vette. Aztán vagy tíz perc múlva, mikor éppen befejeztünk valami témát, Hozé meglepetésszerűen, és megfigyelésem szerint egy kicsit szégyenkezve, Szakállashoz fordult, a vállára tette a kezét, és kérő hangsúllyal azt mondta:

- Vágd le a szakálladat, fiú.

Szakállason láttam, hogy abban a pillanatban világos lett neki a helyzet. Nem is válaszolt semmit.

- Nézd - folytatta Hozé. Állatira sajnáltam mind a kettőt. - Tudod, mi van. Nektek könnyű... Bizony Isten szívesebben lennék matróz én is! Ilyenkor. A kapitány azt mondja én felelek értetek, és beláthatod, hogy ez így is van.

Szakállas:

- Mi a kifogása a munkám ellen? Azért felelsz.

- Ne balhézzál velem. - Kínlódás volt még nézni is őket. - Azt mondta, vegyem tudomásul, hogy az ő hajóján nem lehetnek szakállasok. Itt nincs mese. Velem is levágatta annakidején. Tudod mi lesz? Fiú, bele fogsz dögleni a melóba, mert én KÉNYTELEN LESZEK beledögleszteni, értsd meg.

Szakállas megint nem válaszolt, de úgy nézett Hozéra, mintha azt mondaná: „Akkor te is egy rohadt seggnyaló vagy, hapsikám!” Hozé persze totál ideges lett, meg különben se hordta Szakállast a szíve fölött, így aztán még bele is hergelte magát.

- Na jó - mondta. - Nem fogok én neked könyörögni. A kapitány egy - megmondta, hogy micsoda -, de te is az vagy. Csak ő azonkívül kapitány is, ez a különbség!

Kifelé menet a fejét még jól be is verte. Egy idő múlva Szakállas is fölment, később láttam, hogy ott álldogál a korlátnál és nézi a vizet. A kapitánytól nem félt, de ha Hozé ellene van, akkor nemsokára ellene lesznek a többiek is. Azt hiszem, ebből a dologból jött rá, hogy nem szeretik a hajón, és hogy ez nem mindegy; meg talán arra is, hogy nem elég, ha valakinek igaza van.

Mellé támaszkodtam, és megpróbáltam az ő stílusában beszélni, hátha jobban megérti így.

- Látod, Szakállas: csak attól nem lehet semmit elvenni, akinek valóban nincs semmije.

Egy pillanatra kicsit röhejesnek éreztem a szövegemet. Ő mintha meg se hallotta volna, csak könyökölt a korláton, és bámult a sötétbe kifelé.

3.

Egy dunai vontatón igazából nem sok munka van. A javítás utáni pár héttől eltekintve, a napi állandó műsorszámok összesen is csak három-négy órát tesznek ki, az útvonaltól függően. A köteleket kell kiadni meg beszedni, amikor a vontát megfogjuk vagy eleresztjük, meg amikor kikötünk, szóval általában a manővereknél; néha vizet mérni a hajó orrában, ha alacsony a vízállás - ez évenként kétszer-háromszor fordul elő, igaz, akkor aztán leszakad az ember karja, az a dög nagy rúd öt kiló az elején, de később legalább ötven -; elvégezni minden nap az egy főre eső takarítást, amit itt némi nagyképűséggel inspekciónak neveznek; havonta egyszer, ha rádkerül a bevásárlás, egy hétig minden reggel kiszállni valami faluban vagy Pesten a Dimitrov-téri csarnoknál vagy máshol, és aztán várni a hátizsákkal, míg dél körül a hajó visszaér és fölvesz. Ezen kívül apró-cseprő dolgok, zászlófelvonás reggel - levett sapkával, ezt még be is tartják -, levonás este, lámpák föl-le gyújtása, jelzések a szembejövő hajóknak, miegymás; az igazság az, hogy általában nem dolgozni kell, hanem csak készenlétben lenni - ezt fizetik. De ha megszólal az „egy rövid”, akkor aztán ugrás. Könnyen előfordulhat, hogy fönnakadunk vagy kilyukasztanak hátulról a dereglyék, ha elmélázol. Na persze, ez most romantikusan hangzik, de valójában irtó hamar megszokja az ember, és akkor az egész semmivel se több, mint gép mellett állni és mindenféle karokat rángatni, mikor kell. Ha a tempó eléggé benned van, közben már akár sárkányt eregethetsz. Egy dologgal kell tényleg vigyázni, a drótkötelekkel - egy ilyen kötél három ötszáztonnás dereglyét is elhúz, megrakva persze, és ha beleakad valamibe és kivág, akkor mindent magával visz, amit ér. Én magam láttam, mikor egy legalább kéttonnás öntöttvas ládát egyszerűen föl vágott a levegőbe, mert valahogy az egyik sarka alá került, mikor kiadtuk és kezdtünk távolodni a dereglyéktől; a láda bele is esett a vízbe, és lett egy kis gáz a kapitánynak. És még örülhetett, hogy a kötél nem talált el senkit, mert be is csukhatták volna, így is valahányszor a hajóra új matróz jött, a görék hetekig fostak a kötélről és annyit intették az óvatosságra, hogy szerintem már pont ezért nem vette komolyan. Nade ezt is meg lehetett tanulni. Mikor pedig már tudtad, hogyan vigyázz magadra, akkor, mondom, az egész éppen olyan átlagos és rutinszerű lett, akár egy normál gyári meló. Annyi különbséggel, hogy közben több szabadidőnk volt, kimenni viszont csak hetenként vagy kéthetenként egyszer lehetett, szombat-vasárnapra.

Az igazsághoz hozzátartozik, hogy azért a hajósok nagy részének ez a munka mégis sokkal többet jelent annál, mint amit egy gyárban végeznének. Ez különösen az idősebbekre vonatkozik, illetve azokra, akik nem mentek el már az első hónapokban, és annak dacára van így, hogy maga a munka, ahogy írtam is, nem valami különleges. Szóval, a hajó tényleg gyár, de olyan gyár, ami a vízen úszik tizennégy emberrel éjjel-nappal, és ez nem mindegy. Például nálunk a Szilason van egy srác - Gáspár, az egyik gépkezelő -, aki megnősült, mikor elvitték katonának, és utána egy évig kinn dolgozott, hogy közelebb legyen a családhoz, de egy év múlva nem bírta tovább, visszajött, és elvált a feleségétől, aki ebbe nem akart belemagyarázni. Pedig nem éltek rosszul egymással, legalábbis szerinte. Vagy a másodgépészünk a szabad idejében hajómodelleket épít gyufaszálakból; azt pedig sose hallottam, hogy a parton valaki megcsinálta volna mondjuk a Ganz-Mávagot ugyanígy.

Emlékszem, alig pár hónapja voltam még itt, mikor egy hétfői festésre benn kellett maradnunk a műszaktársammal, akit azóta átraktak egy másik hajóra; őt is Gabinak hívták, az egész parton tisztelt verekedő volt, és a nevét csak betűnként tudta leírni a bal csuklójáról, ahova bele volt neki tetoválva. Ilyenkor az a szokás, hogy egyikünk szombaton megy haza, másikat meg vasárnap, mert úgyszincs senki, aki ellenőrizzen, és a hétfői karbantartás sose olyan komoly, hogy ne tudnánk így is elvégezni. Előzőleg megbeszéltük, hogy szombaton ő marad bent, mert én akkoriban ismerkedtem össze egy lánnyal, akit azóta lehet, hogy el is fogok

venni feleségül, és már nagyon türelmetlen voltam. A fedélzetet kellett lefesteni, éppen azért a hétvégén, mert így nem járkálják össze, míg meg nem szárad. Szombat reggel Gabi felnézett az égre, és kijelentette, hogy vasárnap eső lesz; nem először jósolta meg az időt egyébként, és majdnem mindig igaza lett.

- Akkor ma be kell fejeznünk - mondta, teljesen magától értetődő hangsúllyal. Nekem a dolog egyáltalán nem értetődött magától, és folytattam a készülődést, fehér ing, nyakkendő, miegymás, mire egy idő múlva megint megszólalt: - Hát akkor ne öltözzél, bazdmeg. Azt hiszed, estig az egészet le tudom festeni egyedül?

Én még mindig nem értettem.

- Mi a fenének az egészet? A főnök látja otthon is, hogy esik. - Aztán még hozzátettem: - Szerintem te se strapáld magad; majd azt mondjuk, a nagyját holnap akartuk megcsinálni.

Gabi szinte sértődötten nézett föl:

- De odavagy azért a lányért!

A lányt nem ilyen illedelmesen mondta, és most, hogy emlékeztetett rá, még sokkal kanosabbnak éreztem magam.

- Én pedig nem maradok itt, az hétszentség.

Erre, még ma is előttem van, olyan őszintén elkeseredett, amelyet addig csak temetésen láttam egyszer, és azt mondta:

- Dehát nem érted, ha most nem csináljuk meg, akkor hétközben kell? Hogy fog ez kinézni, ha minden manővernél összetapossák? Olyan lesz, mint a hányás, és ráadásul pont a műszaki ellenőrzés előtt!

- Kit érdekel a műszaki ellenőrzés.

- Ide figyelj - mondta. - Menj haza ma este. Én ittmaradok végig, rendben van?

Ez az ajánlat totál szíven ütött, mert a kimenőidő itt a legföltettebb kincs, sokkal fontosabb, különösen fiataloknak, mint például a pénz. De ekkor már megmakacsoltam magam, és nem feleltem.

- Ha már az ember csinál valamit - folytatta -, akkor csinálja rendesen, és ne azt nézze, hogy mit szól a főnök. Te is úgy gondoltod, hogy a fedélzetet le kell festeni, nem? Nahát. Majd este kimész a pipidhez, repülőrajttal... Csak vigyázz, mikor a múlt vasárnap bejöttél, úgy le voltál fárasztva, hogy át lehetett látni a füleden!

Szóval, ilyen srác volt a Gabi, aki addig már Vácot is megjárta egyszer, és a nevét alig tudta leírni, de a hajóba és a hajózásba valósággal szerelmes volt. Akkor egy kicsit csodálkoztam ezen, de ilyen vonásokat később a többiekénél is tapasztaltam, és most már, ha egy újonc velem lenne így beosztva, biztos én is valami hasonlót mondanék neki. Ámbár Szakállasnak nem mondtam, mikor idekerült, dehát nem adódott alkalom, és ő különben se hallgatott volna rám.

Viszont azt azért bárki könnyen elképzelheti, hogy egy ilyen hajón, még ha nincs is munka éjjel-nappal, de lehetne. Nem épp gombnyomásra működik a technika: valami mindig hiányzik, valami mindig lerohad, valahol mindig befolyik a víz, és így tovább. Csak persze a csikket mi is addig szívjuk, míg egészen a körmünkre nem ég. A vitorlások, több éves tapasztalatukkal, pontosan tudják, hogy mit kell holnapra vagy a jövő hétig tényleg megcsinálni; és ez így helyes, mert minek melózzunk előre, mikor hátha nem is lesz szükség rá. Itt, éppen mert a víz közepén teljesen magunkra vagyunk utalva, az ember hamar megtanul különbséget tenni értelmes és értelmetlen munka között. Járnak ide nagy szovjet hajók, amiket minden

reggel kisubickolnak az utolsó szögig, aztán jókat röhögünk, mikor délelőtt jön egy eső és kezdhetik előlről. Hát nem hülyeség eldobni a csikket, még mielőtt végigég? Az ember messziről azt gondolná, hogy előbb-utóbb úgyis meg kell mindent csinálni, de ez nem igaz. Pláne akkor, ha például a fenékszivattyú a bekapcsolástól fél órán belül MINDIG leég, akárhányszor megjavítjuk, mert valahogy már így készült gyárilag. Ilyenkor hagyni kell a fenébe, és mondjuk háromhavonta egyszer, mikor a békák már a kabinokba is feljönnek a hajófenékről, a parton kiszivattyúztatni az egészet. Ez nem szöveg: a békát még meg is kínáltuk egy csikkel, és ő is nekünk adott igazat, mert végigszívta. Így aztán tulajdonképpen mindig van mit csinálni, illetve mindig lenne, sőt, egyszer-egyszer előfordul, hogy valaki tök magától tényleg csinál is valamit, átfesti a mentőcsónak számozását, megjavítja a másik rádiót - mert az Egyiket persze sose hagyjuk elromlani -, vagy befukszol egy kötélvéget; ezeket az ember néha unalomból teszi, néha meg egyszerűen azért, mert szeret festeni, rádión bütykölni vagy fukszolni.

*

Így hát Hozé szövegét nem vehettük üres fenyegetésnek. Persze aki ismerte, annak garantált volt, hogy a mérge fél óra alatt elpárolog, és nem fogja magától hajszozni Szakállast, de ugyanennyire garantált volt az is, hogy akkor viszont a kapitány őt fogja hajszozni, és a végeredmény ugyanaz lesz. Az öreg Szentirmay ettől eltekintve is elhanyagoltnak tartotta a hajót, és azt mondta: mindenképp eljött az ideje, hogy egyszer rendet teremtsünk.

A délelőtti műszak mindig négytől kettőig tartott, akkor váltott fel minket Miska meg az első vitorlás, Iván. Ők csak ketten voltak, egy matróz hiánnyal; a beosztást hetenként cseréltük. Néhány nap múlva úgy adódott, hogy kettőre nem tudtuk befejezni a melót. Gerendákat kellett szétfűrészelni, amikre már nem volt szükség, és Szakállas állati gúnyosan egyből azt mondta Hozénak:

- Gábort már leválthatnád, őt nem tartja szemmel a kapitány.

- Ez most nem OLYAN munka - morogta vissza Hozé.

Aztán fél négykor, mikor készen lettünk és indultunk volna zuhanyozni, lejött a kabinba. Látszott rajta, hogy megint legszívesebben hátat fordítva beszélne, csak direkt keményíti magát.

- Szakállas, menj le hátul a hajófenékre, és töltsd fel zsírral a kormányszárat - mondta.

Ez a zsírozás a legundorítóbb munka, ami egy hajón létezhet. Az ember tökéig tele lesz zsírral, vízzel, meg főleg azzal a rohadó kotyvalékkal, ami a hajófenéken mindig összegyűlik, és képtelenség úgy lemosni, hogy még egy-két napig ne cipeljük magunkkal a szagát. Szakállas persze előre felkészült a szituációra.

- Nem megyek - mondta egyszerűen.

- A kapitány parancsa. - Hozé fegyelmezett maradt. - Ivánéknak más dolguk van.

- Majd megcsinálom holnap, munkaidőben.

- A kapitány parancsa az, hogy most kell.

- Akkor a kapitány menjen le most, és zsírozza be.

- Jelentsem, hogy megtagadod a parancsot?

- Persze, hapsikám - felelt Szakállas tisztára „kétszer kettő az négy” hangsúllyal. - Tudsz jobbat?

Hozé kiment. Szakállas meg levetkőzött és fölvette a legrongyosabb fürdőgatyáját, azt, amiben legutóbb zsírozott vagy hat hete. Az ilyeneket a hullaszag miatt egy külön nylon-zsákban tartottuk.

- Mi van, mégis lemesz? - kérdeztem.

Először úgy nézett rám, mint aki megint a kétszer kettőre gondol, aztán mégis úgy döntött, hogy megmagyarázza.

- Nézd - kezdte türelmesen. - A kapitány nyilván nem azt parancsolta, hogy „az a szakállas menjen le és zsírozza be a kormányszárat”. Pontosan tudja, hogy ő kerül zsákutcába, ha megtagadom, mert a nagyfőnököknél nevetségessé teszi magát egy hivatalos fegyelmivel. Akkor rögtön kiderül, hogy az egész a szakállam miatt van, és... - Itt elhallgatott, mert Hozé fentről bedugta a fejét. Most aztán igazán oldalvást pislogott, de én még akkor se figyeltem föl.

- Gábor - szólt nekem -, menj le és zsírozd be a kormányszárat.

Ezzel már vissza is húzódott. Én totál elhűlve néztem Szakállásra, az meg lassan bólogatni kezdett, és ebből lett világos az egész.

- Bizony ez így megy, hapsikám - nézett vissza, mielőtt kilépett az ajtón.

Igen, a kapitány mindig azt parancsolja, hogy VALAKI menjen le vagy csináljon ezt meg azt. A többi Hozé belátásán múlik. A kapitány tud bánni az emberekkel.

Szakállas öt után fejezte be a zsírozást, aztán majd egy óra hosszat zuhanyozott, de ez megérte, mert mikor kijött, egyáltalán nem volt hullaszagú.

*

Akkor este kértem meg először, hogy beszéljen nekem a könyveiről, meg általában azokról a dolgokról, amiket olvasni szokott. Mert most vettem észre - és persze ekkor már visszamenőleg is -, hogy ő egy kicsit olyan, mint a kapitány, szóval hogy ő is valahogy felülről tudja átgondolni a helyzeteket, és összefüggést talál ott, ahol én vagy a többiek nem is keresünk. Hozé viselkedéséből én csak utólag jöttem volna rá, hogy a kapitány úgy általában adott parancsot a zsírozásra, nem is említve Szakállast, miközben hallgatólagosan elvárta, hogy Hozé vele csináltassa meg - és mikor ez nem ment, és a kapitány talán tudta is, hogy így lesz, akkor Hozé kénytelen volt nekem szólni, és ez frankón összeugrasztott volna minket Szakállással, ha ő nem tudja előre és nem megy le mégis. Ebből is látszik, hogy Szakállas meg a kapitány egyformán gondolkodtak. Én azt se értettem, hogy akkor Szakállas miért nem vállalta mindjárt először, hiszen utána máris szedelődzködni kezdett, de erre azt mondta: na nem, hadd higgye csak az öreg cimbora, hogy te csináltad és mégse veszünk össze.

Furcsa, hogy ezekkel a dolgokkal kapcsolatban én milyen nehézfejű voltam, mikor pedig a szeméttelp környékén agyafürtségben biztos megnyertem volna a serdülőbajnokságot. Emlékszem, sokat morfondíroztam ezen akkoriban. De mindig csak oda lyukadtam ki, hogy egész más, ha az ember maga szervezi az ügyeit, pontosan kiismerve a lehetőségeket meg a partnereket, mint ha bent van egy gyárban vagy egy hajón, ahol nem olyan egyszerűek a viszonyok és ráadásul tőlem nem függ semmi. Mert a szeméttelp, az szabadpiac volt, ha én bementem mondjuk egy kerékpárjavító maszekhoz alkatrészekkel, mindketten tudtuk, mi van: én eladok, ő vesz, és közben ismertük az árakat meg egymást, úgyhogy ehhez mérten ravaszkodtunk. Az a lényeg, hogy mindig emberekkel kerültem szembe, akiken egy idő múlva könnyen kiigazodhattam, minden külön fejtörés nélkül. De egy gyár, az sokszor olyan, mintha nem is emberekből rakták volna össze. Egy gyárban szó sem lehet arról, hogy mindenkit ismerjek, akivel összefüggnek a dolgaim. De még az se számítana, ha mégis mindenkit ismernék: mert egy maszek kerékpárjavító az akkor is maszek kerékpárjavító, mikor otthon vacsorázik vagy a gyereket tanítja focizni, úgy értem, rá lehet ismerni a viselkedéséből, de például egy művezető sokszor tök más lesz, mint amilyen az előző félórában volt, mert egy gyári munkánál nem nagyon érdekes, hogy milyen az ember személyesen. Egy gyárban csak

akkor lehet dörzsölt valaki, ha az embereken valahogy másképp is el tud igazodni, mint a hétköznapi életben. Én, azt hiszem, elég hamar rájöttem például, hogy Szakállással mi volt a baj itt nálunk, mert ehhez őt mint embert kellett megismerni, de már az olyasmikben, mint mondjuk az őrségpénz meg a többi, amit az ugrálás-szövegénél emlegetett, ezekben totál fű voltam még másfél év hajózás után is. Vele meg pont fordítva volt, ő egyáltalán nem értett az emberekhez, viszont a kapitány Hozénak mondott szövegét halál pontosan kiszámította. Ámbár az nem egészen igaz, hogy az emberekhez nem értett, inkább azt mondanám, hogy nem törődött velük. Mások lelkivilága egyszerűen nem érdekelte.

Meg is lepődött frankón, mikor előálltam a kérdéssel az olvasmányairól. Azt hiszem, addig is engem becsült a társaságból legtöbbször, persze csak aránylag, mert engem sok minden érdekelt, meg talán kevesebbet ittam a többiekénél, meg általában - ezt már a Feri bácsi is észrevette - én voltam a legnormálisabb, úgy érte, hogy a hajókon mindenki meggolyósodik egy kicsit, külön szokásokat vesz föl, meg ilyenek, engem pedig végig nem lehetett megkülönböztetni egy átlag külvárosi sráctól. De azt azért nem várta, hogy még politikáról is beszélgethet velem, és csak annál lelkesebben magyarázott majdnem üzemkezdésig. Annak meg külön örült, hogy folyton belekérdezek, ha valami nem tiszta, ami persze sűrűn előfordult. A végén adott egy könyvet olvasni: „Bérmunka és tőke” volt a címe, kicsit lehervadtam, mert Marx Károly írta, és őt annyit emlegetik a görék, hogy az embernek eleve gyanús lesz, de Szakállas azt mondta - amint azért tudtam is -, hogy Marx még egyáltalán nem volt göré, és nem tehet róla, hogy így lejáratják; sőt, a görék szerint egyből ki is nyiffantanák az öreget, ha most feltámadna, és elkezdene ugyanúgy szövegelni, mint annakidején.

Most állatira szeretnék előreszaladni a történetben, ha már ezek a dolgok szóba kerültek, mert ettől kezdve rendszeresen kértem könyveket Szakállastól, meg beszélgettem vele, és egyre inkább rájöttem, hogy totál hülyeség volt eddig is nem foglalkozni ilyesmivel. Mert amit az ember úgy messziről hall meg olvas, az legtöbbször valami értelmetlen és fellengzős szöveg, aminek a való élethez semmi köze, úgyhogy én néha azon törtem a fejem, hogy vajon ki tudhatta ezt egyáltalán kitalálni; de mikor elolvastam például a Bérmunka és tőkét, frankón elejétől a végéig, mert elég rövid volt, tényleg megértettem belőle, hogy mit jelent az, hogy a munkás, mikor beáll dolgozni, voltaképpen eladja a munkaerejét. Ebből a szempontból az se volt nagy hátrány, hogy a könyvet olyan régen írták. Ezek a dolgok tulajdonképpen totál nyilvánvalóak, ha valaki egy kicsit belegondol, de épp ez az, hogy sose gondolunk bele. Mikor aztán leszállítják az őrségpénzt, meg vasárnap ingyen dolgoztatják az embert, meg hétköznapi tíz óra helyett tizenégyet, akkor csak szentségetlenségünk meg szétverjük a kocsmasztalt hogy a végén kijön a rendőrség meg a mentők, és nem vesszük észre, hogy a görék épp azért tudnak átverni folyton, mert tudatlanok vagyunk. Nem gondolunk bele eléggé a saját helyzetünkbe, fogalmunk sincs, hogy milyen erővel állunk szemben, és mikor mire lehet számítani. Azt nem állítom persze, hogy feltétlenül el kell olvasni a Bérmunka és tőkét vagy más ilyen régi könyveket, mielőtt fölmenénk balhézni a partiführerekhez, hogy mit tudom én a szombat-vasárnapi átállást ne csak péntek este jelentsék be rádióan. De a gyakorlatban mégiscsak az a helyzet, hogy az irodán ilyenkor halandzsáznak valamit latinul az objektív nehézségekről, makroszervezésről, satöbbi, mi meg dűnnyögve elsomfordálunk, mert nem tudjuk, mi az; vagy ha nagyon erőszakoskodunk, meg is fenyegetnek, hogy lázítás meg szabotázs, és akkor megint elsomfordálunk, mert nem tudjuk, hogy valójában mit szabad és mit nem; vagy már eleve szóba se állnak velünk, és ezzel meg van löve az egész, mert nem tudjuk, mit tehetnénk még ezután (azon kívül, hogy az ember beadja a felmondást vagy egyszerűen lelép, de hát azt se lehet minden folyamkilométerkőnél); vagy persze az a legvalószínűbb, hogy el se kezdünk semmit, mert előre érezzük, hogy hiábavaló. Mint ahogy ilyen gyerekes módszerekkel az is, és csak szidjuk az iksz meg az ipszilon elvtárs kurva anyját, ahelyett, hogy reálisan felmérnénk a

terepet meg a lehetőségeket. Mert hogy egy hajón mondjuk megvannak-e a munkavédelmi felszerelések, az sokmindentől függ, de az iksz vagy ipszilon kurva anyjától biztosan nem. Később én szereztem például a vállalati kollektív szerződésből egy példányt, és azzal totál meleg perceket okoztunk a kapitánynak, annyira, hogy ő meg kénytelen volt fölmenni és szintén meleg perceket okozni a szakszervezeti fejeseknek, ami pedig nagy szó, mert nálunk máskülönben az SZB-titkár teljesen egy húron pendül a többi vállalatvezetővel. És én állítom, hogy akármennyire is egyszerű dolognak tűnik, hogy az ember megnézzé a kollektív szerződést, nekem eszembe se jutott volna, ha előtte nincsenek a Szakállas könyvei meg amit később olvastam és vitatkoztam hozzájuk. Ez abból is látszik, hogy addig a többieknek se jutott eszébe. Valahogy az a lényeg, hogy az embernek megjöjjön a bátorsága, és ez csak úgy lehet, ha a műveltsége is megvan hozzá; mert akkor hamar kiderül, hogy a görék tudománya nem is olyan nagy tudomány.

Csak az volt a furcsa, már úgy értem, akkor, mikor Szakállással először kezdtünk politizálni, hogy vajon önála hogy indult be ez az egész, mert erről nem beszél sose, hiába kérdeztem. Mindig csak vállat vont, és azt morogta, hogy nem vagyunk egyformák. Arra is gondoltam, hogy az ő egész egyénisége valahogy összefügghet ezzel. Nem úgy, ahogy egyszer a kapitány mondta, hogy az elégedetlenkedők egytől-egyig lelki sérültek és a normális embernek mindig az a jó, ami van, mert hiszen mindannyian épp eleget elégedetlenkedünk. Inkább csak homályosan úgy éreztem, hogy Szakállasnak ez a konok és hidegvérű ellenállása valahogy ugyanúgy és ugyanakkor kezdődhetett, mikor a természete általában is ilyen hűvös lett és mindenkihez ennyire idegen. De erről konkrétan már nem kérdeztem, mert tudtam, hogy úgylis hiába kérdezném. Vele önmagáról nem lehetett beszélgetni.

4.

A mi hajónkon véletlenül egész jó társaság verődött össze. Ötven év fölötti a kapitányon meg Józsi bácsin, a főgépészen kívül csak a másodkormányos volt, akit Sanyónak neveztek állítólag a Sanyi bátyóból eredően, na meg Erzsi néni, a szakácsnő; kor szerint Géza, az első kormányos következett utánuk, aztán a másodkapitány, és ettől kezdve sokáig senki, mert a többiek közül a legidősebb is csak huszonkilenc éves volt (Iván, az első vitorlás). Ez azt jelenti, hogy nyolcan voltunk fiatal srácok, és el lehet képzelni, milyen vidám dolgokat hoztunk néha össze. Na persze, ha egy hajósbanda szórakozik, az legtöbbször csak annyiból áll, hogy együtt jól leissza magát, de sok más hajón ezt is totál hervadtan csinálták, kettesével-hármasával, csak könyököltek meg ittak míg be nem estek az asztal alá, és az est fénypontja az volt, hogy valaki mindig belerókázott a lottóládába a posta előtt. Ezzel szemben ha a Szilas alkonyatkor befutott az öbölbe, és a kikötésen látszott, hogy bent is marad, akkor a parti törzsvendégek már előre készítették az igazolványaikat, mert tudták, hogy előbb-utóbb biztos razzia lesz. És akkor még istenes volt a helyzet, mert utána legalább könnyen visszataláltunk a hajóra, ámbár így is megesett, hogy valaki a korlát mellé nyúlt, azaz a másik korláthoz nyúlt, és aztán ivott egy deci olajat az öböl vizéből, és akkor egy ideig ebédnél mindig odakészítettünk neki egy pohárral. Szóval, ez még hagyján, mert mikor aztán vidéken robbantunk le valahol, és nem maradt senki a hajón - kivéve Erzsi nénit, meg Sanyót, aki májbajos volt, meg újabban a kapitányt -, a ladikot meg kikötöttük a parton egy fához, és éjfél körül jöttünk volna visszafelé, akkor kezdődött az igazi hecc: a Szilas bent a Duna közepén a dereglyékkel, lehorgonyozva, mi meg a parton a ladikkal, négykézláb, akkor először valakinek eszébe jut, hogy mikor a múltkor fölborultunk, a Bütyök nevű gépkezelőt a halászok fogták ki Tahitótfalunál, röhögés, öt perc múlva kiderül, hogy ennyien be se férünk a ladikba, röhögés, mire én kifejttem, hogy ennyi időre úgylis mindegy, de Miska azért esküdözni kezd, hogy ő úszva is hama-

rabb odaér, röhögés, mire Miska kihívja Ivánt úszóversenyre, aztán engem is, mire a Cservenka Józsi megjegyzi, hogy ketten egy ellen az nem tisztességes, tíz perc múlva, röhögés, mégis mindannyian beszállunk - azaz kilencen, mert Géza, az első kormányos, mindenütt talál haverokat, akiknél megalszik -, kivéve Bütyök bal cipőjét, ami valahol az iszapba ragadt, Hozé azt mondja ez orvhalászat, és követeli, hogy Bütyök mossa meg a lábát, röhögés, ennek egyébként semmi akadály, mert addigra úgyis félig vagyunk vízzel; na és akkor Gáspár (a gépházból) borízú hangon énekelni kezdi az Alvarez vagy a Konstantinápoly szövegét saját dallammal, mert olyan botfüle van, hogy még a Himnusz se tudja megjegyezni, mi pedig tercelünk hozzá a Citromízű banán vagy a Tölcsért csinálók a kezemből szövegével, mert nekünk túl régi az Alvarez meg a Konstantinápoly; és ez egész addig megy, míg valaki észre nem veszi, hogy a hajó fönt már alig látszik, mire aztán nekifekszünk az evezésnek, Gáspár középen húz a kislapáttal, Hozé meg hátul védlik - ez egyedül az ő privingéliuma, ahogy Miska szokta mondani, míg Szakállas egyszer közbe nem szól -, és ekkor már csak percek kérdése, hogy az egész rakomány a vízbe forduljon, többnyire attól, hogy Miska vagy én vagy más ki akarja ragadni a lapátot Gáspár kezéből azzal, hogy ilyen tempóban sose érünk haza. Másnap aztán az egész Szilas ki van dekorálva a száradó ruháinkkal, és Gáspár csak másfél óra szöveg után hiszi el, hogy a csónakot ő hozta vissza egyedül.

De nemcsak az ivásban volt így együtt a társaság, és mi talán épp ebben különböztünk leginkább a többi hajótól. Mikor például én idekerültem és a második héten rám jött ki a bevásárlás, és két kiló főtt tarját hoztam rendes tarja helyett, mert mazsola voltam, és az pont kétszer annyiba került, úgyhogy a konyhának nem volt pénze átvenni, és megkajálhattam volna egyedül az egészet százhusz forintért, akkor a srácok összejöttek és mindenki vett tőlem tíztizenöt dekát vagy még többet is, pedig akkor még alig ismertek. Aznap az egész hajó főtt tarját vacsorázott, olyan kabaré volt, hogy valaki még virágot is kerített az asztalra petrezselyemzöldből, és az utolsó tíz dekát csak azért nem adtam el, mert direkt meg akartam kóstolni. Vagy egy másik alkalommal, mikor Iván megnősült és házat építettek, egymás után három vasárnap elmentünk és majdnem készre megcsináltuk nekik. Egyébként ez is tiszta hecc volt, mert egy hónap múlva véletlenül olvasta valaki az újságban, hogy egy gyári műhely ugyanezért szocialista brigád lett, és balhéból fölmentünk az irodára a sztorival, mire további egy hónap múlva nekünk is hoztak egy brigádzászlót. Akkor persze vérszemet kaptunk, és megint fölmentünk, hogy adjanak hozzá pénzt is, mint ott kint, mire a titkár állati komolyan azt mondta, hogy sajnos pénz nincs, de majd adnak színházjegyet; az klassz, feleltük, úgyis totál üresek az estéink ott a vízen Baja körül, hát akkor könyveket, mondta a titkár egy icipicit elvörösödve, mire mi szintén állati komolyan megköszöntük és a zászló azóta is itt van a rádión. Vagy például rendszeres volt, hogy egymás ruháját hordtuk, már ha a méret stimmel, és egyáltalán, sokkal jobb volt a hangulat, mint a legtöbb más hajón. Mikor a Szilast javították, át kellett szállnom addig egy tankhajóra, hát az például totál szét volt szakadva klikkekre. A másodkormányos nem állt szóba a szakácsnővel, és viszont, a fedélzetiek egyik fele ide szurkolt, a másik amoda, a gépház teljesen elkülönült, de egymással is folyton marakodtak, én csak kapkodtam a fejem, mert persze abszolút nem lehetett látni, hogy kinek van igaza. Nem azt mondom, hogy nálunk sose veszték össze kettesével az emberek, de az ritkán volt komoly és hamar elmúlt; és az a lényeg, hogy ettől függetlenül, bár ez talán nagyképűen hangzik, közülünk bárki tűzbe ment volna a többiekért. (De ha tűzbe nem is, vízbe egész biztosan, mondta Cservenka Józsi, a másodgépész, mikor megmutattam neki ezt a szöveget.)

*

A zsírozási eset után Hozé meg én már láttuk, hogy Szakállasra most nehéz napok virradnak. Amúgy is esős idő lett, hosszú reggeli ködökkel, mikor az ember legszívesebben ki se bújna a kabinból, mint ahogy sokszor nem is kell, mert a vízen még tíz méterre se látni, és ezért tilos a

hajózás; elméletileg ilyenkor mindig le kell mosnunk a fedélzetet négy és öt között, mert különben foltos lesz, de ezt ritkán tartják be. Úgyis évenként kétszer lefestjük az egészet. De most, pláne hogy mi voltunk délelőttösök, Szakállasnak Hozé előre megmondta, hogy minden reggel parancs nélkül is keljen fel és csinálja végig. Az már szóba se került, hogy esetleg én is besegítsek. Hozéval beszélgettem az ebédlőfülkében még mialatt Szakállas zsírozott, és ő is le volt szállva a kapitány ravaszságától, meg később Szakállasétól ugyanúgy, mikor elmagyaráztam neki. Egy darabig csak tekergette a fejét, aztán rákönyökölt az asztalra, és azt mondta:

- Hát, apám, kár hogy erre nem szedhetünk belépődíjat!

Ezen és is elvigyorodtam, bár meglepett egy kicsit, hogy vigyorgok, de Hozénak is olyan jó kedve volt; attól kezdve már nem is érezte kényelmetlennek a helyzetet, a kapitány parancsait egyszerűen továbbította Szakállasnak, és kész. Hozé frankón az a srác volt, aki mindig a talpára esik.

Szakállast pedig minden reggel csendben ébresztette Miska vagy Iván - mert az éjjeli őrseget a délutánosok adják, négyig -, úgyhogy én általában észre se vettem, ő meg felkelt és végigmosta a fedélzetet a kormányállás könyöklőjétől a hajófar utolsó trepnijéig, mikor először kihagyta a mentőöveket, a kapitány utasítására Hozé külön szólt neki. De Szakállas is rögtön megtalálta a módját, hogyan szúrjon vissza. Ilyen ködös időben az a szokás, hogy egy vitorlás vagy matróz félóránként fölkel és megtippeli, indulhatunk-e már, és mikor szerinte eléggé felszállt a köd, akkor szól az ügyeletes kapitánynak, aki aztán véglegesen eldönti. Most persze ezt is egy füst alatt Szakállasra bízta, aki rögtön az első nap negyed ötkor, mikor még pontosan olyan köd volt, mint egy gőzfürdőben, csak hidegebb, fölkelte az öreg Szentirmayt (a mi műszakunk hozzá tartozott), hogy ő úgy gondolja, mehetünk. Az öreg persze megütötte a guttmann, mikor felment és körülnézett, de mégis aránylag udvariasan csak megmagyarázta Szakállasnak, hogy mit értünk ilyenkor megfelelő idő alatt. Szakállas ugyanolyan udvariasan végighallgatta, aztán húsz perc múlva fölkelte még egyszer. Akkor kerekedett egy kisebb-fajta botrány kettejük közt, a kapitány kijelentette, hogy aki nem tudja, mi az a köd, az meteorológusnak menjen, ne hajósnak, ha meg Szakállas packázik vele, akkor ő erről jegyzőkönyvet vetet fel. Szakállas azt mondta, nagyon helyes, a parti főnökök majd őt is meghallgatják, és neki is lesz egy-két szava a packázásról; a kapitány erre gúnyosan megjegyezte, hogy Szakállas egy-két szava lóhimbát se ér az övével szemben, mire Szakállas még gúnyosabban azt felelte, hogy a kapitánynak ezt egy hónappal előbb kellett volna mondania, mikor még főfelügyelő volt. De a végén mégiscsak a kapitánynak lett igaza, mert megint azt a fegyvert vette elő, ami ellen Szakállas nem tudott védekezni: fölkelte Hozét, hogy attól kezdve velem figyeltesse a ködöt, mert Szakállas túl buta ehhez. Így aztán a hét többi napján nyugodtan alhatott, mert én ugyan azután se szagoltam a levegőbe félóránként, mert Szakállas pont a megfelelő időben felébresztett, hogy lemehessek jelenteni - akkor két perc múlva úgyis ébresztő lett, úgyhogy nem vesztettem semmit -, viszont Szakállas mégse zavarhatta őt folyton. Ez aztán így ment egy hétig közmegelegedésre, és mert ilyen időben a fedélzeten még erőlködve se lehet napi három óránál több munkát találni, és egy hét múlva lejárt volna a délelőtti műszakunk is, már azt hittük, a háború köd miatt félbeszakadt, mikor a kapitány váratlanul új frontot nyitott a hajófenéken.

A hajófenék kipucolása dettó ugyanaz, mint a zsírozás, csak nem másfél óráig tart, hanem legalább két hétig. Ilyenkor derül ki, hogy ez a harminc méter hosszú teknő igazából milyen nagy; pedig én például, mikor a Szilast tengelytörés miatt sólyára húzták, miközben épp eltávozáson voltam, harmadnap reggel kétszer is elfütyörészttem mellette a hajógyári öböl partján, mert egészben olyan váratlanul kicsi volt. És a két hét pucolási idő úgy számít, hogy négyen csinálják felváltva, nem pedig Szakállas egyedül. Én rögtön ki is számítottam neki,

hogy mivel körülbelül két hónap alatt gyűlik fel mindig a trutymó annyira, hogy érdemes legyen kiszedni, épp mikor be fogja fejezni a hajó második felét, mindjárt kezdheti megint az elsőt. Nem egy perspektíva, mindenesetre. De persze ő úgy gondolta, nyilván, hogy majd közben kitalál valamit, és én, mikor az első nap szó nélkül lement és utána megint egy órát zuhanyozott, biztos is voltam benne, hogy nincs szándékában élete végéig hajófeneket nyalni. Ámbár arra nézve semmi tippem nem volt, hogy hogyan mászik ki belőle, mert azt is tudtam, hogy semmiképp sem akarja, hogy helyette (azaz miatta) ezt a munkát valaki másra bízzák rá. Erről azokban a napokban nem beszélgettünk. Neki olyan kevés ideje maradt, hogy azt aztán teljes egészében olvasással meg írással töltötte, mert a könyvekből meg folyóiratokból már régóta jegyzeteket készített magának, hiszen mint régebben mondta, pont azért jött ide dolgozni, hogy sok szabad ideje legyen. Rászokott a napi öt óra alvásra, amitől ugyan folyton álmos lett egy kicsit, és ez lehetett volna számára az első figyelmeztető jel, de egyelőre nem törődött vele.

Aztán zavarosabb dolgok következtek. Egy hét múlva inspekciót kellett cserélnie Miskával, aki addig a szalont takarította, míg Szakállas a konyhát és a tisztí fűrdőt. Hozé mondta, hogy ez is a kapitány ötlete volt, és egymás közt megegyeztünk, hogy ha így folytatja, az öreg egy klimaxos nőhöz fog hasonlítani előbb-utóbb a váratlan rigolyáival. Először még Szakállas is röhögött, mikor megtudta, pedig őt ekkor már ritkán hallottuk röhögni, részben az állandó álmodása miatt is. A szalont nemcsak nagyképűségéből nevezik szalonnak, hanem mert tényleg ez a hajók legtisztább és legszebben berendezett része, persze kicsi, mint a többi helyiség is, de van benne rádió, könyvespolc, kávéfőzőgép, jobb hajókon televízió meg mindenféle társasjáték, például sakk vagy asztali foci, és a szabály szerint a matrózoknak nem is szabad munkaruhában belépniük. Azt persze sehol se láttam, hogy ezt a szabályt betartották volna, még mi se az öreg Szentirmay alatt, de azért mielőtt leültünk valamelyik kárpitozott székre, mindig újságpapírt vagy tiszta zsebkendőt terítettünk magunk alá. A szalon takarítása nem olyan egyszerű, mint mondjuk a kabinoké, de semmi olyan pláne sincs benne, hogy valakire rábízni igazi kitolásnak számítson; még akkor se, ha Szakállással az ablakokat is hetenként kétszer megpucoltatták. Egyébként onnan nagyon szép a kilátás félkörben előre, mind a két partot egyszerre látja az ember, és a városok így alulról, különösen este eső után, totál úgy néznek ki, mintha valami fura fantasztikus regényben járnánk. Szakállasnak csak azért volt kellemetlen, hogy cserélnie kellett Miskával, mert a szalont nem takaríthatta este, mikor a hajófenékkal végzett, mert akkor ott már mindig kártyáztak vagy beszélgettek néhányan, és neki ciki lett volna kiküldeni őket. Ha meg napközben csinálta, akkor nem tudott előtte megfürödni, és egy ideig bent is érezni lehetett a hullaszagot. Sanyó, a másodkományos, már az első nap morgott ezért valamit, mire Szakállas leültette egy székre és halál precíz stílusban elmagyarázta neki, hogy miért adódott így, egészen attól kezdve, mikor a kapitány először akarta levágtatni vele a szőrt hogy a parancs tekintélyét megvédje. Sanyó közben kínosan fészkelődött a széken, mert attól félt, hogy a büztől kidobja a taccsot. A végén halkán azt mondta Szakállasnak: „Hülye vagy”, aztán rögtön kiment a szalonból. Szakállas nem ment utána, hogy a sértést megtorolja, pedig Miska meg én is ott voltunk, és Miskán különösen látszott, hogy ő bizony nem hagyná, de én gyorsan kihívtam új sváblereket csinálni, nehogy összehalhézzanak emiatt. Ezek a hajókon, Isten tudja miért, mindent németül neveznek, még a sváblert is; ez egyébként nem más, mint egy csomó vékony kötél egyik végén összefonva, és arra szolgál, hogy a nyirkos de nem ködös reggeleken végigtöröljék vele a fedélzetet. A fedélzetnek pedig hivatalosan ferdekk a neve, de mindenki csak egy kával mondja, és ezért az újoncok sose tudják, hogy micsoda, mert olyasminek hiszik, amiből több van.

*

Én csak vártam, hogy Szakállas mikor fog valamit kitalálni tényleg, mert egy idő múlva olyan lett, mint egy alvajáró, és egyszer a folyamrendőrök meg is bírságolták, mert elaludt az éjjeli őrösen. De nem talált ki semmit, pedig közben, mikor rákerült a bevásárlás, még egy külön cirkuszuk is volt megint a kapitánnyal; ezt nem mesélem el, mert annyira azért nem érdekes. Az igazság az, hogy bele is tompult lassan a helyzetbe, és maga se nagyon tudta már, hogy ezt az egészet milyen céllal csinálja, vagy legalábbis erre egyre kevesebbet gondolt. Egyszer észrevettem, hogy tíz percig nem lapozott a könyvében, csak nézte, pedig különben gyorsabban olvasott az átlagosnál, vagy például kikötésnél a kötél egyszer kis híján odalapította a kezét a kikötőbakhoz, mert nem engedte el idejében, úgyhogy a kesztyű ott is maradt. Később már a tisztálkodásra sem fordított akkora gondot, mint eleinte, három hét múlva éjszakára mindig ki kellett támasztanunk a kabinajtót. Addigra különben a szakálla sokkal nagyobb lett, meg formátlanabb is, mert már egyáltalán nem gondozta azzal az ürüggyel, hogy nincs ideje rá; pedig régebben minden másnap körülhúzta borotvával, milliméter pontosan, és az öregek röhögtek is, hogy akkor mi értelme a szakállnak. Most legalább egytel kevesebb rejtélyen kellett törniük a fejüket, de mindenesetre ez is mutatta, hogy Szakállas kezd éppen úgy egyik napról a másikra élni, mint nagyon sokan a hajósok közül. Csak közben ő teljesen értelmetlenül még hullára is dolgozza magát.

Az egyik este, mikor megkérdeztem, hogy a nyereséget hogy osztják el a különféle vállalati alapokba, és azt felelte, több mint egy hónap óta először, hogy hagyjam békén mert aludni akar, már nem tudtam megállni, hogy ne hozzam szóba ezeket a dolgokat. Pedig addigra valahogy olyan lett a viszonyunk, mintha ő több évvel idősebb lenne nálam, úgy értem, sokkal többel, mint amennyivel tényleg idősebb volt, és nekem mindjárt furcsa lett, hogy én adok neki tanácsot. De éreztem, hogy igazam van, mert ezt nem lehet sokáig csinálni, és addig azért, főleg az ő hatására, én is elég sokat fejlődtem ahhoz, hogy meg tudjam ítélni a helyzetet.

- Ennek így semmi teteje - mondtam neki. - Most már csak alszol egész nap. Még meló közben is, meg mindig!

Erre azonnal dühös lett. Először is káromkodott egy nagyot, aztán azt mondta:

- Mikor nem mondtam meg neked eddig, amit kérdeztél?

- Nem arról van szó... - kezdtem, de közbevágott:

- Egyszer ki akarom aludni magam. Nem lehet ezt fölfogni?

- Pedig most se alhatod ki magad, mert négykor ébresztő...

- Ne humorizálj nekem - mondta. Az arcát nem láttam, fönn feküdt az ágyon. Egy ideig hallgattunk, és én talán később sem folytattam volna, ha ő, egy kicsit erőlködve, nem szólal meg mégis: - Majd holnap megkeresem neked a vállalati alapokat.

Erre aztán megmondtam, hova menjen a vállalati alapjaival.

- Itt nem mellébeszélni kell, hanem abbahagyni ezt az egész marhaságot!

- Klassz - felelte -, hogy már te is erre bízatsz.

Persze egyből fölment a vérnyomásom, de inkább türtőztettem magam.

- Ide figyelj - kezdtem előlről -, te ezt eredetileg azért kezdted el, hogy példát mutass a többieknek, igaz? - Nem felelt, és ettől kicsit elbizonytalanodtam. - De ebből így semmi se lesz. A többiek egyszerűen hülyének néznek egytől-egyig, miközben te szép lassan tönkremész. Most már nem is szólnak hozzád, ha nem vetted volna észre... Ráadásul te is kerülöd őket, mert tudod, hogy ezt a szagot közelről nem lehet elviselni.

Éreztem, hogy ez nem az a szöveg, ami ide kell. Én igazán nem beszélek sokat, de az is ritkán fordul elő, hogy így erőlködnöm kelljen. Szakállas mégis komolyan vette, bár olyan halkán válaszolt, hogy a dübörgés miatt alig hallottam - és az is érződött, hogy tulajdonképpen nem nekem válaszol, hanem a saját gondolatait rágcsálja tovább.

- Voltam én már nehezebb helyzetben is. Azt hiszed, olyan nagy dolog, hogy az ember nem alhatja ki magát naponta, és hullaszaga van? Hapsikám, ez engem egyáltalán nem érdekel!

- De a többieket érdekli.

- A többiek le vannak szarva - mondta váratlanul.

- Igen? Ezért akarsz nekik példát mutatni?

- Ne légy már hülye - válaszolta, egy pillanatra megint a régi hangján. - Nem úgy értem, hogy le vannak szarva, hanem hogy a hullaszag nem számít. Éppen arról van szó, hogy ha most engedek, ti mind még jobban meg lesztek győződve, hogy velünk mindent megtehetnek.

- Ez a szöveg már nem érvényes. - Egész meglepett, hogy milyen tisztán látom a hibát az érvelésében. - Azt hiszed, ebben az állapotban a többiekre nem vagy még sokkal hatásosabb hatással? Ráadásul az egész egy szakáll miatt, ami még külön nevetséges. Többet érne, ha megtanulnál úgy viselkedni, hogy komolyabb dolgokban tényleg hallgassanak rád! Ez így egy öncélú hősködés, ami többet árt, mint használ... Lassan olyan leszel, mint azok a teljesen elmocsarasodott öreg dereglyések, akik már azt se tudják, hogy hétfő van-e vagy kedd. Itt összetartásra van szükség, ezt te tudod a legjobban, de csak prédikálsz róla, és közben kizárólag a saját büszkeségeddel törödsz. Mert nem tudsz közénk beilleszkedni, és arra vágysz föl, hogy öntudatosabb vagy nálunk. Mit gondolsz, mit fognak ezek a srácok tartani az öntudatról, ha rólad tudják meg, hogy micsoda? De téged ez sose érdekelt - az egészet csak hiúságból csinálod!

- Na és ha abból csinálom! - fortyant föl, de már nem igazi meggyőződéssel.

- Akkor meg menj el innen. Semmi szükségünk arra, hogy rontsd a hangulatot.

Ezt persze rögtön megbántam, noha azt hiszem, igazam volt, de személy szerint én mégis sokat köszönhettem neki. Felálltam az ágyam szélére, hogy közeli jobban megmagyarázzam, mert letről megint csak kiabálhattam volna. Hanyatt feküdt az ágyon, és sírt. Akkor valahogy, bár ezt nehéz megfogalmazni, én is totál tragikus hangulatba kerültem, mert amellet, hogy józan állapotban egy embert így széttörve látni váratlan és megdöbbentő volt, mégis valami törvényszerűséget, azt hiszem, erre lehet mondani, hogy végzetszerűséget éreztem benne. Nem is szóltam semmit, csak leszálltam az ágyról és eloltottam a villanyt.

Szakállasra akkor már nem sok hatással volt a beszélgetésünk. Másnap ugyan megint körülborotválta az arcát, és olyan sokáig maradt a zuhanyozóban, hogy Hozé a végén rá akart törni, de a lényeges dolgokban semmi sem változott. A vállalati alapokat is olyan felületesen magyarázta el, hogy még nekem se volt elég, pedig én addig szinte semmit nem tudtam róluk. Attól kezdve a könyveit önállóan használtam, csak néha fordulva hozzá, meg beiratkoztam a kikötő mellett a kerületi könyvtárba, ahova aztán szombatokként jártam be kölcsönözni. A kapitány akkoriban egy ideig rám is gyanakodva pislogott, mert rendszeresen megvettem a Magyarországot és persze akkor már a többiek is elolvasták, de mégse lettem rossz nála, egyrészt mert nem tudott Szakállas hasonló dolgairól és így nem láthatta az összefüggést, másrészt pedig mert hízelgett neki, hogy az ő hajóján így művelődnek a dolgozók. Azt hiszem, írtam már, hogy az öreg Szentirmay intelligencia terén a kapitányok között előkelő helyet foglalt el. Visszont Szakállas egyre jobban lezüllött; az egyik délelőtt például majdnem összeverekedett Miskával, mert rosszul dobra ki a kötelet és Miska ezen elröhögte magát,

úgyhogy nekem kellett rendet csinálni. Már attól tartottam, hogy egyszercsak inni kezd, és lehet, hogy előbb-utóbb el is jutott volna odáig, és akkor ő nem állt volna meg azon a normális szinten, mint mi. De három héttel a leírt beszélgetésünk után, mikor már egyre biztosabban éreztem, hogy itt valaminek történnie kell, ez a valami tényleg be is következett - nem olyan előre látható és logikus módon, ahogy vártam, hanem az addigi eseményektől teljesen függetlenül, és szomorú végeredményével együtt is szinte röhejes véletlenszerűséggel.

5.

Most jön AZ a késő esti manőver. Mindenre olyan tisztán emlékszem, még hónapokkal utána is, ahogy kevés dologra emlékezhet bárki az életéből, és mégis félek, hogy nem tudom majd pontosan visszaidézni. Mikor én szóban mesélek el valamit, akkor is az a baj, sokszor megfigyeltem, hogy a valóban nagy élmények, éppen azok, amiknek az emléke a legtisztábban megmarad, elmondva valahogy megszürkülnek, nehéz őket úgy megfogalmazni, hogy az élmény a maga egészében újra megjelenjen. Valahogy úgy érzem, bár ez talán túl érzelmes, hogy az igazán átélt dolgok már nem az enyéme, inkább én vagyok az övém, szóval hogy nem rendelkezem velük szabadon. Például nem tudom őket úgy elkülöníteni magamtól, hogy le is írhassem. Pedig látok mindent a legapróbb részletekig, mint valami állati éles filmen, és saját kiáltásaimat olyan képtelenül bentről hallom, hogy utánamozdul a szám. Fél tizenkettő múlt néhány perccel, pont akkor állt el az eső. A déli vasúti hídnál jártunk, itt kellett az Árasztó-utcai elevátornál leadni a három teli dereglyét; mikor az egy rövid megszólalt, a szalonban ültünk és a rádiót hallgattuk, mert a délutáni műszakosoknak éjfélig nem szabad lefeküdniük. Ketten voltunk szolgálatban, mint máskor is: Szakállas meg én. Emlékszem, miközben siettünk hátrafelé - mert a hajó már fordulni kezdett -, megcsúsztam a nedves vaslemezekre, ő fogott meg hátulról, hogy el ne essek. Egy szó nélkül mentünk a kötelekhez, pontosan tudtuk, mit kell csinálni, közben Hozé fönről bekapcsolta a tatreflektort, úgyhogy látszott a víz meg a hajó végéből egy darab. Ilyenkor lefelé két kötelet használunk, és forduláskor az egyik megereszkedik, a másik meg kifeszül, azokat kell eligazgatni; különösen a befelé esőt, mert az néha teljesen belóg a vízbe, és elszakadhatna valami sziklától vagy roncstól. Aznap este is, mint az Árasztó-utca fölött mindig, balról jobbra fordultunk, és én kerültem a jobboldalra, mert előzőleg a bal fedélzeten jöttünk végig, és általában aki elöl ment, az ugrott át a túlsó kötélhez. Még arra is emlékszem, hogy miközben én beszédtem és fölkarikáztam a fölösleget, aztán pedig, ahogy lassan egyenesbe álltunk, tenyérből visszaengedtem, Szakállas a másik korlátnál egy néger spirituálét füttyörészett. Minden pont olyan volt, mint bármelyik más napon; és van valami hátborzongató abban, hogy emlékezetemben már ez a megelőző néhány perc is megmaradt ugyanolyan élesen és összetéveszthetetlenül, mint az a későbbi egyetlen pillanat, ami nélkül az egész nyom nélkül elfelejtődött volna, ami valahogy visszamenőleg bevilágítja az előzményeket is. A hajó félerőre kapcsolt, már egész a parthoz közel, alattunk az elevátor a nagy sóderdombokkal állni látszott, mert a motorok tolóereje pont kiegyensúlyozta a víz sodrását. A kormányállásból egy közepes kürtjelet adtak le: erre kellett a dereglyéseknek ledobni a horgonyt. Idehallatszott a láncok csörrenése, és a reflektor fényében láttuk is, amint a nehéz vas nyomán a víz fölcsapódik. Ugyanakkor a motorok leálltak, hogy hátrafelé csurogva közelebb kerüljünk a dereglyékhez, és ott leoldhassák az így meglazult köteleket; a kidobás pillanatát megint egy kürtjel szabta meg. A hajó ugyanebben a pillanatban félerővel ismét megindult, rögtön egy kicsit elfordulva a parttól, és közben fönt Hozé már megindította a nippet. A félerő és az elfordulás együtt azt eredményezi, hogy a hajó a parthoz képest nem mozog, csak oldalt, így a kötelek egy idő múlva már nem egyenesen hátulról jönnek, hanem megtörve a part felől. Ezért ilyenkor az ellenkező oldalra kell állni, hogy egy

hirtelen megfeszülésnél ne kerüljön veszélybe az ember. Akkor is ezt tettük teljesen automatikusan, már a vérünkben volt, és így igazgattuk befelé én a jobb, Szakállas pedig a bal kötelet. A nipper egyenletes sebességgel húzta egyszerre a kettőt. És akkor történt, talán két másodperc alatt - épp azt a pontot figyeltem, egész közel, ahol a kötelem felbukkant a víz alól, hogy laza ívben tartson a kezemig, majd itt irányt változtatva föl a nipper csörlőihez, mikor az a pont a felszínen egyszerre szaladni kezdett, ferdén hátrafelé, a reflektor fényében a vízen egy hosszú fényes vonal jelent meg, kicsit megrázkódott, és én, még mielőtt ellendült volna tőlem, felkiáltottam: „Vigyázz!”, mert hiszen Szakállast az én kötelemtől nem védte semmi, hiába állt a sajátjának jó oldalán. De még hallottam a kiáltásomat, mikor a kötél már kitepte magát a kezemből, hatalmas ferde ívben kinyúlt a víz fölött, és átvágódott a túlsó oldalra, úgy, hogy Szakállast hátulról kapta el, a derekánál. Ez az a kép, amit ma is úgy látok minden részleteiben, mintha beleégették volna a szemembe. Közvetlenül előttem a hátsó merevítőkorlát félköre, még csurog róla a kötélről rákerült víz, középen a két kampóra akasztott kidobó, kuglialakú fájuk zöld-fehéren csillog a reflektorfényben, a két zsineg pedig piszkosszürke, az esőtől nedves, aztán a másik kötél, ahogy lassan kúszik befelé, a hajófar élesen a vízre vetülő árnyéka, a fölkapart szappanfehér tajték, egy barna bőrkesztyű két trepni közé szorulva, Szakállas balkeze a korláton, a két hátsó kikötőbak, a jobboldali már félig sötétben - és az egész képet átlósan kettévágja a kötél, az én kötelem, mint valami óriási íj, ragyogva ahogy a vízből kiszökkent; és még messze van az egyenestől, mikor a nagy újra keresztben egy kisebb rajzolódik: egy ember teste. Igen, itt a déli összekötő híd alatt a Duna tele van roncsokkal, még a második világháborúból. Később megállapították, hogy Szakállas gerince már az első pillanatban eltört, úgyhogy akkor se maradt volna életben, ha utána egyszerűen berepül a vízbe; de ráadásul mindkét lába beleakadt a saját kötelébe, és így akörül megforgatva nem kifelé vágódott, hanem fejjel előre neki a fedélzetnek. Én akkor fölkiabáltam, hogy állítsák meg a nippert, de erre nem lett szükség, mert a kötél, mikor túllendült az egyenesen, ki is szabadult, és akkor Hozé szólt le nekem, hogy mindkettőt a saját oldalamra tekerjem föl, mert a nipperrel sosem volt szabad őket végig behúzni. Ezután Hozé fönt odament a reflektorhoz és lefelé irányította, arra a helyre, ahol Szakállas feküdt, de mindjárt el is kapta egy szó nélkül. Én is láttam: Szakállasnak egyszerűen nem volt feje.

*

Ezzel tulajdonképpen vége is lehetne a történetnek. Három napig irtó nagy volt a felhajtás, beálltunk az öbölbe, kijött a rendőrség meg minden, a végén már totál untuk, különösen én, mert persze engem kérdeztek a legtöbbet. De aztán mégsem bántottak senkit, mert nyilvánvaló volt, hogy a balesetről egyikünk se tehet. Azért furcsa volt arra gondolni, bár inkább csak később gondoltam rá, hogy ha akkor este fordított sorrendben jövünk ki a szalonból, akkor most Szakállas volna a helyemben és biztos folyton visszafóházná a héknek, én meg fej nélkül feküdnék Dunaharaszti a temetőben. Ámbár nem lehet tudni, vajon akkor is így történt volna-e a dolog. Mert hiszen az ilyesmi olyan kevésen múlik, lehet, hogy ha a kormányos hátranézve nem engem lát meg először, hanem Szakállast, vagy fordítva, akkor két centivel többet vagy kevesebbet teker, és máris nem történik semmi, vagy ha Szakállas nem azt a spirituálét fütyüli, akkor a dereglyések kicsit másképp dobják le a kötelet, éppen csak egy gondolattal előbb vagy később, és mért fütyülte volna ugyanazt, ha a másik oldalon áll; dehát ezekről már hülyeség elmélkedni. Egyébként az első nap szélében-hosszában Szakállasról beszéltek az Öbölben, mert kiderült, hogy nem sokkal érettségi után börtönben volt tíz hónapot egy öregember leütéséért és kirablásáért, amit nem is ő követett el; úgy szabadult ki, hogy az igazi tettes öngyilkos lett, és utoljára megírta az egészet a bíróságnak, a rendőrségnek, meg egy újságírónak. Állítólag, ezt nekem a személyzeti főnök titkárnője mesélte, egy irtó pletykás kis csaj, nem tudom, mennyire lehet elhinni neki, szóval a tettes állítólag egy

tábornok fia volt, meg annak a haverja, akit aztán el is kaptak, és Szakállasnak felajánlották, hogy beteszik valamelyik egyetemre, de nem fogadta el. De az biztos, hogy ült tíz hónapig, csak a személyzetisek ezt senkinek nem mondták, nehogy emiatt valami cikije legyen a hajón; és ez rendes dolog volt tőlük, azt hiszem.

Szakállast aztán eltemették, Kelenföldön voltak rokonai, azok jöttek el érte. A könyvei nekem maradtak, egy ideje úgyis közösen használtuk, gondoltam, minek hagyjam őket szétszóródni. Aztán harmadnap ideirányítottak helyette egy srácot az egyik boxerhajóról, hogy újra kifuthassunk. Nemsokára hallottuk, hogy az illetékesek tervbe vették a Duna kipucolását az Árasztó-utcánál, mert az eset után más kapitányok is balhéztak, és pár hónap múlva a Népszabadság is hozott egy képet: „A déli összekötő vasúti hídnál bűvárok kutatják a Dunában maradt hajóroncsokat, melyek erősen akadályozzák a sóderral rakott uszályok kikötését.” Ez volt az aláírás. Mikor Miska meglátta az újságot, totál fölháborodva apró darabokra tépte, és vagy fél percig taposta befelé a szőnyegbe, mert a kabinban voltunk; és a többiek is egyből be akartak írni az újsághoz, hogy a hídnál, ha nem tudnák, emberhalál is volt nemcsak kikötés, de lebeszéltem őket, mert akkor már tudtam, hogy nem ez a lényeg. Érdekes, hogy senki se gondolt Szakállásra haraggal. Míg köztünk élt, sokszor nehéz volt elviselni, de most, hogy nem feszélyezett a jelenlétével, nagyobb hangsúlyt kaptak azok a dolgok, amiket tisztelni tudtunk benne. A Népszabadság-eset után beszélgettünk erről Miskával, aki alaposan meglepődött a saját dührohamán, és elképedt arccal azt mondta: „Ha most valahogy feltámadna, bazdmeg, a vállunkon hoznánk be a hajóra és körültáncolnánk!” De persze Miska nem egy naiv gyerek, úgyhogy nemsokára hozzátette: „Aztán én holnaptól megint beleköpnék a vízbe, ahányszor csak meglátom.”

Szóval, itt akár vége is lehetne a történetnek, de nincs vége. Muszáj még valamit elmondanom, rövidre fogva, hiszen ez a mese amúgy is elég hosszúvá nyúlt; tulajdonképpen megint csak egyetlen pillanatról lesz szó, ami kiegészíti azt a másikat, az Árasztó-utcánál, és amire szintén emlékezni fogok még nagyon sokáig.

Három hónappal később történt, hogy hosszabb útra külföldre indultunk, föl egészen Passauig, akkor véletlenül teljes létszámmal, és a kapitány az útlevélkérelmek kiosztása előtt bejelentette, hogy valakinek itthon kell maradnia, mert Stattler elvtárs, az egyik áruforgalmi vezető, beszáll a Szilasra matrónak. Ilyen volt már azelőtt is, nem nálunk, mert mi nemigen jártunk külföldre, hanem más hajókon; három matrón bárhol el tudja látni a munkát, az idegen terep inkább a kormányosoknak nehéz, az áruforgalmi főnök meg világot lát egy kicsit napi kétharmad dollárért, mert a behajózási pénzt ilyenkor valutában fizetik. A dolog teljesen szabályos, Stattler elvtársat erre az időre áthelyezik matróni beosztásba vállalaton belül, ehhez ügyse kell szakképzettség.

A srác, akire a kapitány választása esett, hogy szálljon át addig egy másik hajóra, másfél hónapja került ide, de már azelőtt is matrón volt, csak elvitték közben katonának, és most persze állatira elkenődött. De a többiek is föl voltak háborodva, egytől-egyik mindnyájan; talán még az öreg Szentirmay is, csak persze ő nem mutatta, mert nem szállhatott szembe a parti főnökökkel. Meg azelőtt biztos neki is leesett néha ilyesmi. Na és akkor elhatároztuk, hogy Stattler elvtárs nem jön velünk Passaubá.

Ez már egy másik történet, úgyhogy most kár lenne részletezni, meg aztán igazából nem is voltak benne különösebben látványos részletek; habár számomra, akit addig is érdekelt az emberek gondolatvilága meg az érzéseik, hihetetlenül izgalmas volt. Mikor a kapitány látta, hogy mi a helyzet, mindjárt az egyik igazgatóhelyettest hívta le, hogy a lelkünkre beszéljen, mert mi megmondtuk: nem indítjuk el a hajót, ha Stattler elvtárs beszáll. Délután ötkor álltunk be az öbölbe, direkt emiatt, és mire a tag ideért, már mindannyian szépen felöltözve ültünk a

szalonban, ami ettől úgy tele lett, hogy néhány széket a kabinokból kellett fölhozni. Az igazgatóhelyettes egy jól megtermett puhaarcú ember volt, körülbelül a kapitánnyal egyidős. Ahogy belépett, mindjárt barátságosan mosolyogni kezdett ránk, mi pedig a kölcsönös üdvözlések után szótlanul és kicsit feszengve üldögéltünk, mert az ilyen szituációkhoz még nem szoktunk hozzá. Meg a hely is eléggé szűk volt. Én szerencsére előre leírtam egy szöveget, amit előző este megbeszéltünk - ma is megvan -, és mikor megkérdezte, hogy na hát mi a problémánk, és elkezdtem felolvasni, bár addigra úgy begyakoroltam, hogy szinte kívülről ment, az első szavak után már teljesen nyugodt és magabiztos lettem.

- Hát, a következőről van szó - mondtam, ezt még kicsit izgatottan és nem a szöveg szerint. - Biztos Kovács elvtárs is tud róla, hogy jövő hónap ötödikétől megyünk a Szilassal Ausztriába, föl, Passauig. Szentirmay kapitány úrtól értesültünk, hogy egyikünknek, névszerint Göcsei Ferencnek - intettem a srác felé - át kell addig szállnia máshová, mert a helyére Stattler elvtárs lesz beosztva. Ezt mi igazságtalannak tartjuk. Stattler elvtárs sohasem volt matróz és nem ért ehhez a munkához, Göcsei Ferenc pedig már a honvédségi szolgálata előtt is hajón dolgozott. Szerintünk ezt a cserét csak azért határozták el, hogy Stattler elvtárs üdülhessen két hétig Ausztriában. Ez nem helyes, mert ilyen út a matrózoknak is jól jön, anyagilag is meg az érdekességét tekintve is, és nem lehet Göcsei Ferencről elvenni a lehetőséget, mivel éppen úgy megdolgozott érte, mint a többiek. Ha a vállalat Stattler elvtársat el akarja küldeni Ausztriába, akkor ezt ne más dolgozók rovására tegye. - Ezt a mondatot ott rögtönöztem, mert hirtelen valahogy jó szövegnek érződött, és azt hiszem, az is volt. - Mi megkértük Szentirmay kapitány urat, hogy szóljon az irodán, hogy vonják vissza Stattler elvtárs áthelyezését, de azt a választ kaptuk, hogy ez már el van döntve, nem lehet rajta változtatni. Ugyanezt mondta a szakszervezeti titkár is, akit ebben az ügyben múlt szombaton kerestünk fel. Akkor határoztuk el, hogy mi mégsem megyünk bele ebbe a megoldásba, és szóltunk erről Szentirmay kapitány úrnak. Ugyanakkor írtunk egy levelet a vállalati pártbizottsághoz is. - Erről az öreg Szentirmay még nem tudott, de látszott rajta, hogy tetszik neki, mert a felelősség úgyse az övé volt. - De, ha szükséges, még magasabb szervekhez is fordulunk, mert nem hisszük, hogy ne lehetne a dolgon változtatni, tekintve, hogy az indulásig még majdnem egy hónap hátravan. Nem vesszük fel a munkát, míg a Stattler elvtárs áthelyezésére vonatkozó határozatot nem vonják vissza, és Göcsei Ferenc velünk együtt be nem adhatja szabályszerűen az útlevélkérelmét. Ezt a döntésünket tizenhárman, Szentirmay kapitány kivételével a Szilas vontatóhajó dolgozói, egyhangúlag határoztuk el.

Már az utolsó szavak közben figyelni kezdtem az igazgatóhelyettest, ahogy a tekintetével egyre gyorsabb ütemben körbejárt rajtunk, aztán megegyeszer előlről, és bár tudtam, hogy nem mindenki néz úgy vissza a szemébe, mint én, vagy Hozé, vagy Géza, az első kormányos, vagy még egy páran az asztal mellől, mégis láttam rajta, hogy ezt a menetet megnyertük. Kovács elvtárs arca a még mindig megjátszott nyájasságon túl meglepetést, haragot és félelmet árult el. Mögötte az ablakon át látszott szinte az egész kikötő, a benne nyüzsgő gépek és emberek egy pillanatra, ahogy ez a kép is rögződött bennem, mintha megmerevedtek volna, az égre furcsa betűket rajzoltak a daruk kontúrjai; a nap lefelé ment a hátunk mögött, és barnás fényekkel tükröződött a parti állóhajók hablemezein. Ez volt az a pillanat, mikor elhatároztam, hogy nekiülök leírni ezt a történetet, legjobb tudásom szerint úgy, ahogy volt. Hát bizony, elég nehezen ment - még Ausztriában is dolgoztam rajta, ahová különben Stattler elvtárs a végén nem jött el, igaz, Göcsei Feri se, mert találtak egy szabályt, hogy még nem töltött el elég időt egyfolytában a vállalatnál. Azóta egyébként nekem is szakállam van; jól áll, vagy legalábbis azt mondják.

Piros levelű cserjék

1969

A lépcsőfordulóból nézve a Női Elmeosztály balra nyílt. Szeszesített, gyufát, szűrő, vágó eszközöket az osztályra bevinni szigorúan tilos! 12 aluli gyermekek a betegeket nem látogathatják. Az ajtó üvege vastag volt, recézett, de a mozgolódó alakok mögötte homályosan még látszottak, különösen egész közel kerülve az üveghez a túlsó oldalon. Bent monoton hangon rádió szólt. B. nem tudta kivenni a szöveget - férfihang volt -, pedig érezte, elég hangos ahhoz, hogy megértse. Mintha a fejében valami összekeverte volna a szavakat, amiket eredetileg, a fülével, még tisztán hallott. Szürkés, de talán csak az üveg miatt szürkésnek tűnő fürdőköpenyben szemüveges öreg nő lépett az ajtóhoz, kifelé kémlelt. B. kicsit kényelmetlenül érezte magát, pedig ő biztos nem látszott az egyre sötétebb lépcsőházban. Az öregasszony egyszerre a kilincshez nyúlt, félénken, mintegy hirtelen nagy elhatározással, és mindjárt erősen megrázta, mintha tudná, hogy az ajtó zárva van. Tényleg zárva volt. A nő nagy lendülettel megfordult, B. szinte hallotta a meglendült köpeny suhanását, aztán elmosódva a háttérbe lépkedett, lassan és nehézkesen, de ebben már nem volt semmi feltűnő. Az ajtót három oldalról - tehát csak alul nem - üvegtéglák vették körül, oldalt három, fent öt sor, de ezeken sem lehetett ki-be látni, mert négyzetrács volt rájuk domborítva.

Egészen baloldalt, már majdnem B. háta mögött - ferdén ült a sarokban - nyíltak az orvosok szobái, szám szerint kettő; egyik fölött nagy fémbetűkkel FŐORVOS felirat volt látható, a másik fölött ugyanaz, de innen a betűket leszerelték, csak az ajtófesték hiányzott a helyükön. Mindkét ajtó előtt sárga gyékény-lábtörlő feküdt, két hosszanti piros csíkkal. Az elmeosztály bejáratánál a lábtörlő gumiból volt. A két ajtó között húzódtak összefüggő sávot alkotva az orvosok névtáblái: legfelül az alorvos, a többi osztályos orvos, hat darab, három közülük nő. Egyikük nevére B. valahonnan emlékezett, először azt hitte, a közéletből, talán valami aktívaértekezleten beszélt vele, de aztán rájött, hogy csak a névtábláját látta gyakran egy kapu alatt. Az előbbi öreg nő megint feltűnt az üveg mögött, egy darabig kifelé bámult, aztán végigcsinálta pontosan ugyanazokat a mozdulatokat, mint az előbb. B. most jobban megfigyelte az arckifejezését, már amennyire lehetett, de arról semmi nem jutott eszébe. Körülötte egyre sűrűbb lett a félhomály, a kinti zajok is lassan elenyésztek, a rádió kusza hangfoszlányainak már szinte zenei aláfestésével csupán az üvegajtó sárga négyszöge világított, mert bent égtek a lámpák.

*

B.-né viselkedésén az első nap semmi különösét nem lehetett észrevenni, mindössze talán csendesebb volt a szokottnál. Hogy ez a nap mégis az „első nap” volt, azt B. csak később tudatosította, mert visszamenőleg már valami rejtett nyugtalanságot érzett az asszony mozdulataiban: ahogy a lakásban ide-oda járkált, mintha folyton rendet csinálna, felemelve és lerakva egy-egy porcelánvázát vagy hamutartót, vagy ahogy a konyhában félóránként átrakosgatta az edényeket - sose engedte, hogy főzni bejárónőt hívjanak -, és közben nem szólt egy szót sem. A második nap este, mikor B. újságot olvasott a dolgozószobájában, egyszer csak megállt mellette, és azt kérdezte:

- Nem tudod véletlenül, hova tettem a vécékulcsot?

B. zavartan pillantott föl, de az asszony olyan komoly volt, hogy mindenképp válaszolnia kellett.

- De hiszen tolózárral működik, szívem!

- Tényleg - válaszolt az asszony rövid morfondírozás után -, igazad van.

A harmadik napon nem történt semmi.

A következő éjszaka fél kettő tájban B.-né felkelt, felvette a háziköntösét, kiment az egyik nappali szobába, és kezdte leszedgetni a képeket meg gobelineket a falról. B. utánament, megállt az ajtóban. Semmit se értett.

- Mi az, szívem, csak nem válni akarsz? - kérdezte, miközben vigyorogni próbált, de túl álmos volt hozzá. Az asszony meglepően vonzónak tűnt ebben az éjszakai megvilágításban.

- Nem találom azt a kurva vécékulcsot - mondta B.-né mérges hangon, nem is fordulva hátra. - Már három napja keresem!

Hát igen, gondolta B.

- De hiszen tolózárral működik, szívem...

Most már ez mindig így lesz, jutott eszébe, de az asszony csak legyintett:

- Az nem számít - mormogta, aztán rakosgatott tovább.

*

Az iroda nyitott ajtaján át B. hallotta, ahogy a titkár enyhén visszataszító udvariassággal az orvost a telefonhoz kéri, másfél percig vár, közben egy köszönőmmele, aztán felélénkülve megszólal:

- Itt B. elvtárs titkársága beszél!

„Itt meg a dalai láma” - válaszolt az orvos. Ezt természetesen csak a titkár mondta el később. A párbeszéd némi variálással még kétszer ismétlődött; a titkár hangja megőrizte enyhén visszataszító udvariasságát, míg az orvosé valószínűleg egyre negédebb lett a gúnytól. Aztán a titkár megunt:

- Kapcsolom B. elvtársat!

B. felvette benn a kagylót.

- Halló... Itt B.

- Itt meg a dalai láma. - Az orvos hangja, furcsa módon, egyáltalán nem volt negédes. B. intett a titkárnak, hogy csukja be az ajtót.

- Elnézést, hogy zavarom a munkájában, főorvos úr - mondta. - Tudja, a feleségemről van szó.

- Kicsoda maga? - kérdezte gyanakodva az orvos, nyilván B. komolyságától meghökkenve.

- B. vagyok. Találkozhatnék önnel személyesen? Nem vicc: higgye el, itt tényleg B. beszél...

- Itt meg a dalai láma - mondta megint az orvos reflexszerűen, és hangjában B. egyszerre észrevette azt a játékos, kicsit szórakozott villódzást, ami a sokat gondolkodó emberek sajátja, mikor szellemileg kissé fáradtan még mindig élvezik a gondolatok absztrakt logikáját.

- A feleségem megbetegedett... és szeretném, ha ön kezelné.

- A B. elvtársak feleségeit - mondta az orvos - nem nálunk kezelik, hanem a Kútvölgyi kórházban.

- Tudom.

- Örülök, hogy ilyen tájékozott. - B. szinte látta az orvos mozdulatát, ahogy hátradől a karosszékeben, és mosolyogva cigarettáért nyúl. - Egyébként: nálam nem számít, Uram, hogy ki kinek a felesége. Legfeljebb annyiban, hogy mi csak SZTK-tagokat kezelünk; szóval ha most véletlenül nincs munkaviszonya...

- Dehát nem gondolja - vágott közbe ingerültebben B. -, hogy a legnagyobb ostobaság volna bárkitől, hogy ilyen körülmények között kiadja magát B.-nek? Hiszen ha ön a kérést teljesíti, úgylát kiderül a csalás!

- Egyáltalán nem gondolom - mondta az orvos. - Ön elfeledkezik arról, B. elvtárs, hogy a dalai lámával beszél.

- Annyira elképzelhetetlen, hogy én föl hívom magát, és megkérem, hogy kezelje a feleségemet?!

- Ó, hát ha így áll a kérdés - felelt az orvos -, akkor ezt most befejezzük... Bárkivel szívesen elbeszélgetek, de csak addig, míg a beszélgetés nem untat. Érzelemkitörések nem érdekelnek.

- A szentségít, főorvos úr - B. még nem kiabált, de közel volt hozzá. - Ha nem is tudom meggyőzni a személyazonosságomról, legalább adjon egy időpontot, amikor bemehetek a kórházba! Ha csak egy pillanatra feltételezném, hogy nem valamelyik unatkozó entellektüel barátja szellemeskedik itt... Ezer és egy okom lehet, hogy önhöz forduljak, kezdve attól, hogy semmi szükségem arra az ingyencirkuszra, amit a Kútvölgyben jelentene, hogy B. felesége megbolondult, mert van ám ilyen szempont is, nem tudta?, egészen addig, hogy maga a sofőröm lányának megmentette az életét, mikor mindenki más már lemondott róla, másfél évvel ezelőtt... Idefigyeljen főorvos úr: B. elvtárs elköltözött a Hámán Kató útról, mikor a pozíciója úgy kívánta, és elfogadta a vadászterületet a Vértesben meg az úszómedencét a villájában, de a feleségével azóta is ugyanúgy nyilvános strandokra járt, mint előtte, és a hűgának a gyerekeit többször elvitte a Vidám Parkba szórakozni; és akár érti ezt ön, akár nem érti... - Kigyulladt előtte egy másik telefonvonal jelzése, és ettől egyszerre lehiggadt, vagy inkább észbekapott és megfegyelmelte magát. - Szóval, legyen szíves, adjon egy időpontot, amikor felkereshetem.

Az orvos nem felelt.

- Halló! - kiáltott a kagylóba B.

- Igen. - Az orvos hangja ijedt volt és halk. - Délután négy óra... megfelel Önnek?

B. az asztali naptárra pillantott.

- Meg. Köszönöm, főorvos úr.

A szentségít, gondolta megint, aztán átfordította a kapcsolót, és a titkár beszólt a másik vonalon.

- Z. elvtárs van a telefonnál - jelentette a szokásos, enyhén visszataszító udvariassággal.

*

Jobbra, a felfelé tartó lépcső vonalában - vagyis az elmeosztállyal szemben - nyílt a pihenő negyedik ajtaja. Mögötte hosszú folyosó kezdődött, ezt B. teljesen beláthatta, mikor valaki átment az ajtón. A folyosón végig fénycsövek világítottak, a lépcsőház sárga félhomálya mellett kékesnek ható színben; jobbfelé következtek a további ajtók, adminisztrációra valló névtáblákkal. Itt helyezkedtek el a kórház irodái. A másik oldalon pedig ablakok sorakoztak, szabályos rendben, a legközelebbi üvegén keresztül látszott a szürkülő téli égbolt, a többenél csak a keret vagy a falbemélyedés egy része. Az irodákban dolgoztak, hiszen négy óra sem

volt még, csak a felhők miatt korán sötétedett. A folyosót hátul hatalmas, fehér iratszekrény zárta le.

Fönt valahol kinyílt egy ajtó, ütemes bádognyikorgás hallatszott, meg vele összhangban egy pár papucs csattogása; a vödör hangja egy ideig pontosan négy lépésenként szólalt meg, majd egy háromnegyedes csonka ütem után minden lépésnél külön, nyilván mikor a takarítónő a lépcsőre ért. A járás ritmusa érezhetően gyorsabb volt a megszokottnál. Valószínűleg ez készítette B.-t arra, hogy öntudatlanul figyelni kezdje a lépcsőfordulót, ahol nemsokára valóban egy fiatal lány jelent meg, jobb kezében tartva a vödröt, a balban pedig egy felmosórongyot meg egy hosszúnyelű partvist együtt. Ahogy befordult és jött lefelé a lépcsőn, vékony alakjának körvonala árnyjáték-szerűen billegett a szemközti fal háttére előtt - a lépcsőforduló elég sok fényt kapott fentről -, egy pillanatig teljes egészében, talpától a fejkendője csücskéig, az így kissé groteszken szögletes kellékekkel, majd fokozatosan az árnyékba süllyedve, miközben felsőtestének döccenése egyre furcsábbak lettek, egyre merevebbek, elszakítva a test egészétől; ezért B. abba is hagyta az árnyjáték figyelését, és tekintetével inkább a lány lábait követte, ahogy közelednek, a papucsok miatt a normál lépcsőjárásnál szaggatottabb ütemben. Néhány lépcsőfok megtétele után, mikor fönt még el sem tűnt az imbolygó partvisnyél, a lány lent újra megvilágított területre lépett, és alakja most lentől fölfelé vált láthatóvá: tizenhét-tizenennyolc éves lehetett, egészében még gyerekesen törekeny - törekenységét most még inkább kiemelte egy öv, derekán összefogva a köpenyt és a nylonkötényt -, de a részletek már az érett nőt mutatták, mégpedig szintén az öv közreműködésével, amely mellének és csípőjének vonalát hatásosan érvényesítette. Elhaladtában kíváncsi pillantást vetett B.-re, mintha azt kérdezné, hogy mit csinál itt, vagy hogy hány éves, vagy inkább a kettőt együtt, és B., aki sose bajlódott azzal, hogy mások hogy néznek rá, furcsán nyugtalan lett a pillantásától, annyira, hogy maga is meglepődött ezen; hirtelen eszébe jutott az öreg nő az üveg mögött - a lány már befordult a lefelé tartó lépcsősorra -, aztán újra meghallotta rádiót, ami persze egyfolytában szólt közben is, mindig még éppen érthetetlenül. Lefelé hamar szem elől veszítette a lányt, mert eltakarták a jobboldali lépcsők. A vödör nyikorgott még két emeletet, aztán egy másik ajtó nyitásával és csukásával elhallgatott.

*

B. később sem értette, hogy a dolog miért nem volt rá különösebb hatással. Állt az ajtóhoz támaszkodva, mint aki elhaladtában megtorpant ott egy tévéképsort végignézni, kintről csak a szél monoton zümmögése hallatszott, a szobában élesen kirajzolódtak a tárgyak kontúrjai. Valószerűtlenül nagynak és közelinek látszott minden. Ahogy kicsit már elzsibbadva, összehúzott szemmel körbetekintett, arra gondolt: milyen félelmetes volna itt a vonalak, pontok és szögek hidegen megszerkesztett egyensúlya, ha nem törnék meg folyton az asszony puha mozdulatai. Így viszont furcsán barátságos volt, az átrendezett faldíszekkel B.-t valami elfelejtett, talán még gyerekkori képre emlékeztette.

A meghitt hangulat azonban csak néhány percig tartott, utána átadta helyét ismét a fáradt egykedvűségnek. Olyan állapot volt ez, amelyben az ember minden mozdulatra képtelen. 1944 őszén - nem volt még 20 éves - a Párt azzal bízta meg, hogy juttasson át egy üzenetet a fronton, mert a németek támadást készítettek elő, amiről ők értesültek. Három napig nem aludt akkor egyfolytában; a negyediken aztán találkozott egy szovjet előőrssel, ott mentek el tőle vagy kétszáz lépésnyire, de ő olyan kimerült volt, hogy félálomban éppen csak észrevette őket, jelezni már nem tudott. Egy vízmosásban ült, fölötte a sárga meg piros levelű cserjékkel, fülében vadul dobolt a vér, és minden pillanatban arra gondolt: most, most sikerülni fog. De csak ült tovább mozdulatlanul, nézett kifelé az ágak között, könnyei végigfolytak az arcán.

Aztán elaludt, később pedig már azt is kétségbe vonta, hogy egyáltalán így történt, és nem álom volt-e az egész.

Körülbelül fél óra múlva az asszony abbahagyta a rendezgetést, és leült B.-vel szemben.

- Hát nincs - mondta. - Nincs és nincs, hogy a rosseb enné meg ott ahun van!

Most, hogy a felesége megint tájszólásban beszélt, B. hirtelen rájött, honnan ismerős neki a szoba. Egy pillanatra ismét tisztán látta a cselédlakást, a volt Eszterházy-birtokon, ahol annakidején először találkoztak: a nagy szentkép szemben az ajtóval, mellette, szorosan kétoldalt, a Képes Kalendáriumból kivágott színnyomatok, alul pedig egy tizenötször harmincas álló fénykép. Ez a kereszt alakú csoportozat tűnt mindig az ember szemébe, mikor az ajtón belépett. Most ugyanígy rendezte be az asszony a szemközti falat, a Madonna helyén egy eredeti Mednyánszky-portréval, amit egyszer kiállításra is kölcsönadtak, oldalra két Bécsből hozott gobelint tett, és ami a leghátborzongatóbb volt, a Mednyánszky alá Picasso Guernicájának hosszúkás, szalag alakú reprodukcióját függőlegesbe fordítva. B. szinte érezte a szagot is, a nedves falak, gerendák, agyonmosott ágynemű, sarokban tárolt krumpli összekeveredett, soha el nem felejthető szagát, meg az emberekét, a ruhák trágya- és izzadságszagát, ami akkor mind olyan megszokott volt, hogy így csak később, már emlékként létezett. Aztán az asszony egyszer csak elaludt a fotelban, akkor B. megfordult, bement a hálósobájukba, és egy könnyű pléddel jött vissza, hogy ráterítse, mert reggel felé már gyengébb volt a fűtés. Utána leoltotta a villanyokat, csak egy kis állólámpát hagyott égve, még egyszer megállt az ajtóban, körülnézett, aztán lefeküdt ő is.

*

A munkások láncba fejlődve cserepeket dobáltak le egy teherautóról.

A lánc másik vége eltűnt a lépcsőház fala mögött, amely hideg szürke színével úgy nőtt ki közvetlenül az ablak keretéből, és aztán úgy ért véget hirtelen egy éles, csipkézett vonalban, hogy függőlegesen mindent kettévágott, ami a kórháznak ezen az U-alakú udvarán át egyáltalán látható volt. Lent a saroknál egy földalatti csatorna nyomvonalát, amely fölött a hó elolvadt, fekete, szabálytalan partvonalú és a szellőzők körül körben kiszélesedő sávot hagyva, rögtön fölötte, még a talajon, egy kiszáradt élősvényt, aztán pedig egy sétaút túloldalán - kicsit már megsüppedt felületével sima volt és érintetlen rajta a hó - a betonoszlopok tartotta drótkerítést. A kerítés mögött dolgoztak az építőmunkások. Dobó és elkapó mozdulataik - ütemüket B. önkénytelenül követte ujjaival az ablakpárkányon - az egész szintér egyetlen mozgó elemét alkották, és a tekintetet, jobbfelé tartva, elvezették az álló teherautóig, majd attól vissza a falhoz, kétszer végig a pufajkába öltözött, tömzsi emberek során, akiknek innen fentről is látszott még a nevetésük, bár a hangok nem hatoltak át nem is annyira a távolságon vagy az ablak szigetelésén, hanem inkább a folyosó mindenfelől hallatszó neszein. A munkások azonos ritmusban, de különböző munkafogásokkal dolgoztak: balkézzel elkapva az élt, majd egy negyedfordulattal továbblendítve, vagy háttal ugyanígy az előző tükörképeként, vagy az alkart egy pincér-mozdulattal a lapjával jövő cserép alá fektetve, mindig a legpon-
tosabb tempóban, és aztán a fékezés majd gyorsítás alatt puhán és szorosan hozzátapasztva, miközben az ujjak a lap külső élét biztosításként átkulcsolják, hogy B. néha érezte a száraz, érdes anyag súrlódását a tenyerében. Az egyik fiatal fiú, amelyik a lánc bal szélén állt, módszeresen a levegőben átfordítva küldte útjára a cserepeket, be a fal mögé, ahonnan egyébként bizonyára állandó tréfálkozás hallatszott volna, mert az arcokra kiülő nevetéssel egyidőben a tekintetek is mindig arrafelé vetődtek. És azután még följebb, ahogy a tárgyak egyre jobban összezsúfolódtak a távolsággal, és ezzel együtt homályosakká és egymásba mosódókká is váltak, egy utcasor egyszínű szürke házfalai és háztetői, majd a házakat bekerítő

kertek kusza bozótja következett. A további, már szabálytalanabb rendben látszó épületek fölött pedig a falfelület jobb oldalán kibontakozott a város látképe, egészen a látóhatárig: a központ fényei a füst és a szürkület ködében egy a háttérnél alig világosabb réteggént terültek el fölötté, amely aztán a fakó égbolt fényességében olvadt fel. A sarok kontúrvonala ettől kezdve az egyenletesen piszkosszürke felhők mentén kúszott a kiugró tetőig, de ide a tekintet már nem követhette, mert fönne az ablakot körülvevő fal sávjába ütközött. Aztán a munkások abbahagyták a cserépdobálást, és egymás nyomában mindannyian bementek a sarok mögé. A kiürült teherautó egy darabig fura mozdulatlansággal állt a látvány középpontjában, indokolatlanul és zavaró módon magára vonva a tekintetet, és csak lassan foglalta el jellegtelen, bármi mással kicserélhető helyzetét az utca tárgyai között.

Mikor az érthetetlen rádió elhallgatott, B. visszafordult az ablaktól. Rápillantott az órájára: pontosan négy volt. Tíz percet vártam, gondolta; bent az orvos akkor vetette le a köpenyét, szorongó és türelmetlen mozdulatokkal.

Kiáltozás a parton

1971

1. rész

A srác a parton már vagy fél órája kiáltozott:

- Kotrósok! Kotrósok! - mindig ugyanazt.

Cservenka, a másodgépész, ahogy a kormányállás fülkéjébe lépett, először maga se értette, mit talál olyan furcsának. Óvatosan lépdelt föl a vaslépcsőkön, mezítláb, úszónadrágban, ahogy kikelt az ágyból; tudta, ilyenkor éjfél után minden hevesebb mozdulat végigvisszhangzik az egész hajón. Már a lépcsőről körülnézett: nyugodt, felhőtlen éjszaka volt, a félig telt hold még majdnem érintette a túlsó part bokorsorát, a vízen apró fényfoltok mozgolódtak, lustán, ahogy a hajó orra imbolygott a partmenti örvényekben. A kotró bent horgonyzott a folyó közepén, kétszáz méterrel följebb, aránylag keskeny, magas szerelvényeivel és rengeteg lámpájával olyan volt, mint egy mesebeli kastély. Öt perccel ezelőtt állt le; Cservenka még érezte idegeiben az ütemes nyikorgást, ami addig az egyetlen állandó hang volt végig a víz fölött, és most, hogy elhallgatott, a motorok napi húszórás dübörgéséhez szokott fülének ez a csend olyan mélynek tűnt, mintha túl is volna az egyszerű hangnélküliségen, a srác éles kiáltásai pedig mintha még rajta is túlról érkeznének. „Kotrósok! Kotrósok!” - kiabálta egyre siránkozóbb hangon. Messze lefelé, a felszálló párától már elhomályosítva, egy piros jelzőbója villogott váratlanul szaporán a folyó éber, de nyugodt felületén. Az innenső part is mozdatlan volt, itt-ott kövek fehérlettek a vízre hajló faágak között, pont velük szemben egy kis tisztás félköre derengett.

- Ki a fene ez? - kérdezte Cservenka, ahogy behúzta maga mögött az ajtót.

Az őrségben ülő matróz csak vállat vont, vagy még azt se; nem felelt.

- Nem kellett volna pont itt megállnunk - mondta Cservenka. - Ezen a kotrón csak olyankor nincs a kelleténél annyival több barom, mint amennyi a létszám, mikor valamelyik meglép a konyhapénzzel, és öt napig nem küldenek újat. Persze a hangjából ítélve ez se lesz jobb, mi?

A matróz megint nem felelt. Cservenka csak most nézett tüzetesebben rá.

- Mi van? - mondta. - Gabi!

Odalépett, és a matróz vállára téve a kezét, hangtalanul beleszippantott a levegőbe. Nem érzett semmit. Ilyenkor különben se szokott inni, gondolta; a fülkében egyébként minden a helyén volt, a srác szemlátomást nem nyúlt semmihez, pedig az őrségben lévő matrónak ilyenkor kell a kormányállást kitakarítania. Még az estére mindig beragacsosodó kormánykereket se mosta le, és a hamutartók mellett is az asztalon halomban heverték a kapitány otthagyt csikkjei. „Kotrósok! Kotrósok!” - hangzott megint a nyüsztés a part felől, majdnem olyan élesen, ahogy kint.

- Gabi! - mondta még egyszer, sürgető hangsúllyal.

Most jött rá, mit érzett furcsának a belépéskor. Gabi, akit ismert már több, mint öt éve - nagy idő egy hajón, ahol folyton jönnek-mennek az emberek, a legtöbb három hétig se bírja -, akivel szinte a legjobb barátok voltak, annak dacára, hogy Gabi a szilaj természetével a

többieket sokszor elriasztotta magától, noha különben szerették, és akinek úgy ismerte a szokásait, hogy gyakran megérezte előre, mit fog mondani vagy csinálni - szóval, Gabi most, minden szokásnak ellentmondva, ezen a keddről szerdára virradó éjszakán az ünnepi ruháját viselte, ahogy az őrsgben ült: egy kockás krémszínű zakót kékesszürke nadrággal, nyakán a visszahajtott fehér garbó mintha világított volna, ahol leburnult bőrével érintkezett, a lábán viszont, Cservenka majdnem elnevette magát, ha nem érzett volna belül valami baljós feszültséget, nem volt se cipő, se zokni: mezítláb ült oldalt a kormányos székén, talpa körül a linóleumon piszkos izzadtságfoltok sötétlettek. Gabinak széles, az átlagnál talán valamivel mélyebb színű arca volt, vonásain azzal a nyílt, kissé durva darabossággal, ami nem ritka ezeken a hajókon, és ami csak akkor tűnt el, de akkor aztán egycsapásra, mikor nevetett. Bal csuklóján halványan látszott a rátetovált név meg egy évszám: Hauser Gábor 1942; innen írta le, ha kellett, mert analfabéta volt.

- Nem tudok aludni ettől a zenebonától - mondta Cservenka, és megint kifelé nézett. Az ablakon át persze nem látszott semmi, csak a kormányállás szögletes tárgyai tükröződtek, és közöttük ők ketten, az öltöny és a meztelen bőr fura kontrasztjával, mint egy befejezetlen szoborcsoport. Saját arcán Cservenka ugyanazt a tanácsalanságot látta, amit belül érzett. Pedig már nagyjából kitalálta a történeteket, szinte nem is kellett gondolkodnia hozzá. Képek jelentek meg előtte, gyorsan cserélődve de mégis mint egyetlen kép változatai, ismerős hangulatok keltek fel benne újra, hallotta saját szavait, azokat is, amiket a maguk helyén képtelen volt kimondani; és félt, nem tudta pontosan, mitől, de félt, és tudta, hogy ha Cservenka József fél, annak biztos valami oka van. Belemarkolt a másik vállán a zakó szövetébe:

- Gabi! Mi történt?

- Kotrók! Kotrók! - kiabálta a srác a parton.

Gabi még mindig nem felelt, csak megrezzent alig érezhetően. Aztán változatlan tartásban ült tovább, egyenesen előre nézve; mintha az üveg mögött, saját szemén át, agya legmélyéről a part egyetlen pontját bámulná mereven. Cservenka pedig, hogy idegességét levezesse, nekilátott a fülkét kitakarítani.

A riporternőt B. Olgának hívták. Egy szép nap megjelent az öbölben, mikor ők épp olajat vételeztek, körülbelül harminc évesen, szőkén, sötétkék vászonnadrágban, mellei fantasztikusan kihívó módon dökögtek az absztraktmintás blúz alatt; Cservenka később nem egyszer megesküdt, hogy látta, amint egy kiselejtezett rozsdás fűrészgép hirtelen utánafordult az út mellett, ahol jött befelé. A kapitányt kereste, de a kapitány fenn volt az irodában. Ez csak formáság, magyarázta rögtön nagy mosolygásokkal, ő nem a kapitánnyal akar riportot csinálni, tulajdonképpen az érdekli a legkevésbé, amit tőle hallhat; „de ezt ne mondják meg neki”, tette hozzá cinkosan, félrebillentve a hajszínehez képest szokatlanul és izgatóan leburnult arcát, miközben már szinte valamennyien ott ácsorogtak körülötte, látszólag közönyös tekintetük mögött a kézzel-lábbal tülekedő vörös és fehér véresejtjeikkel. „Majd és föl kísérem” - mondta ekkor Hauser Gabi, aztán már kapta is magára az ingét, és mindenkit elzavart onnan. A nő meg csak mosolygott. Később látták, hogy mennek föl a mindenféle ócskavashalmok között, amikről évek óta olyan volt az öböl, mint egy MÉH-telep, és Gabi nagy elánnal magyaráz, körbe mutogatva egy diplomátokat kalauzoló kohó- és gépipari miniszter kézmozdulataival. Bár, ami igaz az igaz, valóban úgy ismert mindent itt az öböl környékén, mint a tenyerét, mint ahogy nem volt olyan hajósmunka, beleértve például a legbonyolultabb kormányzási manővereket is, amit ne tudott volna szükség esetén elvégezni; csak azért nem csináltak tisztet belőle, mert nem járta ki még a nyolc általánost sem, na meg egy kicsit azért, mert folyton balhéi voltak a rendőrséggel, különösen, ha ivott. Később Olga a fejébe vette, hogy megtaníttja olvasni - akkor már hetek óta rendszeresen kijárt a hajóra, még ha messzebb-

re álltak át, akkor is -, és szelíd, de félreérthetetlen módon többször jelezte neki, hogy addig köztük szó se lehet semmiről, míg Gabi erre rá nem szánja magát. De Gabi makacs is volt, mint egy öszvér, hiszen épp emiatt értett mindenhez, mert ha kíváncsi volt például a gyújtáskapcsolók beállítására a nagy LÁNG-motorokban, addig le nem szállt az emberről, míg egy vasárnap szét nem szedte neki az utolsó tyúkbélig.

Olga már az első nap rohammal meghódította a kapitányt meg az egész főnökséget. Persze ott fönny jól tudták, ki az apja, de a fellépésével biztos mindenképp így történt volna, mert a hajósoknak ez aztán nem számított, sőt, és mégis rögtön rokonszenves lett nekik. Még azt is elintézte, hogy üzenhessen rádión, amikor jön, mert megmondta, hogy hosszú műsort készít, amihez sok anyag kell. Gabi szerint a görék nemhogy nem tiltakoztak, hanem egyenesen meg is köszönték neki.

- Láttátok volna, mikor benyitottunk - mesélte. - ÍGY kiesett a szemük!

- És te ezt honnan tudod? - szólt közbe az egyik srác. - A tied akkor már régesrég kinn volt!

Mindnyájan nevettek, Gabi is velük. Cservenka nem tudott később visszaemlékezni, mikor nevezték el Szerelmes Gabinak, de ott az elején még nyilván azt hitte, csak egyszerűen tetszik neki a csaj, mint akármelyik másik, csak talán valamivel jobban, és örült, hogy annyit szövegelhetett vele kettesben.

- Na és megkérted már a kezét? - Erre megint röhögtek; „Irgykedtek, mi?” - De csak megmostad előbb!

Ezt Gabi nem értette; a többiek persze ugyanezt már előbb elsütötték egymás közt, és most valaki megmagyarázta neki: - Úgy érte, csak megmostad a kezéd, mielőtt megkérted az övét...

De erre Gabi már nem nevetett, hanem odalépett a sráchoz, és összemarkolta a mellén a kék munkaruhát, miközben senki se tudta, komolyan gondolja-e, vagy csak bolondozik. A srác egy pillanatra megijedt, hátralépett, és megbotlott egy vödör szélében, amibe aztán, részben a mozdulat logikus folytatásaként, részben Gabi további segítségével, egyenesen beleült; a vödör majdnem tele volt vörös miniumfestékkel, mire mindenki újból röhögni kezdett, és akkor Gabi elengedte és ő is elnevette magát.

- Azt mondd, meg kell mosni valamit? - kérdezte ártatlanul. A többiek a röhögéstől összevissza hemperegtek. A srác meg csak ült a vödörben, amiből oldalt kitüremkedett a festék, és nem mert nem jó képet vágni a dologhoz.

De azért az első felvételnél még elfogódott volt a társaság, és a végén mégis a kapitány beszélt a legtöbbet. Gabi mindenesetre rögtön megtanulta a riportermagnó kezelését, a szalagokat ugyanis tizenöt percenként cserélni kellett, mert ez jó ürügy volt neki, hogy folyton ott tüsténkedjen a nő körül. Aztán az első riportok általános szövegein túljutva hamar kiderült, hogy őt nemcsak olyan dolgok érdeklik, amikről a rádióban beszélni szoktak, hanem az égvilágon minden. Külön-külön elbeszélgetett velük például arról, hogy milyenek voltak gyerekkorukban, milyenek látják most saját magukat, meg a többieket. De ez nem úgy ment, hogy pontosan megfogalmazott kérdéseket tett volna föl, hanem csak egyszerűen hagyta, hogy az ember meséljen, de valahogy olyan hangulatot teremtett, amiben mindenki szívesen mesélt, miközben ő nézett lelkesen a messziről integető szürkés-kék szemeivel, és látszott rajta, hogy odafigyel és őszintén érdekli a szöveg. Meg ő is beszélt magáról, ha éppen úgy adódott, de mindezt nagyon szerényen és szelíden - azért néhányan rájöttek, hogy pontosan tudja, mire kíváncsi, és akkor addig ravaszkodik, míg arról meg nem tud mindent. És talán arra is rájöttek, a végén, mikor már semmi értelme nem volt a lelkiismeretfurdalásnak, hogy egész

idő alatt valójában milyen kevésbé ismerték meg őt; de ez akkor még nem volt érdekes. A szövegek persze nemcsak emberekről folytak, hanem dolgokról is, és itt jöttek a Gabi első nagy dobásai, mert ő a gyújtáskapcsolóról meg egyebekről nemcsak kérdezni tudott órák hosszat, hanem felelni is, akár kérdezték akár nem, ha egyszer belelendült. Így aztán, mikor valaki felröppentette a Szerelmes Gabi nevet, rögtön átvette az egész társaság, persze ügyelve, nehogy a fülébe visszajusson; mert a Gabi lelke olyan érzékeny volt, mint amilyen állítólag a sok megatonnás hidrogénbombák gyújtószerkezete az élesre állítás után. Csak ráadásul az ő esetében nem egy hidrogénbomba volt, hanem kettő: a jobb meg a bal.

Cservenka Józsi, a másodgépész, ahogy most komótos mozdulatokkal törülgette lefelé a kormányállás bútorait, néha oldalt pillantva, ahol Szerelmes Gabi az ünneplő ruhájában és mezítláb változatlanul rá se hederített, szinte hallotta a saját, kissé akadozó szövegét, amit Olga egy mellékesen odavetett kérdésére válaszolt egy vasárnapi csónakázás közben: szerintem a jó riporter az, aki kihoz belőlünk dolgokat, amikről addig nem tudtuk, hogy bennünk vannak, de amikre attól kezdve büszkék vagyunk. A srác már némileg fásult kétségbeeséssel tovább kiáltozott a parton.

Szerelmespárok 1965

Mindjárt tudtam, hogy ismerem valahonnan ezt a lányt, mert az a típus volt, akit első ránézésre megjegyez magának az ember; és rá még külön is emlékezhettem volna, mert beszéltem vele annakidején, mikor először járt itt. Most mégsem sikerült rögtön azonosítanom, még akkor se, mikor megkérdeztem: „Mi már találkoztunk, ugye?”, mert erre egykedvűen csak azt felelte: „Igen”, és ennyit magamtól is tudtam. A vele lévő férfit meglepte a kérdés, vagy inkább a válasz, és gondolatban meg is róttam magam a túlzott bizalmaskodásért. Pedig egyébként nem szoktam ilyesmivel rontani az üzletmenetet - még ha csak egy kis maszek-méretű üzletmenet is -, csak most valahogy hirtelen feldobódtam a lány külsejétől, és kiugrott belőlem ez az öreges kapcsolatteremtési hajlam.

- Igen, már többször jártunk erre - mondta a férfi élénk hangon, mintha attól tartana, hogy a lány tömör választ sértőnek találom. - Gyönyörű ez az északi part. Meg aztán, lassan ez a rész lesz az egyetlen, ahonnan nem nézik ki az embert, ha magyarul beszél.

Elmosolyodtam: a lány, mióta kilépett a kocsiból - R16-os, annakidején még újdonság volt -, egy harsány színű német képeslapot tartott hosszában összehajtva a kezében.

- Hát ezen maguk könnyen segíthetnek!

A férfi is odanézett, és elnevette magát. - Igen... Csakhogy tudja, itt mindenekelőtt a pénz beszél, és abban sajnos mi is csak magyarok vagyunk.

Ezen már mosolygott a lány is. Szőke haja kicsit megfakult a naptól - augusztus közepén jártunk -, és egyenletesen mélyre barnult arcborével meg sötétszürke, kékbe hajló szemeivel valami hihetetlenül izgalmas összképet hozott létre, éppen mert a szőkék szinte sohasem barnulnak le így. Nem volt rajta arcfesték, se rúzs, se lakkozás a körmein; abban az időben még szintén új divatnak számító miniszoknyát viselt, overallszerű mellrésszel, és a bőre mindenütt, ahol látszott, ugyanolyan barna volt, mint az arcán. Talán ezért is nem ismertem rá: túl fiatalnak, vagy inkább túl egészségesnek mutatta ez a külső, pedig közben észrevettem a jellegzetes kontrasztot is az arckifejezésével, amely mindvégig, a mosoly alatt is, közönyös volt, rideg, és tulajdonképpen szomorú.

- Dehát nem is a pénz miatt - folytatta a férfi. - Láttuk fentről, az útról, hogy itt még tiszta a levegő. Még a vasút se látszik, a maguk háza se, csak ezek a fák itt. Meg persze a nádas: az ember el se hinné, hogy a Balatonnál van még ilyen, hiszen ez mélységben is megvan háromszáz méter.

- Ötszáz - mondtam.

- Felülről, mikor a nádszálak még nem látszottak külön, ahogy hullámozott, olyan volt az egész, mint valami zöld sivatag.

Közben a lányt átkarolta oldalról, lelkes szemekkel nézve rá, és ettől az a benyomásom támadt, hogy ezt a hasonlatot biztos a lány mondta a kocsiban, mikor fönt megérkeztek a kanyarhoz. „Olyan, mint egy zöld sivatag”, mondta, kibámulva az ablakon. A férfi megállította a kocsit. A lány visszafordult: „Szép, ugye?” - „Nagyon szép”, válaszolta a férfi megkönnyebbülten. Aztán ő is odanézett, és látta, hogy tényleg nagyon szép; már indított volna, mikor észrevette, hogy a lány megint kihajol a lehúzott üveg fölé. „Megállunk itt, jó?” -

kérdezte óvatosan. De a lány nem szólt többet, ő pedig fürkészni kezdte a műút oldalán a bokrokat, hogy hol lehet levágni a part felé.

- És hogy találtak ide? - kérdeztem. - Kocsival erre nem sokan vállalkoznak!

A férfi megint a lányra pillantott. „Veszélyes téma”, gondoltam hirtelen, mert eszembe jutott, hogy hiszen a lány már járt itt; és még veszélyesebb, ha az utat is megjegyezte, bár erre alig volt szükség, mert ha egyszer a bejáratát megtalálták, letérni róla az autóval úgyse lehetett. Így aztán gyorsan a válasz elébe vágtam:

- Pedig megéri. Én itt lakom már tizenkilenc éve; csak egyszer helyeztek át a révfülöpi állomáshoz, de akkor is visszakértem magam...

- Akkor biztos el tud igazítani minket - mondta a férfi változatlanul élénken. A lány kifordult a karjából, és kezdett visszasétálni a kocsihoz. - Keresünk valami jó sátorhelyet, víz mellett, ahol nyugodtan ellehetnénk pár napig. Mindent hoztunk magunkkal, ami kell.

Addigra rájöttem, hogy ő is fiatalabb, mint amilyennek az első benyomás mutatta: ha mindkettejük csak tíz évvel több, éppen összeillettek volna a lánnyal.

- Van itt elég hely - mutattam körbe a part felé.

Szemlátomást nem tudott a kis tisztásról, benn a nád közt. Tulajdonképpen egy sziget volt; két éve vettem meg a Tanácstól egy ismerős protekciója révén, mert eredetileg persze nem volt parcellázásra kijelölt terület, és nyáron azóta rendszeresen bérbeadom, főleg szerelmes-pároknak. Ők aztán hazamennek, és elmesélik az ismerőseiknek is, úgyhogy mostanában már néha levélben próbálják előre lekötni, bár ezt én óvatosságból nem veszem figyelembe. Valóban szép hely, ötven négyszögöl selymes fű néhány fűzbokorral. Mellette kialakítottam egy kis tavat, és kijárást vágtam a nagyra; megérte a fáradságot, a második idénytől naponta két százast jövedelmezett. Vannak már gazdag emberek ebben az országban.

- De tudja - monda a fiatalember kérő hangszíjjal -, mi valami különlegesen jót keresünk...

Hirtelen a lány után pillantott, aztán egyenesen a szemembe, de rögtön el is kapta a tekintetét.

- Biztos kérdezték már mások is - folytatta, furcsa, még az előzőnél is lágyabb, szinte alázatos hangon. A lány közben fürdőruhára vetkőzött a kocsiban, és most kicsit merev tartással felénk közeledett. - Nagyon hálás lennék!

Akkor jutott eszembe, honnan ismerem a lányt. A helyzet lett hirtelen ismerős: ez a heves igyekezet, hogy egyikük megszerezzen valamit a másiknak, amit az nem is kért, csak sejtetett, és a másik hűvös közönye, ahogy természetesnek vette és elfogadta ezt. Csak akkor biciklivel érkeztek, a lány partnere egy vele egykorú, izompacsirta fiú volt, és a lány jött ide hozzám érdeklődni olyan izgatott és szerelmes lendülettel, hogy az első percekben fel sem fedeztem rajta a szomorúságot. De végül leginkább ebből a gyors átöltözésből ismertem rá, és hirtelen valami számomra is meglepő, az elérzékenyülésig mély sajnálat fogott el: mert ez az átöltözés nyilvánvalóan a gőg és az elégtétel gesztusa volt, hiszen akkor - most már tudtam: három éve -, miközben ő nehezen megjátszott kacérsággal faggatott a parti táborhelyekről, hogy a végén megmutattam a szigetet, pedig akkor még nem is az enyém volt, a fiú, miután egy ideig nézelődött még kinn az úton a biciklijéről, lusta mozdulatokkal lefektette azt a fűre, kibújt a pólóingéből, és besétált a vízbe mellettünk, ahol a partig ki volt irtva a nád; és csak annyit mondott közben: „Jónapot”, és azt is nekem. Aztán a lány egyedül levitte a két biciklit meg a csomagokat a partra, és utánaúszott. A férfi nem tudott a szigetről - de már azóta, hogy a lány a kanyarnál kihajolt az ablakon és ő megállította az autót, ha ugyan így történt, érezte, hogy

neki meg kell itt találnia valamit, amit a lány keres, ezen a zöld sivatagként hullámzó nádvidéken.

- Hát, van itt egy sziget - mondtam, mikor a lány ideért.

Közelről és fürdőruhában is változatlanul csinos volt. Ahogy egyszerre átéreztem régebbi találkozásunk hangulatát, valahogy az egészet összetömörítve, most furcsának találtam, hogy így, szinte hivatalosan kell vele beszélnem. A hangulat, ami fölelevenedett, már nem a megérkezésé volt, hanem mikor ő a negyedik nap hajnalán egy váratlan elhatározással otthagytá az alvó fiút a sátorban, kijött hozzám, kért, hogy őrizzem meg néhány napig a biciklijét mert vonattal akar elutazni, és aztán dél körül összepakolt a fiú is, és elment, udvariasan elköszönve; de a lány estefelé még visszajött lázas és bűnbánó sietséggel, persze későn, és akkor szeretett volna akár velem is őszintén és baráti módon beszélgetni a történekről, de nem sikerült neki.

Közöltem velük: a sziget sajnos foglalt, egy házaspár bérli még három napig, és le van kötve azutánra is. Aztán csak úgy fecsegésként megemlítettem, hogy van egy kis csatorna tőle ki a tóhoz - igazából akkor kezdtem vágni, mikor itt táboroztak, a fiú rögtön mondta, hogy csináljam csak nyugodtan, nem zavarja őket. Eszembe jutott, hogy a lánynak Olga a neve, azon a nyáron végezte az egyetemet, és mikor a foglalkozásáról kérdeztem, azt felelte: „Népművelő vagyok... tudja, mi az?” Lehetne éppen udvariasabb is, gondoltam harag nélkül. Szerettem volna jobban megismerni, nem azért, mert olyan jó nő volt, bár bizonyára hozzájárult ez is - de hát sok jó nő járt már itt, többnyire magabiztosak, durcásan jóltápláltak és unalmasak -, és most nehezemre is esik pontosan megfogalmazni, mi ragadott meg benne. Nem a gyerekessége, ahogy hirtelen ez a jelző eszembe jut, mert ez nem lenne igaz, hiszen legalábbis külsőleg belőle sem hiányzott a magabiztosság. Huszonhárom éves korára érett nő volt, de valami azonnal észrevehető belső tévovázással, mint a rövidlátó egy üres téren - az a fajta, akinek az ember rögtön segíteni akar, még ha tudja is, hogy arra a gyakorlati segítségre, amit például egy rég elvált, nyugdíjhoz közeledő MÁV-tisztól kaphat, semmi szüksége nincs. Ő is igyekezett néha beszélgetést kezdeni vagy folytatni velem, mikor a nádat irtottam közvetlenül a sátruk mellett, miközben a fiú három napon át egyfolytában úszott, napozott meg biciklizett - a bicikliket benn tartották a mosókonyhában -, és szinte szóba se állt vele, nem azért, mert haragudott rá vagy nem találta vonzónak, hanem egyszerűen mert így érezte jól magát, úszva, napozva és biciklizve reggeltől estig, mikor aztán az egészséges életmód részeként bebújtak a sátorba és szerették egymást. Sőt, a fiú még azután is gyakran ájtott a házhoz, hogy innen kiússzon a tóra, és ahogy most visszagondolok, vele tulajdonképpen egész jól el lehetett beszélgetni.

A férfit felvillanyozta a sziget, látnia sem kellett hozzá. Gondolom, mindjárt ráérezett a helyzetre, meg valószínűleg meg is akart pihenni egy kicsit, hiszen ki tudja, mióta cipelte már magával a lányt a különféle színű sivatagokon keresztül - nem, mégse Olga mondhatta ezt a hasonlatot, neki az túl közhelyszerű lett volna -, mindenesetre elsétált velem a folyosó bejáratáig, ahonnan a ladik most hiányzott, és ebből tudhatta az ember, hogy a lakók otthon vannak. Olga meg közben leült a fűre a parton, és olvasta a német magazint.

- Mennyire biztos - kérdezte a férfi, mikor visszaértünk -, hogy ezek itt lesznek még három napig?

Vállat vontam. Mostanában nem irtom a nádat a sátor mellett - legfeljebb ezt válaszolhattam volna.

- Sajnos, nemsokára lejár a szabadságunk - folytatta ő -, de ha a következő vendégek esetleg nem jönnek, számíthatunk rá? - Csak a szemét mozgatva lepillantott szerelmesére, de az szemlátomást ide sem figyelt. - Feladunk minden nap egy válaszos táviratot, és az esetleges holtidőt is kifizetjük, ha csak később érnénk ide.

Akkor megszólalt Olga:

- Mi ugyanis, amint említettük az elején, szegény magyar dolgozók vagyunk.

Teljesen szenvtelen hangon mondta, ahogy minden mást. A férfi helyében én esetleg szájon vágtam volna; egy ideig az ő arca is elfelhősödött, de szinte rögtön mosolyogni kezdett megint.

- Ó, egy ilyen sziget minden pénzt megér - jelentette ki.

Ez az, jutott eszembe hirtelen. Ennek a lánynak nincsenek automatikus válaszai. Ha megkérdezik tőle, hogy van, nem azt feleli, hogy köszönöm jól, hanem összeráncolja azt a szép vonalú homlokát, és töprengeni kezd a válasz módozatain. Mintha valakinek, miközben megy az utcán, minden lépésnél át kellene gondolnia, hova lépjen.

- Jó lenne - mondta aztán a fiatalembernek -, ha most keresnél egy táborhelyet az út mentén, arra fölfelé. Megvárlak itt!

A fiatalember még tréfálkozott nekem valamit a női egyenjogúságról, és azután, mikor beült a kocsiba és óvatosan elhajtott, én csak ácsorogtam ott tovább, és nézegettem ki a vízre. Isten tudja, miért, a fiaim jártak az eszemben: az idősebb, aki mérnök lett, és már neki is két fia van, meg a fiatalabb, akitől szép, bár kicsit felvágós leveleket kapok nagyjából kéthavonta Svédországból. Lányom nincs, vagy legalábbis nem tudok róla. Nehéz lett volna Olga gyerekkora mögé családot képzelni, amelyben ilyené alakult, meg se próbáltam, de azért annyi eszembe jutott, hogy ha egyszer belejön ebbe az automatizmusok nélküli, tudatos viselkedésbe, az emberekre biztos félelmetesen hatni tud majd. Néhány perce felélénkült a szél; még nem hozott esőszagot, a nádzizegés is alig lett tőle élesebb, sem a cikkcakkban ugráló fénnyek a víz felületén, inkább csak a bőrén érezte az ember, meg azon, hogy a lélegzés könnyebbé vált. Valóban: ezen a parton gyönyörűek még az esők és a viharok is.

Aztán Olga hátranézett, föl, rám. A tekintete változatlanul közönyös volt, és olyan, mintha kicsit fázna a szélről, de lehet, hogy ezt csak én képzeltem így. Emlékszem, a fiú mesélte róla, mikor egyszer elég nehézkesen rátereltem a beszélgetést, hogy a dolgozatait már harmadéves kora óta közlik a szakmai folyóiratok, és megnyert valami országos díjat is, aminek a nevét elfelejtettem. „Tudom, hogy mi az - feleltem a hányaveti kérdésére a népművelő szakmáról -, hiszen sokat ír róla az újság.” De tényleg, unalmas volna itt olvasás nélkül, akármilyen szép a vidék. Láthatta az arcomon, hogy már emlékszem mindenre.

- Férjhez megyek hozzá - mondta.

Hát, ennyi az egész. Nem maradhattam ott tovább, mert közeledett a keszthelyi gyors; de ő is szinte azonnal visszafordult, és megint a német lapot kezdte nézegetni. Ahogy utoljára rápillantottam, egy kétoldalas, szöveg nélküli reklámfotónál: véletlenül szintén tópartot ábrázolt, nádassal és nagy, színes napszemüvegekkel. Én pedig kiálltam a pálya mellé, a mozdonyvezetővel a szokott módon üdvözlöttük egymást, és persze előre tudtam, hogy visszaintek majd a hazafelé tartó, kicsit már fáradtan vidám nyaralóknak, ahogy a kezüket búcsúzólul sorra kilengetik felém az egymás nyomába ugró ablakokból.

28993. számú levél
1969

Tisztelt magyar rádió és televízió Vezetősége!

Kelt levelem 1969 július 5

Én ifjú Kara József Bpt. Fővárosi Vízműveknél dolgozom 9 hónapja. Tizenhét éves vagyok. 1969 IV husztól balesetem történt a munka hejen. Ahogy véstem a második emeleten a betont A job szemembe vas szilánk patant. Ez a baleset félhárom kor történt. Amikor az meg történt a Müvezetőmtől el kérsztem az orvoshoz. de már nem volt rendelés. Majd másnap mentem el az orvoshoz. A közeti orvos be küldöt a Nagy Otiba otan meg vizsgálták a szememet. És be kültek a mária utcaji kórházba. Otan meg monták hogy vas szilánk van bene. Meg kel műteni. De hijába ki veték nem látok vele már két hónapja. Legyenek szivesek kivizsgálni az ügyet hogy ere jár e nékem biztosítási pénz vagynem. Mert én úgy gondolom hogy jár mivel hogy üzemi baleset volt. Az igaz hogy nem használtam védő szemüveget. De mijért. Mert nem tutam ki veni a köműves ládából mer a kulcsa nem volt nálam. Akinél a kulcsa volt a ládának az nem volt a telepen ahol mi dolgoztunk. Hanem a másik telepen dolgoztak azért nem tutam használni a szemüveget. Én nem akartam szemüveg nélkül dolgozni. De a brigád vezető azt monta hogy ki birom három percig szemüveg nélküli. Így nékem el kelet foglalni a hejemet. De még akoris el mentem a müvezetőmet keresni hogy irjon ki szemüveget de azt nem találtam a telepen. Aztán el foglaltam a munkámat. De még egyet szeretnék meg tudni hogy jár e nékem tápénzbe rendes fizetés vagy nem. Mert én úgy gondolom hogy járna mivel hogy üzemi baleset volt. A fizetésemnek csak ötven százalékát kapom. A válalat azt gondolja hogy engem át ver mivel hogy fiatal vagyok. Elég baj az nékem hogy fiatal ember létemre fél szemel látok. Eztet nem nézi a válalat semibese. Csak dolgozunk néki. Még mindig tápénzen vagyok. Kérem a Tisztelt Vezetőséget hogy legyenek szivesek ki vizsgálni az ügyet. hogy jár e nékem biztosítási pénz vagynem. Egyebet nem tudok. tiszteletel Kara József.

Én úgy érzem hogy nem vagyok hibás semibese

Cimem Kara József

Szakoly Balkányi utca 135.

Amit az oroszlánok éreznek

1971

Egyszer elkísértem Olgát a kikötőből be a városba, mert dolgom volt az OTP-nél. Szerelmes Gabi szemmel láthatóan lelombozódott ettől; pedig már vagy tízszer megesküdttem neki addig, hogy születésem óta rögeszmésen kerülöm az olyan riporternőket, akik lefekvés előtt írni-olvasni akarnak megtanítani minden áron. De az ilyen szövegtől ő csak még mérgesebb lett, ami persze érthető, miközben a szerelmes lelke mélyén azért pontosan tudta, szerencsére, hogy tényleg nem fogok kikezdeni a csajjal, mert az életben a barátság is csak számít valamit. Meg aztán én sejtettem, amit Gabi sose akart elhinni, hogy Olga már annyira kiszemelte őt magának, hogy bármelyikünk hiába is hajtana rá.

Amúgy mindnyájan jó haverok voltunk vele. Azt hiszem, főleg azzal nyert csatát nálunk, már kezdettől, hogy ebben a számára idegen környezetben semmin nem lepődött meg, soha nem húzta föl az orrát - mert ebből a szempontból, ha nagyrészt öntudatlanul is, eleinte árgus szemmel figyeltük. Bár a vele való haverságunk nem egészen volt olyan, mint az átlagos. Mert az például belefért ugyan, hogy velem a harmadik látogatásakor összetegeződött - mikor elvittük Gabival csónakázni, de később sorra a többiekkel is -, de az már nem fért bele, hogy a jelenlétében ugyanúgy beszéljünk, a szokott durva kifejezéseinkkel, mint egymás közt. Vagy például belefért, hogy szakértőileg megdicsérjünk rajta valami szoknyát vagy cipőt, és persze akkor már a lábát is, de az nem fért bele, hogy ha történetesen az ajtónál állt, mikor valamelyik srác belépett, akkor az játékosan átfogja a derekát vagy a fenekére verjen. Az ilyesmi ráadásul külön életveszély lett volna a Gabi miatt. Gabi azért ült másfél évet Vácon, mert hasbaszúrt egy kalauzt, aki állítólag belekötött, bár persze a haverjaival ilyet sohase csinált volna, csak legföljebb akkor, ha nőről van szó, mint most. Mikor Olgával elindultunk a buszmegálló felé, a javítóműhelyek kerítése mellett, láttuk, hogy sokáig utánunk pislog, szerintem a kelletténél kicsit erősebben markolva egy ecsetet a jobb kezében meg egy rongyot a balban, mert akkor kezdte festeni az elülső hablemezeket. Olga is mosolygott, bár nem olyan vidáman, mint én.

- Voltál te már nagyon szerelmes? - kérdeztem.

Meglepődött, pedig a kérdés helyénvaló volt, hiszen mindketten a Gabira gondoltunk.

- Voltam - felelte. - Dehát ez teljesen mindegy.

- Már hogy lenne mindegy!

- Úgy értem, nektek. Nem? Szerencsére nem azt várjátok tőlem, hogy belétek szeressem... Kivéve azt a szélütött ezermestert, de ő úgymint más lapra tartozik.

- Ez az - mondtam. - Neki, látod, nem mindegy.

- De az neki se számít, hogy eddig mi volt.

- Nem is ő kérdezte...

Megrázta a fejét.

- Mi? Ezt nem értem.

- Nyilván azért, mert túl egyszerű - mondtam, mire ő bele akart lökni az árokba, de előbb hátrapillantott a hajó felé.

- Csak nem vagyok biztos benne, hogy te egyáltalán tudsz nagyon szerelmes lenni.

Erre elgondolkodott. Én meg egy idő múlva bizonytalanná váltam: végül is túl keveset tudok róla ahhoz, hogy ilyen dolgot feltételezhessek. Aztán rámnézett:

- Most arra gondolsz, hogy talán eleve hülyeséget mondtál, mert nem is ismersz, mi?

Rejtélyes arccal bólintottam, és összenevettünk. Hiába, jó fej ez a nő. Akkor mondta ki, váratlanul, amit Gabi meg én kicsit korábban próbáltunk ügyetlenül megfogalmazni egymásnak, de nem igazán sikerült.

- Olyan vagyok itt köztetek, mint egy idomár az oroszlánok között, akik a produkcióban velük született jóindulattal segédkeznek neki.

- Persze közben élvezik - bólintottam rá én -, hogy egy ilyen csodalény együtt ugrabugrál velük, és néha megsimogatja őket.

- Ide figyelj! - Megfogta a pulóverem ujját. - Tudom, hogy titeket csak az idomár érdekel, nem a produkció, és hogy sose fogtok bennem magatokhoz hasonló embert látni... Sőt, ezt nem is bánom, mert úgysem lehetek más, mit aki vagyok. Végül is a kitűzött cél a fontos, nem az ember érzései. De azt azért észrevehetted volna, hogy ha én csak az eredeti célomat követném, hogy összeszedjek egy félórás műsort és felhívjam rátok a figyelmet, akkor az egészet már rég befejezhettem volna! Mégis, mit gondolsz, mit keresek még itt?

Már nem látszott a hajó.

- Azt hittem, még nem ismered a dolgokat eléggé... és a végére akarsz járni.

- És ez szerinted lehetséges?

- Nem tudom.

- Miért, hát például a mai szövegekben nem volt semmi új?

- Mindegy, a szöveg mindig új, de esetleg nincs benne lényeg.

- Akkor viszont honnan tudhatom, hogy eleget tudok-e?

Kezdttem begurulni tőle; máskor nem kérdezett ilyen rámenősen, pláne mikor nem is a szalagra beszéltünk.

- Most azt akarod bebizonyítani, hogy ügyesebben vitatkozol, mint én?

Sóhajtott.

- Szóval, a dolgokat megismerhetem annyira, hogy el tudjam magyarázni a hozzám hasonló kívülállóknak, mondjuk egy műsorral, de sohase ismerhetem meg annyira, ahogy csak belülről lehet megismerni. Ahogy NEKTEK kell, hogy ismerjétek!

- Igen. Na és?

- Akkor viszont miért nem hagytam abba az első két hét után?

- Ha ebbe valamikor be akarsz avatni - feleltem -, akkor itt az alkalom. Többet nem találgatok.

Tisztára olyanok voltunk, mint egy gügyögő szerelmespár. De ezzel együtt megint kialakult bennem az ismerős meghitt hangulat, amiről most már tudtam, hogy az oroszlánok érzik, ha a lenyűgözően csinos idomár a közelükben van.

- Érdekel ez egyáltalán téged? - kérdezte.

- Ha ennyit lelkizel, a végén még én is belédszeretek - válaszoltam. - Gabi a barátom, nem tudad?

- Aha! - Bólintott. - Látom, mégis találgatsz. De nem Gabi miatt folytattam... Akkor legalábbis nem. Mit akartál mondani?

- Semmit. Csak ha azt hazudtad volna, hogy egyáltalán nem.

- Gabi az egyetlen, aki nem néz csodalénynek.

- Nekem nem kell mentegetődnöd - mondtam. - Szeretitek egymást és kész. Csak ez rajtad nem látszik olyan feltűnően. Meg aztán te elég bonyolult lélek vagy ahhoz, hogy feltételeket szabj. Az egyébként nem igaz, hogy neki nem vagy csodalény, mert ha így lenne, már a második nap erőszakkal lefektetett volna. Nem szokott ő ennyit teketóriázni a nőkkel.

- Ha viszont csodalény lennék, eleve nem is érdekelném.

- Ugyan már: egyszerűen szerelmes.

- Az ember sose szerelmes egyszerűen - mondta aránylag nagy hévvel. - Pont arról van szó, hogy ha a szerelem neki most is egyszerűen a testi vonzást jelentené, akkor tényleg nem teketóriázna, ahogy mondtad. De ő képes órák hosszat mesélni az életéről, anélkül hogy hozzámérne, és amikor megtanított védlizni a mentőcsónakkal, és először sikerült egyfolytában megkerülnöm a hajót, beleugrott a vízbe örömeiben. Természetes, hogy nem tekint olyannak, mint az átlag kikötői nőket, de a lényeg az, hogy önmagát se tekinti olyannak, aki csak az átlag kikötői nőkhöz való!

Ez a legfantasztikusabb dolog a csajokban. Ha jó náluk valaki, az égvilágon mindent képesek maguknak bebeszélni róla. Ez alól még a legbarnább kikötői kurva se kivétel, csak persze az nem keríti körül ilyen körmönfont logikával. Tudtam, hogy ilyenkor minden ellenvélemény fölösleges, Olgánál pláne, meg talán most az egyszer van is valami a szövegben: Gabi tényleg irtó odavolt érte, és jól ki is jöttek egymással, kivéve, hogy a srác az Istennek se tanult meg olvasni, a csaj meg ragaszkodott hozzá. Olga szerint Gabi tulajdonképpen egy zseniális fickó, aki megérti a legkomplikáltabb dolgokat is. Gabi viszont valahogy még büszke is volt arra, hogy analfabéta létére akármit meg tud csinálni, és folyton dicsekedett ezzel; a betűk egyszerűen nem érdekelték, vagyis inkább utálta őket, de például a motorokban minden csavarnak tudta a helyét meg a rendeltetését, jobban, mint a gépkezelők. Vagy amikor én a Szilas makettjét megcsináltam gyufaszálakból, mert akkor azon voltam másodgépész, fogadott velem, hogy talál rajta hibát, és megnyerte - igaz, ezen vitatkozhattam volna, mert minden apró részletet eleve nem lehet a maketre fölvinni, de hagytam, mert miért ne örüljön.

- Azt hiszem - mondtam Olgának -, nemigen érdemes törni magad ezzel az írással meg olvasással. Erre Gabi úgyse lesz hajlandó, én ismerem.

- Dehogy ismered - válaszolta mély meggyőződéssel. - Még ő se ismeri önmagát. Képes lesz sokkal többre is! Csak nehezen kezdi el. Pedig valójában már elkezdte azzal, hogy engem szeret. És ugyanezért fogja folytatni is, mert én nem engedem, hogy ne folytassa.

A buszmegállóban ácsorogtunk, illetve ő felült a pad karfájára. Az útmenti fák levelei közül itt-ott ráhullott mozgás közben a napfény, és a járókelők, láttam a szemükben, egy pillanatra mind a Szerelmes Gabi helyébe képzeltek magukat.

- Dolgoztam régebben a levelezési rovatnál - kezdte mesélni -, és egy ideig kijártam a Pest megyei MÉK egyik telepére. Ott volt egy ugyanilyen ember, mint Gabi. Bár hatvan évesen, de ugyanezzel a hihetetlen gyakorlati érzékkel. Csak ő már tisztában volt vele, hogy ez nem elég. Tudod, a rakodók ott különféle törvénytelen üzletekből éltek, amiket én ugyan nem láttam át világosan, de ez nem is érdekes. Az öreg Ho apó, így hívták a Ho Shi Minhhez hasonlító arca miatt, olyan vezérféljük volt, és megszervezte, hogy elosszák egymás közt a munkát úgy,

hogy a hivatalos fuvarok mellett saját zsebre is dolgozzanak. Körülbelül úgy volt, mintha egy magánfuvarozási vállalat lettek volna az állami cégen belül. A főnökségnek nem tetszett a dolog, de nem tudtak az öreggel mit kezdeni, mert az embereit mindenfelé beépítette, és jobban ismerte a paragrafusokat, mint a vállalati jogászok. Járt neki például a Magyar Közlöny, én is láttam. De mesélték, hogy régebben, mikor pedig még nem ment ilyen nagyban az üzlet, sztrájkot is szervezett, mert az akkori főnöknő el akarta rakni arról az útvonalról, ahol már ki voltak építve a kapcsolatai. Na most, nekem ebből nem az a lényeg, hogy ők ott a maszek pecsenyéjüket sütögették, ilyesmi különben is csak speciális körülmények között megy, hanem az, hogy képesek voltak a saját munkájukat megszervezni. Mert akkor mindjárt kiderült, hogy lehet jobban, mint ahogy a főnökök elképzelték, hiszen ugyanannyi emberrel és géppel a rendes vállalatoknál mennyivel többet teljesítettek. És emlékezz vissza az itt készült felvételekre: mikor számolni kezdtük, hogy a vállalatnak mit jelentenének forintban azok az ötletek, amiket a srácok földobtak egymás után, csak úgy mellékesen, mert ők belülről nagyon jól látják, hogy mennyi mindenben lehetne javítani még, százezres tételek jöttek ki sorban. És ez a probléma mindenütt. Mert kevés helyen vannak Ho apók: ti hiába veszitek észre a lehetőségeket, ha képtelenek vagytok arra, hogy azokat meg is valósítsátok. Pedig legtöbbször nemcsak a ti érdeketek lenne, hanem mindenkié, mert például itt a hajón úgyse tudnátok saját zsebre dolgozni. Ha ti úgy alakítjátok át a munkarendet, hogy azzal jól járjatok, azzal mindenki jól jár. A legtöbb észszerű ötlet olyan volt, ami az üzemnek is hasznos meg nektek is. De erről ti csak beszéltek, a tettekig már nem juttok el. Ahhoz tisztában kellene lennetek a saját helyzetetekkel, nemcsak a műszaki lehetőségeket kellene ismernetek, hanem a gazdaságiakat, szervezetiakat, sőt, jogiakat, tudnotok kellene a főnökök szemével is látni és az ő agyukkal is gondolkodni. Egyszóval, a tudatosság az, amire a leginkább szükségetek van, és ezért a tudatosság az, ami a legjobban hiányzik. De nem jöhet kívülről, önmagatokban kell kitermelődnie. Nektek olyan emberek kellene, saját magatok közül, mint Ho apó, akik képesek nemcsak megérezni, hanem tudatosan átgondolni az összefüggéseket!

Szegény kislány. Most már értettem, mit keres itt, és igazán szép volt, amit elmondott, tulajdonképpen még abban se lehettem biztos, hogy nincs igaza - de azért sajnáltam. Számomra is kicsit érthetetlenül, de őt sajnáltam, egészben, ahogy ott ült, mielőtt még a szövegén egyáltalán gondolkodtam volna, hevesen és valami nagy-nagy szeretettel, mint egy gyereket. Arra gondoltam: volt itt valamikor egy srác, aki hasonlított az ő Ho apójához, már ahogy ő elképzeli. Azt is Gabinak hívták, és történetesen egyszer az is szervezett egy sztrájkot, inkább vele kellett volna találkoznia Szerelmes Gabi helyett. Most már persze késő, mert a srácot azóta kiemelték, iskolára ment és leérettségizett, most pedig már hajóistisztnak tanul, úgyhogy errefelé csak néha, véletlenül látjuk. Szerelmes Gabiból viszont sohase lesz Ho apó - csak ezt Olgának nem mondhattam meg. Ő valóban csodalány volt, ide-oda röpködő fénydarab a kikötő egykedvű, súlyos és borostás fémtömegei közt. Mint ahogy sokminden mást se mondhattam meg neki, nemcsak azért, mert nem tudtam úgy fogalmazni, mint ő, hanem mert ezekből a dolgokból magam se értettem semmit. Csak bámultam lefelé a partmenti bokrok fölött, olyan gondolattalanul, és most kicsit szégyellt belső nyugalommal és tulajdonképpen elégedettséggel, akár maga a folyó.

Így volt rendjén

1970

A gitárt ugyanattól a Dikk Andrástól kaptam, aki miatt az egész balhé kitört. A Dikk András öccsége volt, és mikor az disszidált, a gitár ott maradt a szekrény tetején, és Dikk András felesége, aki addig se igen szúrta a srácot, míg otthon volt, egy idő múlva be akarta dobni a kukába; én pedig, mikor egyszer bementem hozzájuk egy fuvar közben, csak úgy kíváncsiságból leemeltem és pengettem rajta egyet-kettőt, és akkor András azt mondta, elvihetem. Ez így is volt rendjén, mert a gitár nem arra való, hogy a kukába dobják.

Később egy másik srác a telepről, mert ott tartottam az indítóbódé egyik sarkában Rózsika, a főnöknő engedélyével, megmutatott vagy nyolc alapvető fogást, de én legtöbbször inkább magam kerestem akkordokat a dallamhoz, és majdnem mindig találtam is olyat, ami jól hangzott hozzá. Mindez még több mint egy éve történt, nem sokkal azután, hogy a szállítóhoz kerültem. Télre persze nem hagytam kinn a telepen, de otthon, a sógoréknál, valahogy nem olyan volt a hangulat, mint mikor úgy leginkább déltájban vagy kora délután a raktár falánál ültünk Dikk Andrással az árnyékban, vártuk az indítást, és a többi rakodó meg a pilóták kártyázás vagy csak ténfergés közben mind idefelé füleltek egy kicsit. A következő tavasszal ezért szinte megint meg kellett tanulnom játszani. De most persze sokkal hamarabb ment. Akkor már az egész telepen Gitárosnak neveztek, még hozzá úgy, hogy mikor a retekkel elkezdődött az idény, és néhány nap alatt az egész törzsgárda megint összeverődött, a név egyszer csak rajtam volt, és máris senki se csodálkozott miatta.

A balhé azért tört ki, mert a Dikk András megpuffantotta a főnöknőt, és a főnöknő ezért önkényesen változtatott a jól bevált munkarenden. A főnöknőt Rózsikának hívták, illetve hívtuk, az igazi neve pedig özvegy Fábiánné volt, mert a férje meghalt az előző ősszel. De nem volt öreg; bár Dikk Andráshoz képest, aki alig múlt huszonnyolc, ő meg körülbelül negyven, már fiatal se, de még mindig jól nézett ki, és a gyereke is csak másodikba járt.

- Api - mondta nekem Dikk András másnap -, ennek a nőnek tavaly halt meg a férje, és azóta nem feküdt le senkivel.

- Tegnapig - mondtam én gúnyosan.

- Ne gondold, hogy hazudott - folytatta. - Ezt megérzi az ember...

De aztán nem erősködött tovább. Nem azért, mert én csak tizenhat éves voltam, és azt gondolta, úgyse érteném; ő túl lusta volt ahhoz, hogy ha már összehaverkodott velem, ne ugyanúgy kezeljen, mint bárki mást. Csak egyszerűen még annyi fáradságot se vett magának, hogy hosszabb ideig magyarázkodjon.

- Az az ősz hapsi is járt ki hozzá - mondtam. - Mégpedig kocsival!

- A Stumpf elvtárs? - Halkan röhögött egyet. - Az osztályvezető a központból?

- Tudod, akinek egy Opelje van!

András úgy legyintett, mint akinek már egész máshol jár az esze. Igaz, az ősz hapó vagy három hét múlva tényleg lekopott, és azóta még hivatalos ügyben se láttuk, de azért én mégse hittem, hogy a Rózsika apácaéletet élt vagy tíz hónapig; mert azt akár magamról is tudhattam már, hogy az ilyesmit milyen nehezen bírja az ember. Azt mondta András, hogy csak úgy szórakozásból nekiállt villanyvonatozni a kissrácokkal - mert a főnöknő megkérte, hogy segítsen neki haza a telepről két kosár kajszibarackot -, és ahogy ott guggolt, és éppen megszimogatta a

gyerek fejét, és fölpillantott, akkor vette észre a nő arcán, hogy itt frankón kereshet valamit. És így is lett, mielőtt a srác megunt a sihaházást és kikéredzkedett a térre.

A balhé pedig közben elkezdődött, benn az indítóban, míg mi a falunknál beszélgettünk, azzal, hogy Ho apó, amint átvette a szállítóleveleket és megnézte, mindjárt vissza is adta Rózsikának, és azt mondta: Itt valami tévedés lesz. Én csak arra lettem figyelmes, hogy az öreg csörtet kifelé, mérges volt még a szakálla is, egyenesen hozzánk és mondja nekem:

- Menj be a Rózsához!

- Mi történt, Ho apó? - kérdeztem. András elvette a gitárt, hogy vigyázzon rá, mert a mi pilótáink még nem voltak itt. Ho apó nem felelt, csak dühösen rágt a nyelvét.

- Ha Képusztára küld - mondta -, ne fogadd el. Érted? - Aztán ott maradt Andrással, míg én elindultam az udvaron keresztül, ahol már gyülekeztek az emberek.

Ho apót már azóta így hívták, amióta ismertem, azaz amióta itt dolgoztam egyáltalán. Alacsony és sovány ember, hegyes fehér szakállal és barátságos meg egy kicsit ravaszdi arckifejezéssel; emlékszem, első pillantásra volt benne valami törpeszerű, de később ilyen benyomás szóba se jöhetett, annyira megbecsültük mindannyian és fölnéztünk rá. Mert Ho apó minden szakmának mestere volt. Még a gépkocsivezetők is sokszor tanácsot kértek tőle, pedig ők nagyon tudták, hogy hozzánk képest szakmunkát végeznek, de megjavított egy rádiót például, és nekem elmagyarázta a subler nóniuszbeosztását, amit a TMK-sok használnak. De nem is tűrt ellenvéleményt senkitől - úgy helyre tudta tenni az embert, nem a hangerejével, hanem a logikájával, hogy olyankor még a sittről szabadult vagányok se mertek neki visszaszólni. És ez is így van rendjén, mert ő tényleg jobban értett hozzá.

Rózsika azt mondta nekem:

- Tessék, Gitáros, Képusztára megy.

Én meg nem értettem.

- Oda mostanában a Dikk András szokott menni!

- Itt nincsenek bérelt utak. - Szigorúan nézett rám. - Dikk András ma Szénásdra megy, az állami gazdaságba.

- Ho apó...

- Ho apó? - vágott közbe. - Ho apónak sincs bérlete! Megmondtam neki is.

- De Szénásd a legjobb hely.

- Idefigyeljen. - Felém fordult; telt arca most is sima volt és rendben tartott, csak talán a szemén látszott valamivel több lendület, mint máskor. - Maga is tudja, hogy Ho apó ott már részegre kereste magát. Mióta Szénásdra jár, Újpesten egy csomó maszek zöldségesnek betársult az üzletébe. Most már olyan szemérmetlenül csinálja, hogy én nem vállalhatom érte a felelősséget. És különben is: hogy kit hova osztok be, az az én dolgom.

- Szóval most megkérjük Ho apót, hogy ismertesse össze Andrást is a zöldségesekkel...

Ennél a szövegnél jöhetett rá, hogy én tudok a dologról. Meg talán egy kicsit vigyorogtam, és azért. Pedig amúgy is kitalálhatta volna, hiszen a bódéból jól látszott, hogy mi naphosszat együtt ülünk a Dikk Andrással a falnál. De biztos nem hitte, hogy András bárkinek is elmeséli, még hozzá rögtön másnap. Hirtelen állati szomorú lett. Azt nem láttam, hogy szégyellte volna magát vagy ilyesmi, csak úgy elkenődött, hogy majdnem már sírt is. Visszafordult az asztalhoz, és följebb csavarta a Szokol gombját, ami a jobb kezénél állt a papírok között, és pont

egy olyan szám ment benne, a „Beat ballada”, amit én is szoktam játszani, és olyan mozdulatlanul ült, mintha nem is lélegzene. Nekem sokadszor feltűnt, hogy nagyon szép, kékesen fénylő haja van; természetes haj, nem festi semmivel.

- Ne szemtelenkedjen - mondta aztán - Gitáros. - A nevet egy kicsit kedveskedő hangsúllyal ejtette ki, mint sokszor azelőtt is, de közben nemigen figyelt. - Ennyit csak megtehet a legjobb barátjának, nem?

- Én azt feleltem:

- Hogy mit teszek meg a barátomnak, az pedig az én dolgom.

Rózsika megmondta már Ho apónak is, hogy ha nem vállalja a kétpusztai szanatóriumot, nem mehet máshova se. Ezért lett olyan pipa az öreg. Visszavettem Andrástól a gitárt, és elkezdtem énekelni, csak ami a számra jött, ahogy néha szoktam; de most is csak két sor jutott eszembe: „Nem megyek sehova, Bassza meg a Jehova”, és innen nem ment tovább, hát megismételtem még egyszer. Ho apó akkor már nem volt ott. Láttuk, ahogy a hapsik egyesével mennek befelé az indítóbódéba, azután meg ki, és visszaülnek a helyükre, és közben megjöttek a pilóták is, néhányan egyenest a garázsból, úgyhogy a kocsik zümmögése egyfolytában betöltötte a telepet. A pilóták nem avatkoztak a dolgunkba, csak beszélgettek meg ácsorogtak, némelyik kifeküdt a rámpán félmeztelenül a zsákokra.

- Haver - mondtam Andrásnak -, senki se fogja elvállalni.

Vállat vont:

- Lehet.

- És ez így is van rendjén.

- Lehet.

A kétpusztai szanatóriumba mi nemcsak zöldséget szállítottunk, mert a főnökök valahogy megállapodtak ebben a Tanáccsal. Azt hiszem, nem volt egész szabályos üzlet, de végeredményben senkinek se okozott kárt, kivéve, hogy a pilóta meg a rakodó ott nem variálhatott semmit. De András ezzel se sokat törődött, bár az biztos, hogy szívesen vette volna, ha ezentúl Szénásdra osztják be. Máskülönben jól ismerte a dörgést: én is egy sereg trükköt tanultam tőle, például hogy a konzervgyárba befelé menet megrakjuk az alvázat kövekkel, vagy kieresztjük a hűtővizet, az egész udvar egy mocsár volt annakidején, vagy mikor ezt kiszúrták, akkor egy darabig a mérlegnél kifelé én vezettem a pilóta helyett, és a húsz kiló súlykülönbség nekünk forintban is megért egy-két kilót. Mindenesetre azért cikis lesz, ha a szanatóriumba senki se viszi ki a kaját, gondoltam, mert még az ebéd meg a vacsora is innen ment, harminc emberre nem főztek.

- Most már elhiszem, hogy nem volt krapekja.

Az arcomba nézett oldalról, én meg csak pengettem a gitárt.

- Na ugye - mondta aztán.

A főnöknő akkor már látta, hogy mire megy ki a játék, de a többiek is egyre idegesebben fészkelődtek a helyükön. Vagy harmincan voltunk ott, hozzánk tartozik az egész északi körzet majdnem Balassagyarmatig. Önkénytelenül egyre közelebb nyomultak az indítóbódéhoz; ha az ember kicsit összehúzott szemmel nézett arrafelé, csak egy lassan mocorgó fekete foltot láthatott félkörben az apró épület körül. A főnöknő nem is hívott be mindenkit egyesével, hanem kijött és megállt az ajtónál. Akkor én is fölálltam, hogy odamenjek. András csak a fejét fordította utánam. A főnöknő, mikor kilépett, mindjárt észrevette őt; akkor emelhetette föl a

gitárt a földről, mert mire visszapillantottam, már az ölében fogta, ahogy szokás. De nem pengette meg. Rózsika pedig utána engem követett a tekintetével, amint jövök kifelé a raktárépület árnyékából, és erre a többiek közül is egy páran errefelé fordultak. Nem volt az arcukon semmi rosszallás, ahogy eszembe jutottak a beszédfoszlányok, hirtelen megérttem, hogy nem is tudják, valójában miért van ez az egész.

- Emberek, ennek nem lesz jó vége. Megmondtam: amíg valaki nem vállalja Kétpusztát, egyikük se megy sehova.

Egy hang közbekiáltott:

- Maga kerül bajba, ha nem lesz elvive az áru!

- Az lehet, hogy én is bajba kerülök, de az holtbiztos, hogy maguk viszont holnaptól kereshetnek más munkát!

- És megéri az magának?

Ho apó megmozdult a helyén, és kettőt előre lépett, míg épp szemben állt a főnöknővel. Röhejes, de egy pillanatig arra gondoltam: na, a Rózsika most két tűz közé került. Mert mögötte a nyitott ajtón át jól látszott a falra akasztott kép, amely a híres vietkongot ábrázolta, az igazit, de alig lehetett őket megkülönböztetni; és még a felirat is szó szerint az volt, amiről az öreg állítólag elnevezték: „Ho apó”.

- És még örülhetnek, ha bíróság nélkül megússzák, mert ez egy szanatórium. - Ho apó előre-lépésére a többiek elcsendesedtek, és a főnöknő hangja valahogy furcsán szólt a csendben. - Értik? Szanatórium! Harminc beteg ember, akik most nem kapnak enni. Még kenyérük se lesz! Hogy pont ezt nem vállalják, azért aztán én nem vagyok felelős...

Ho apó hangja a helyzethez képest nyugodt és majdhogynem halk volt.

- Itt nem a szanatóriumról van szó.

A többiek egy kicsit morogtak, de aztán megint csend lett. A főnöknő ettől kezdve már csak az öreghez beszélt,

- Mit gondol, Ho apó - kérdezte -, miért vagyok én itt?

Ho apó meg rögtön visszakérdezett:

- Mit gondol, Rózsika, MI miért vagyunk itt!

- Hát, ha mindenki ilyen jól tudja a dolgát - a főnöknő nem engedett a fölényes hangból -, akkor hamar végzünk. Én odaadom magának a kétpusztai fuvarleveleket, mert úgy gondolom, azért vagyok itt, vagy nem? ...Maga pedig fölpattan a kocsira és elviszi. Mert maga azért van itt!

- Nem így értettem - mondta Ho apó. - Maga odaadja a kétpusztai fuvarleveleket a Dikk Andrásnak, mert valóban azért van itt, ő elviszi, mert ő meg azért van itt, és aztán sorba ideadja nekünk is a magunkét, mindenkinek ami neki jár, mert mi meg EZÉRT vagyunk itt. Így értettem.

- Ja-a, így értette! És azt hogy érti, hogy maga megszabhatja nekem, hogy én hogy értsem?!

Ho apó még mindig teljesen flegma volt:

- Hát, ha nem értünk egyet, akkor persze nem végzünk hamar.

- Tudják maguk, mi ez? - süvített a főnöknő. De senki se kiabálta be neki, pedig már vártam. Addigra a pilóták közül is többen odajöttek, a motorokat már régebben leállították, csak kintről hallatszott az utcazaj, meg egy vödör nyikorgása a raktár túloldala felől, ahol egy öreg cigányasszony takarított. Ahogy ott álltunk mind egycsomóban, a telep többi része kihalt volt, az egymásra tornyozott ládák, ponyvák, roncsdarabok meg mindenféle szemét közt egyesével ácsorogtak a teherautók, a fehérre meszelt kőkerítés a napsütésben szinte világított, és fölötte idelátszottak messziről a lakótelepi házak. Én pedig már megint a szanatóriumra gondoltam: ez az Isten háta mögötti hely, ahol a kastélyt épp azért rendezték be a súlyos tüdőbetegeknek, hogy csend legyen és jó levegő.

- Nézze Rózsika - próbálkozott Ho apó, és még senki se látta rajta, hogy egyből döntésre fogja vinni az ügyet. - Miért nem bízta ezt ránk. Végeredményben az a lényeg, hogy minden rakomány elkerüljön oda, ahova kell, nem? Ezt csináljuk évek óta; mindenkinek megvan a bevált helye, ahol már ismerik, és amit megszokott. Kinek jó az, ha maga kizökkenti a dolgokat? Ezt nem azért mondom, mert elsőnek engem tisztelt meg azzal, hogy a helyemet másnak akarta adni - erre a főnöknő gúnyosan elmosolyodott -, hanem mert ez az igazság, és ez mindannyiunk véleménye is. Higgye el, meg tudjuk mi azt szervezni egymás között, hogy ki hova menjen. - Ho apó olyan szelíd volt, hogy csak pislogtunk. De most jött a lényeg, ahogy én azt már az első szavainál láttam: - Én nem firtatom, mi készítette erre az elhatározásra... és pláne nem firtatom, hogy miért ragaszkodik hozzá ilyen szenvedélyesen...

Ho apó volt annyira pofátlan, hogy ezt egyre lassúbb ütemben mondja, mintha elgondolkozna közben, és a végén még szünetet is tartson. A főnöknő egyszerre falféher lett, és Ho apó akkor tökéletesen ártatlan képpel oldalt fordította a fejét, Dikk András meg szórakozottan visszanézett rá. Mindenki tudta, a főnöknő is, hogy Ho apóval, nem úgy, mint velem, sose voltak személyes jó barátok, és őszintén szólva én is most jöttem rá, és meg is lepett, hogy ezt a dolgot elmondta neki. Biztos mikor én a Rózsikával az indítóbódében vitatkoztam. De azért lefogadom, hogy a jelenet senkinek se szűrt szemet, mert azt hitték, Rózsika csak Ho apónak akarta a szarvát letörni, hiszen épp emiatt háborodtunk föl, mert Ho apót sokkal inkább elfogadtuk döntőbírónak az ügyeinkben, mint őt, aki végeredményben csak egy adminisztrátor volt. Ho apó aztán visszafordult és folytatta:

- ...de gondolja el, ha ez mindenkinek így felel meg, MINDENKINEK, egytől-egyig...

Akkor már láttam, hogy az áruk bizony nem kelnek útra aznap. A főnöknő arca, ahogy lassan magához tért, úgy lett egyre keményebb és elutasítóbb, és valami fogcsikorgó eltökéltség jelent meg rajta, és ebben a pillanatban, mikor Ho apó még be se fejezte a mondókáját, hirtelen megpördült, és máris becsapta maga mögött az ajtót. Mindjárt eszembe jutott az ősz hapsi a központból, hát eljött a te idő is, Stumpf elvtárs; és egy pillanat múlva már hallottuk, ahogy kattog a telefontárcsa. Kívülről tudta a számot. De azért még mindig csak ácsorogtam ott a többiek háta mögött, arra gondoltam, amikor majd rájönnek, hogy ma már végképp nem lesz vacsora, meg arra, hogy milyen furcsa, sose láttam még kórházat se belülről, pedig mikor a nagyapámat bevitték, már az egész család készülődött hozzá, az unokahúgaim majd kibújtak a bőrükből örömben, busszal meg utána vonattal mentünk volna, de hazahozták mindjárt, mert rákja volt. Dikk András meg a falnál megpengette a gitárt, úgy, hogy nem fogta le sehol, csak végighúzott az üres húrokon, és az akkordnak persze ronda seszínű hangzása lett. Aztán tulajdonképpen már nem gondoltam semmire; csak láttam magam előtt, ahogy a hosszú fehér folyosón az ápolónők fel-alá járkálnak gyors és csendes lépéseikkel, mert azért a kórházi folyosókról volt valami elképzelésem, nyilván hallomásból meg filmekből, és azt is láttam, nem tudom ugyan, hogy lehet az ilyet szavak nélkül, hogy nincs még kenyerük se, de biztos nagyon öntudatlanul történt, mert különben talán hozzáképzeltém volna, hogy valami tea meg

kétszersült azért csak lesz a raktárban. A többiek már kezdtek csoportokba szakadozni, néhányuknak Ho apó nagy hangon magyarázott valamit. De erre már csak akkor figyeltem föl, mikor hirtelen abbahagyta, mikor én épp beléptem a főnöknőhöz, és ő meglepetéssel és haraggal nézett rám; a hátam mögött azonnal fölcsapott a lárma, én pedig fölemeltem az asztalról a kétpusztai fuvarlevelet, elindultam vele kifelé, és csak akkor gondoltam rá először, hogy valószínűleg meg fognak verni. És addigra igazából meg is bántam az egészet.

A többi már nem nagyon érdekes.

Három lépést se tehettem, mikor megfogtak oldalról, és nem engedtek tovább. Mindenfélét ordítottak a számba, közelről meg messzebből is, ahogy mindenki odacsődült, a markomból pedig kivették a papírokat, hogy ahol fogtam, leszakadt a sarkuk, de nem hullottak szét, mert két helyen voltak összetűzve. Csak Ho apó nem kiabált. Nézett engem a barátságos arcával, egykedvűen, mint aki valamin tűnődik, aztán egy pillanatra felélénkült, és ahogy kicsavarodva hátranéztem, láttam Dikk Andrást elrugaszzkodni a faltól. Akkor hirtelen azt mondta bennem valaki, miközben a többi hang már teljesen összemosódott, hogy igen, ha most megvernek, az is rendjénvaló lesz. A következő pillanatban pedig már irtó klassz érzés volt, hogy erre rájöttem. Rendjénvaló, még ha tizenhat évesen eddig nem tudhattam, akkor is, és még ha tényleg láttam volna belülről kórházat, akkor is, de még ha a saját kenyeremről lett volna szó, akkor is; és akkor már nem majréztam egyáltalán.

Addigra a főnöknő megint megjelent az ajtóban, nyilván hogy a fuvarlevelet visszavegye, ha már egyszer a Stumpf elvtársat kihívta rendet csinálni. De erre nem maradt ideje, mert Dikk András közben ideért, megragadta a széttépett papírdarabokat, belegyömöszölte a munkaruhája mellzsebébe - engem közben elengedtek -, aztán azt mondta az állandó pilótájának: „Gyerünk!”, és úgy ballagott oda a kocsához, hogy vissza se nézett. Ami azt illeti, ezt akár megtehetette volna hamarabb is. Aztán én elmentem a gitárért, hogy biztonságba helyezzem az indulás előtt; kiderült, hogy mikor András ledobta a földre, kiszakadt az egyik húrhangelő csavar, de azt Ho apó másnap megjavította nekem. Az őszhajú Stumpf elvtárs számára pedig semmi meló nem maradt, mire megérkezett az Opeljén, amihez utána megint gyakrabban lett szerencsénk; én egy ideig attól tartottam, a főnöknő majd rábeszéli, hogy rúgják ki Ho apót, de ő úgy látszik nem állt kötélnek - alighanem sejtette, vagy hallotta is, hogy Ho apó a nagy tudásával meg tapasztalatával milyen jó munkaerő -, mert az öreg még akkor is erősen ott volt, mikor én egy fél évre rá elmentem tőlük szakmát tanulni a Hajógyárba. A gitárt persze magammal vittem: öreg jószág, és addigra már nagyon a szívemhez nőtt.

Kivétel és szabály

1970

B. Olga (megbízott előadó): „A mindennapi tudat működése és a történelmi szükségszerűség.”
Speciálkollégium az ELTE Bölcsészettudományi Karán. Bevezető előadás.

Első beszélgetésünk tárgya egy közmondás lesz. Részben azért, mert nem szeretném Önöket rögtön az elején elriasztani definíciók és logikai formulák halmozásával, részben azért, mert tárgyunk, vagy legalábbis tárgyunk egyik oldala, a mindennapi tudat, olyan egyszerűnek és közismertnek tűnhet, hogy szükségesnek látom egy példán bemutatni: a látszólag legegyszerűbb dolgokban is érdekes és messzire vezető összefüggéseket fedezhetünk fel, ha azokat behatóan elemezzük.

Példa-közmondásunk a következő: „A kivétel erősíti a szabályt.”

Bizonyára sokan már régebben észrevették, hogy ez a gondolat közel sem érződik olyan nyilvánvaló igazságnak, mint a közmondások többsége. Például: ki korán kel, aranyat lel; vagy: aki szelet vet, vihart arat - itt minden egyszerű és világos, még ha tudjuk is, hogy a közölt „igazság” bizonyára csak történelmileg korlátozott érvényű, azaz a valóságot csak bizonyos társadalmakban és csak bizonyos társadalmi csoportok szempontjából tükrözi helyesen. Ez a „kivétel erősíti a szabályt” azonban mintha durván ellentmondana a józan észnek. Attól higgyünk jobban egy szabálynak, hogy látunk eseteket, mikor nem teljesül? Ha például Newton annakidején, mikor a legenda szerint az almáskertben nézelődött, azt tapasztalta volna, hogy az almák bizonyos fajtái fölfelé esnek, ettől hamarabb felismerte volna a gravitáció törvényét...? Úgy látszik, itt valami kínos értelmetlenséggel állunk szemben.

Önök természetesen már sejtik, hogy ez nem így van - nyilván nem hoztam volna példának az idézett mondást, ha nem lenne valami trükk elrejtve a látszólagos értelmetlenség mögött. Ez már csak azért is valószínű, mert a mondás általánosan elterjedt, azaz társadalmilag *létezik*; és valaminek a létezése nagyon kemény dolog, ha nem vesszük figyelembe, az mindig visszaüt előbb-utóbb. Egy társadalmilag elfogadott és használt kijelentésnek mindig van érvényes és logikailag meghatározható valóságtartalma, ha nem is szükségképp ugyanaz, mint amit használói neki tulajdonítanak.

Azt viszont el kell ismernünk, hogy a használók által érzett tartalom és az objektív tartalom eltérhet egymástól, hiszen nincs eleve adott garancia az egybeesésükre. Ezért épp azt a tényezőt nem hanyagolhatjuk el, amely a szóban forgó kijelentést a valósággal összeköti: azoknak az embereknek a tudatát, akik használják a kijelentést, hogy vele egy valóságos összefüggést a saját szemléletükön belül kifejezzenek. Látom az arcukon, hogy ez nem volt egészen érthető; kis kitéréssel megpróbálom részletesebben megvilágítani, azután majd visszatérek eredeti témánkhoz.

Gondolom, ismerik a viccet, mikor a félszemű Big Billnek egy kocsmai csetepatéban kilövik a meglévő szemét, mire ő elégedetten felkiált: Ez az, fiúk, mindig a lámpát először!

Nos, Big Bill kijelentése nyilván értelmetlen, ha elvonatkoztatjuk saját állapotától, hiszen a lámpa tovább ég. De számunkra, akik a viccet halljuk, ugyanez a mondat logikus és érvényes valóságtartalommal bír: azzal, hogy Big Bill megvakult, de azt hiszi, hogy a lámpa aludt el. Egy kijelentés valóságtartalma alatt gondolatmenetünk e pontján tehát két dolgot érthetünk. Az egyik az, amit akkor kapunk, ha a kijelentést közvetlenül a valóságra vonatkoztatjuk, mint rögzítését egy valóságos ténynek. Nevezzük ezt Louis Althusser francia marxista filozófus

kifejezésével *ideologikus valóságnak*. Ez a fajta valóságtartalom részben vagy egészben hamis lehet, mint például Big Billnél. A másik fajta valóságtartalmat, amelyet *tudományos valóságnak* fogunk nevezni, akkor kapjuk, mikor megállapítjuk, hogy az illető személy vagy csoport *miért* tette ezt és éppen ezt a kijelentést. A tudományos valóságtartalom mindig létezik, bár természetesen nem mindig ismerjük fel, hiszen ha a kijelentést a valóságban megtették, akkor szükségképp van neki valami objektív meghatározottsága, mint minden más ténynek. Világos ugyanakkor, hogy mikor mi egy kijelentés tudományos tartalmát a saját megismerési szintünkön feltárjuk és megfogalmazzuk, megfogalmazásunk a saját szintünkön ideologikus valóságtartalommal bír: egy magasabb megismerési szinten valaki éppúgy rákérdezhet, hogy mi miért pont ezt és éppen ezt a tudományos valóságtartalmat ismertük fel az illető kijelentésben. A kétféle valóság értelmezése tehát mindig viszonylagos, de ez nem lehet akadálya annak, hogy egy adott szinten egyértelműen megkülönböztessük őket.

Most már visszatérhetünk példának választott közmondásunkhoz. Ha Önöknek ebben a pillanatban módjukban állna csendben leülni és gondolkodni, minden bizonnyal maguktól rájönnének, milyen irányban kell keresnünk először a közmondás ideologikus valóságát. Az irány ugyanis nyilvánvaló: hiszen a közmondások a mindennapi élet jelenségei közötti összefüggéseket tükrözik a mindennapi ember tudatában. Itt kénytelen vagyok definiálatlan fogalmakkal dolgozni, de remélem, ezek a fogalmak elég közismertek ahhoz, hogy ne okoznak félreértést velük. A további előadásokban sor kerül majd a pontosabb meghatározásokra is.

Mi jellemző a kivétel és szabály viszonyára a mindennapi életben? Halmozhatnám a példákat; de inkább egy másik kijelentést idézek, amely ugyan nem közmondásból, hanem táncdaltból származik, de mint ilyen, éppúgy közismert, és éppúgy a mindennapi tudat egy ítéletét fejezi ki: „Nincs szabály, hogy így - nincs szabály, hogy úgy.” Ne vessük meg a közhelyeket, mert nem véletlenül lettek azok; kérdéses lehet ugyan, hogy muszáj-e őket a maximális sületlenséggel tálalni, de ez most nem lényeges. A mindennapi tudatnak mindenesetre az a véleménye, hogy *minden szabály alól van kivétel*. Ez a mindennapi életben igen nagy eséllyel teljesül. Mégis hozok egy példát: gondoljunk a már érintett gravitáció törvényére, amelynek a mindennapi jelenségek körében körülbelül az felel meg, hogy a testek, ha a levegőben elengedik őket, maguktól lefelé mozognak. A mindennapi életben ugyanis nincs olyan fogalom, hogy távolság második hatványa, és így tovább; a mindennapi élet a valóság közvetlenül észlelhető, fenomenológiai szintjével dolgozik. Nos, ha elképzelték ezt a mindennapi gravitációs törvényt, akkor képzeljenek mellé egy mindennapi léggömböt, és a közhely máris igazolódott.

De miért állítja a közmondás, hogy a kivétel a szabályt *erősíti*, és miért nem elégszik meg annak közlésével, hogy kivétel mindig *van*? Az ilyen letisztult népi bölcsességekben minden egyes szó pontos és nem elhanyagolható jelentést hordoz - a közmondás többek között ebben különbözik a táncdaltól -, tehát példamondatunkat többnek kell tekintenünk, mint egy tény egyszerű lerögzítésének. Már maga a kifejezés, hogy „erősíti”, arra utal, hogy itt értékítélettel van dolgunk. Az a szabály az „erős”, ami alól van kivétel. Vagy más oldalról: ha egy szabály kivétel nélkül mindig igaz, akkor az relatíve „gyenge”, akkor abban már van valami gyanús - ami teljesen érthető, hiszen mint már tudjuk, a gyakorlatban nagy eséllyel *minden* szabály alól vannak kivételek. A mindig pontosan teljesülő szabály emiatt bizonyára nem érvényesíthető a gyakorlatban. Az csak valami öncélú absztrakció lehet; ha a gyakorlatban is előfordulna, volnának alóla kivételek is. Vigyázat! Ezt a mindennapi tudat mondja, nem a tudomány: ez a közmondás ideologikus valósága. Be kell vallanunk, nem teljesen logikátlan, sőt: a mindennapi élet jelenségek körén belül nagyon is logikus. A kivétel itt *kapcsolódási pont* a gyakorlathoz, olyan pont, ahol a szabály pillanatnyi használhatatlansága a maga realitásával egyben megmutatja a *lehetőségét* annak, hogy más reális helyzetekben alkalmazása egyáltalán szóba jöhet.

De mi a helyzet akkor, ha kívülre helyezkedünk a mindennapi tudat világán, és a közmondás kijelentését úgy fogjuk fel, mint jelzését a mindennapi tudat egy belső állapotának, vagy külső viszonyának, ahogy Big Bill esetében tettük? Mi, mikor itt az előadóteremben filozofálunk és ezzel nem a mindennapi tudatunkat működtetjük, jól tudjuk, hogy a kijelentés alapját képező tény - hogy nem létezik szabály kivétel nélkül -, csak a mindennapi életben érvényes. A gravitáció törvénye alól nincs kivétel, ha azt a megfelelő tudományos fogalmakkal állítjuk fel. Ennek tudatában mit jelent az, hogy a közmondás szerint a kivétel teljes általánosságban erősíti „a” szabályt? Nem meglepetés: a közmondással a mindennapi tudat a gravitáció törvényéhez hasonló tudományos szabályokat kirekeszti az általa elismert szabályok köréből. Elárulva ezzel a mindennapi tudat *konzervatív jellegét*, amely ellenáll minden olyan kísérletnek, amely a valóság fenomenológiai szintjén nem megragadható jelenségekre és összefüggésekre vezetné rá. Közmondásunk azt a tendenciát fejezi ki, hogy a mindennapi tudat féltékenyen őrzi saját korlátait: az ideologikus valóság józan logikája mögött a tudományos valóság egy elemének feltárásával máris lelepleztük a fafejűséget, és a bölcs mondás bölcsességében, akár gondolatmenetünk kezdetén, megint kételkednünk kell.

Ne bízzuk el azonban magunkat túl korán. Eddig a közmondásnak csak egyik felét elemeztük: azt, amely a kivételre vonatkozik. Szembeállítottuk egymással az olyan szabályokat, amelyek rendelkeznek kivétellel, és az olyanokat, amelyek nem. De a közmondásban az áll, hogy a kivétel a *szabályt* erősíti, vagyis ami a kivétel tényétől valószínűbbé válik, az a maga részéről eddig is valószínű volt. A felszálló léggömb nem lehetne kivétel, ha a levegőben elengedett tárgyak egyébként össze-vissza, kitüntetett irány nélkül mozognának. Kérdezhetik, miért kell így hangsúlyozni egy trivialitást, hiszen amit most mondtam, azt hallgatólagosan eddig is feltételeztük. Csakhogy ebből a trivialitásból egy nagyon lényeges dolog következik: a szabály ugyanis természeténél fogva absztrakció, a szabály kimondása vagy elfogadása mindenképp absztrakcióval járó művelet, természetesen a *mindennapi tudatban is*. Tehát szó sem lehet arról, hogy a mindennapi tudat az absztrakciókat közvetlenül a gyakorlattal veti össze! Bizony csúszlattunk egy kicsit annak kimondásával, hogy a kivétel nélküli szabály azért „gyanús”, mert absztrakt lévén a gyakorlatban nem használható; közvetlenül gyakorlati, absztrakcióval nem járó szabály eleve nem létezik. A kivétellel rendelkező szabály éppúgy absztrakt, mint gyanús ellentéte. A közmondás ideologikus tartalma tehát a mindennapi tudat önbecsapásának minősül. Mi viszont ezen a ponton megint joggal kérdezhetjük, hogy akkor mi a kivétel valószínű szerepe a mindennapi tudatnak abban a tevékenységében, amellyel a szabályok között értékelést végez.

A kérdést kissé jobban élére állítva a következőképp fogalmazhatjuk meg: hogy tehetünk különbséget a gyakorlatban használható és nem használható szabályok között, ha azok mind absztrakt jellegűek, és a gyakorlattal közvetlen kapcsolatba nem hozhatók?

Egy félreértést jóelőre szeretnék itt tisztázni. Ha vulgárisan gondolkodunk, ezt az egész kérdést félresöpörhetjük azzal, hogy bár tudatunkban az absztrakció nem érintkezik a gyakorlattal közvetlenül, de a gyakorlati tevékenység sikere vagy kudarca mégis különböző mértékben igazolja a különböző absztrakt szabályokat, amelyek a tevékenységet a tudatunkban vezérelték. Tehát a helytelen absztrakció helytelen cselekvést eredményez, és a természetes kiválasztódás ismert folyamatában csak a hasznosnak bizonyult szabályok maradnak fenn. A baj csupán az, hogy ezek a szabályok a tudatunkban mindig összefüggnek egymással, rendszert alkotnak, nem pedig külön-külön csatlakoznak mechanikusan a cselekvésekhez. Ez éppen azért van, mert absztrakt szabályok, nem egyszerűen az ingerekre adott reakciók, mint az állatvilágban. Korántsem az történik, hogy az ember sorra egy sereg lehetséges absztrakciót kipróbál, és aztán megvárja, míg bizonyos választásai életének sikeres fenntartásához, míg mások ennek részleges vagy teljes ellenkezőjéhez vezetnek, és így kiszelektálódnak. Az

ember végig absztrakciókkal végzett tudati műveletek eredményeképpen választ a rendelkezésre álló összefüggések között. És tudati műveleteket végezni *csak* absztrakciókkal lehet, amiket semmilyen szinten nem tudunk közvetlenül a gyakorlattal összevetni abból a célból, hogy hasznosságukról meggyőződünk. Csak az absztrakt összefüggésrendszer *egészének* hasznosságáról kapunk visszajelzést, közvetett módon, amennyiben az általa vezérelt gyakorlat sikeresnek bizonyul; de nem tudjuk a sikert szabályrendszerünk egyes tagjaihoz hozzárendelni. Mondok egy példát: a jógik meg vannak győződve arról, hogy hasznos testgyakorlataik a prána nevű absztrakció hatásának köszönhetők, mi nyugatiak pedig arról vagyunk meggyőződve, hogy a hajszálerek masszázsa és egyéb orvosi absztrakciók hatásának; bármelyik igaz, a másik nem, és amelyik esetben nem, ott példát látunk arra, hogy a rendszer hasznossága nem igazolja az egyes elemekét.

Tehát: ha ez így van, akkor hogy tehetünk különbséget hasznos és haszontalan absztrakt szabályok között?

Nem fogjuk most ezt a kérdést kimerítően megválaszolni, csupán egyetlen választási szempontot veszünk szemügyre, amely tárgyunkkal kapcsolatban áll. Önök ebből már sejtik, hogy megint a kivételekhez fogunk kilyukadni; de nyilvánvaló, hogy előbbi észrevételünk miatt a kivétel funkciója most nem lehet az, hogy az absztrakt szabályt a közvetlen gyakorlattal kapcsolja össze. Hanem mivel? Már tudjuk, hogy minden tudati művelet csak absztrakt fogalmakkal végezhető; nincs tehát más választásunk, mint olyan további absztrakciókat számbavenni, melyeket a tudatunkban már létezőnek tételezünk fel. Vagy legalábbis lehetségesnek abban az értelemben, hogy a mindennapi tudat meghaladásával felismerhetők. A mindennapi tudatban is léteznek már elfogadott absztrakciók, hiszen ez a létezés egyik előfeltétele. Most, hogy a kivétel szerepét tisztázzuk, képzeljünk el egy szabályt, amely a megismerés egy adott szintjén nem tartozik bele a mindennapi tudat elfogadott szabályrendszerébe, de annak bizonyos elemeiből további absztrakcióval megkonstruálható. Például tételezzük fel, hogy a mindennapi tudat már elfogadta, hogy az alma és sok egyéb tárgy lefelé mozog, ha a levegőben elengedik, bár néhány más dolog fölfelé, mint például a léggömb, füst, satöbbi. Önök tudják, hogy ez nem is csupán absztrakt példa, mert például az ókori görögöknek körülbelül ilyen elképzelésük volt, és csak kevesen gondoltak arra, hogy a testek kétféle viselkedését közös szabályba foglalják. A kiválasztott új szabályunk pedig legyen a gravitáció törvényének földi körülményekre fogalmazott alakja, azaz hogy *minden test* szabadesésének iránya lefelé mutat. Az ókori görög ezt nem hiszi el, és ha megkérdezzük, miért nem, egyszerűen rámutat a kivételekre. Szerencsére azonban, ha a rá jellemző kíváncsisággal ebbe nem nyugszik bele, hanem kérdezősködni kezd, hogy miért állítottunk ilyen szokatlan dolgot, alkalmunk nyílik új szabályunkat megmagyarázni. Még nagyobb szerencsénkre ehhez nem is kell holmi időgépet igénybe vennünk, mert Archimedes a magyarázathoz szükséges tételt már a szkeptikus göröggel való találkozásunk előtt felállította. Így emberünk végül, nem mindennapi intelligenciájú klasszikushoz méltó elfogulatlansággal, el is fogadja az általunk javasolt szabályt. De aztán hirtelen a homlokára üt, és azt mondja: Uram, Ön becsapott engem - itt nem egy szabályról van szó, hanem kettőről! Ön nem *korrigálta* az én szabályomat, hanem egy másikat mondott: az én eredeti szabályom arról beszél, hogyan viselkednek a testek a levegőben, a mindennapi élet körülményei között, az Öné pedig arról, hogyan viselkednének légüres térben, azaz egy konstruált elméleti helyzet körülményei között. Én elfogadom az Ön szabályát, mert eddigi tudásom alapján a helyességét beláttam. Ám az én szabályom ettől még továbbra is érvényes marad. Sőt, most már számomra még érvényesebb, mert az Ön általánosabb szabályával már a kivételeit is meg tudom magyarázni, tehát még biztosabb lehetek abban, hogy eredeti szabályom nemcsak véletlenek összjátékának félreértésén alapul, hanem valóban objektív összefüggést fejez ki.

Az iménti kis történetből kettős tanulságot vonhatunk le. Megengedve a kilépést a mindennapi tudat elfogadott szabályai közül, számunkra a kivétel közvetlenül *nem azt a szabályt erősíti, ami alól kivétel*, hanem azt, amelyet a szabály túllépésével, egy további absztrakcióval nyerünk. A tudománytörténetből jól ismert, hogy ezt az összefüggést, mint irányelvet, gyakran használták is új szabályok konstruálásakor. Másrészt viszont tudjuk, hogy a mindennapi tudat nem így jár el: ő a kivételeket már elfogadott szabályainak megerősítésére használja, abban a folyamatban, amelyben nap mint nap meggyőződik absztrakt szabályainak használhatóságáról. Itt a másik tanulság: a görög az új szabály belátása után visszamenőleg megerősítve látta régi, a mindennapi absztrakciók szintjén felismert szabályát is. És igaza volt, hiszen emlékezzünk vissza, ezen a szinten is elkerülhetetlenül absztrakciókkal van dolgunk, és így elvileg nincs kizárva, hogy *a régi szabályaink haszontalanok* - hogy adott esetben ez nem így van, azt *az új szabály létezése* valószínűsíti. Előadás után majd gondolkodjanak el például azon, hogy miért tartjuk mi jobbnak az orvosi absztrakciókat a joggyakorlatok hatásának magyarázatában, mint a pránát: látni fogják, hogy értékelésünkben mi is ugyanezt az utat követjük.

A mindennapi tudat természetesen mit sem tud minderről. Ő a saját ideológiájában gondolkodik. De mi látjuk: öntudatlanul helyesen jár el, mikor a kivételekkel megerősítve látja szabályait, mert a kivételek ténye, azzal, hogy megerősítette a magasabb absztrakciós szintű szabályt, közvetve megerősítette az eredetit is. Vegyük észre egyébként, hogy éppenséggel nem úgy erősítette meg, hogy a gyakorlati tevékenységgel kapcsolta össze, hanem egy magasabb szintű absztrakcióval! És ez természetesen nem is lehet másképp: hiszen a mindennapi tudat szabályai, miközben vezérlik a mindennapi cselekvést, épp ennek a cselekvésnek a természeti és társadalmi meghatározottságát közvetítik a mindennapi tudat működése által; ez a meghatározottság pedig a mindennapi életet az objektív világ igen távoli szféráival is összeköti, amelyek vele csak az általánosság magas szintjén érintkezhetnek. Ebből az következik, hogy amennyiben a mindennapi tevékenység sikeres, annyiban a mindennapi tudat ilyen szempontból kielégítően működik, és absztrakciói *ezért* hasznos absztrakciók. A hasznosság kritériuma tehát így általánosan levezetve sem a közvetlen gyakorlat elemeihez kötődik, hanem éppen a magasabb szintű absztrakciókhoz, noha világos, hogy végső soron a gyakorlati tevékenység egészének sikerétől függ.

Mint láttuk, a példának választott közmondás is a vázolt összefüggésre épít, anélkül, hogy a mindennapi tudat, amely kitermelte és elfogadta, ennek az összefüggésnek tudatában volna. Mikor a mindennapi tudat kijelenti: „A kivétel erősíti a szabályt”, ezzel mintegy lefordítja saját nyelvére a következő kijelentést: „Egy absztrakt szabály hasznos volta valószínűbbé válik attól, hogy belőle további absztrakciókkal a kivételeit is értelmező új szabályt nyerhetünk.”

Hogy állunk tehát a mindennapi tudat fafejűségével? Érdekes helyzet állt elő: igaz, hogy a mindennapi tudat nem hajlandó figyelembe venni a fenomenológiai jelenségek körében nem értelmezhető szabályokat - például a gravitáció általános fizikai törvényét -, és ezt az önkorlátozást kifejezi imént elemzett közmondásunk; de az is igaz, amit a közmondás szintén kifejez, hogy implicit módon ilyen szabályokat mégis figyelembe vesz azzal, hogy saját szabályainak használhatóságát számára, a kivételek tényén keresztül, nem tudatosan épp ezeknek a még absztraktabb szabályoknak a léte erősíti meg. Idáig jutottunk: ez a közmondás általunk eddig feltárt tudományos valósága. Természetesen az a bizonyos fenomenológiai szint, amelyen a mindennapi tudat mindig belül igyekszik maradni, nem mereven rögzített és állandó, hanem a határai rugalmasan ingadoznak - de ez Önöknek már bizonyára nyilvánvaló.

A közmondás tehát valóban tartalmaz egy öntudatlan ravaszságot, ahogy sejtettük az elején. Korlátot állít fel, de ugyanezzel az aktussal a korláton belül maradva objektíve helyesen tükröz egy, a korláton túlnyúló összefüggést. Mire emlékezteti ez Önöket? Hogy világosabb legyen, az előbbi mondatot megfogalmazom kissé általánosítva, ami természetesen azt jelenti, hogy amit mondok, az már nem a közmondásból következik, arra a közmondás csak példát szolgáltat. Tehát: *a mindennapi tudat folyamatosan megőrzi önmagát, de a megőrzés aktusai olyanok, hogy velük egyben tükrözi a rajta kívüli világ objektív összefüggéseit*. Ez az a sajátos mechanizmus, amellyel a mindennapi tudat az objektív világhoz folyamatosan alkalmazkodik.

Most már körülbelül érzik, miért választottam első beszélgetésünk tárgyául éppen a kivétel és szabály közmondását. Amikor azt vizsgáljuk, milyen módon érvényesül a történelmi szükségszerűség az emberek mindennapi életében, tulajdonképpen végig ezt a trükkös alkalmazkodást elemezzük. Azt az aktív alkalmazkodást, amelyben, mint láttuk, az alkalmazkodás alanya mindig önmaga fenntartására törekszik, de ezt objektíve sikeresen csak úgy teheti, ha egyúttal beteljesíti a rá általánosan érvényes szükségszerűséget, akár tud erről, akár nem. Köszönöm figyelmüket.

Kiáltozás a parton

1971

2. rész

- Kotrósok! Kotrósok!

Cservenka már azt latolgatta, hogy kievez a srácért a mentőcsónakkal, hiszen ez mégse mehet így reggelig. A csónak le volt eresztve, ott himbálódzott oldalt az egyik hátsó bak mellett; ma korábban leálltak, mert a kotró nem készült el a vontákkal idejében, és ilyenkor mindig akadt valaki, aki be akart menni a legközelebbi faluba ismerősökhöz, vagy egy nőhöz, vagy néhányan egyszerűen azért, hogy járjanak és igyanak egyet. Egyébként Olga is jelezte, hogy estére kijön, bár aztán nem jött. Mikor a takarítást befejezte, Gabi anélkül, hogy ránézett volna, azt mondta: „Kösz”. Erre ő rögtön hozzá lépett megint, egész közel, szembe az arcával, hogy megpróbálja szóra bírni, mert hirtelen újra felerősödött benne a valójában közben is tartó szorongás. De Gabi csak kinyújtotta a kezét, olyan lefojtott mozdulattal, mintha egy nagy vasládát volna el a helyéről, tenyerét puhán az ő arcára fektette, és eltolta maga elől oldalirányban, lassan és minden ellenállást letörő erővel. A keze ekkor már száraz volt, és a linóleum izzadságfoltjai is fölszikkadtak, mire ő a ronggyal odaért. A srác a parton közben csak kiabált tovább, néha pár percre elhallgatva, hogy azt hihették, föladta végre, nyilván megvárja a reggelt; de aztán újrakezdte mindig, és így az egész még sokkal fejhasogatóbb volt, mintha folyamatosan csinálta volna. Cservenka végül elhatározta magát, lesétált egy ingért a kabinba, ahol ketten laktak a másodkormányossal, mert a levegő már hűvösödött, hogy kievezzon a partra, és vagy elzavarja a srácot, vagy behozza reggelig. A másodkormányos aludt, mint a bunda. Aztán fölment, most kezdte érezni, hogy álmos, talpa bizonytalanul csúszkált a fedélzet már nyirkos vaslemezein, és épp lemászott volna a csónakba, mikor válaszoltak a srácnak a kotróról.

- Mi van?

Cservenka káromkodott egyet, jelezve megkönnyebbülését. A srácot is nyilván meglepte a váratlan fordulat, mert kicsit akadozó hangon kiáltott vissza:

- Jöjjenek ki értem!

- Minek? - hangzott azonnal a válasz.

- Magokhoz osztottak be!

A magázásból látszott, hogy újonc.

- Tudsz úszni?

Egy darabig csend volt. Aztán újrakezdte a srác, mintha meg se hallotta volna:

- Jöjjenek ki értem!

Cservenka magában még egyet káromkodott. Bár tudta, a dolog most már előbb-utóbb rendbejön.

- Kotrósok! Kotrósok! - kiáltotta a srác kis idő után megint.

- Mi van?

Igen, ez az öreg Efkovács, akinek négy ujja hiányzik, de a maradék hatból kettővel egy fogásra meg tudja állapítani, hogy megvan-e mind a harminckét lap egy kártyacsomagban.

- Vigyenek be!

- Nem tudtál napközben jönni?

Az öreg hangja éppolyan egykedvű és elnyújtott volt, mint az eddigiek, de érződött rajta, hogy szerinte a srác most legjobban teszi, ha mindenesetre állatira szégyelli magát.

- Most értem ide! - válaszolta a srác. Rajta meg az érződött, hogy nemigen fogékony a lelki finomságokra.

- Várj reggelig!

- Jöjjenek ki értem!

Rövid csend. Majd a kotró:

- Idefigyelj! Tudsz úszni?

Cservenka megcsóválta a fejét, de azért közben vigyorgott.

- Tudok! - felelt a srác rövid morfondírozás után. A röhögés nem hallatszott idáig a kotróról.

- Biztos?

- Biztos hát!

- Akkor ússzál be!

- Jó! - felelt a srác már szinte boldogan.

- Ha evezni is tudsz - tette hozzá biztatásul az öreg -, utána kimehetsz a cuccodért!

Cservenka föltápáskodott, és visszament a kormányállásba, megnézni, hogy Szerelmes Gabi mit csinál. Ugyanúgy találta, ahogy volt.

- Tévedtem az előbb - mondta. - Ezen a kotrón még akkor is legalább annyival több barom van a kelleténél, mint amennyi a létszám, mikor egy hiányzik. - Gabi nem reagált. - Egyszer még kihúzzák a gyufát az ilyen viccekkel, ha egy ilyen kölyök belefutad.

Valahogy nem akaródzott lemennie a kabinba. Most, hogy Szerelmes Gabi megint ott volt a szeme előtt, gubbasztva a kapitány székén a kihalt tekintetével, az álmoság egyszerre ismét kipárolgott a fejéből; jelenlétét csak közvetve érezte, ahogy szemében a tárgyak kontúrjai szokatlanul élesen kirajzóldtak, mintha az üres tér makacsul szét akarná feszegetni őket, meg ahogy minden surranó neszt éles és fülsértő zörejeknek hallott. De aztán mégis elindult, nem volt már itt semmi keresnivalója, választ se várva egy „szevasz Gabi”-val kilépett a kormányállásból, és lesétált. Hideg lehet a víz, gondolta. És élesek a partmenti kövek, amiken a srácnak mást át kell gázolnia, de persze végül is ez nem árt neki. A másodkormányos ugyanolyan békésen szuszogott, mint az előbb; Cservenka óvatosan becsukta maga mögött az ajtót, kibújt az ingéből, és ledobta egy székre, ahol a többi ruhája hevert. A hold épp az ágyára sütött az apró kerek kabinablakon át.

És akkor a srác a parton elkezdett ordítani.

Tagolatlan, elnyújtott hang volt, kicsit feljebből, mint ahonnan a kotró felé kiabált, szaggatott, föl-fölcsapó hullámokban, benne valami emberen túli rémülettel.

A másodkormányos felült az ágyon, néhány másodpercig együtt hallgatták. Az ordítás feléjük közeledett. Cservenka fölszaladt a lépcsőn, át a hajó túloldalára, végig a szalon ablakai mentén; a parton nem látott semmit. Aztán mikor az ordítás egyszercsak abbamaradt, észre vette, hogy Szerelmes Gabi felbukkan a hátsó fedélzeten és beugrik a csónakba. Akkor már hallotta a srácot is, ahogy a parton futtában tördeli a bokrokat, és nem sokkal később kiér a tisztásra a hajóval szemben. Lent a kabinok közt már mocorogtak a többiek, az egyik vitorlás, aki a szalon melletti kis fülkében lakott, közben odalépett mellé álmosan hunyorogva, szótlanul. A srác lefelé rohant néhány lépést, de közvetlenül a víz előtt megtorpant, mintha még itt se merne belelépni, és összegörnyedve kiáltotta feléjük:

- Segítség! Egy hulla van a vízben!

Szerelmes Gabi partot ért, visszarúgta a folyóba a csónakot, átfutott a tisztáson, még mindig az ünnepi ruhájában, aztán eltűnt. (Nem jutott messzire: a tetoválásáról felismerték.) Cservenka, a mellette álló vitorlásra rá se hederítve, végigfeküdt a nedves fedélzeten, ahogy csak tudta összeszorította a szemhéjait, és Olgára gondolt. A srác dermedten bámulta őket a vízen át a holdfényben, mint egy szobor.

A többiek közben már tolongtak a lépcsőn fölfelé.

-&-